HRVATSKI TJEDNIK

novine za kulturna i društvena pitanja

NAKLADA MATICE HRVATSKE

zagreb, 26. studenoga 1971. godina I. broj 32. cijena 2 dinara

ČESTITAMO 29. STUDENOGA

ZAJEDNIŠTVO NA SAMOSVOJNOSTI SLOBODE

29. studenog, dan trijumfa naše revolucije i sveopće euforije, prigoda je da se istakne duga i okrutna povijest stradalništva i nade svih naših ljudi i naroda i stalna moralna dužnost Partije da iz toga izvlači zadaću, kriterij i orijentaciju za svoje revolucionarno djelovanje i za svoju odredbu progresa.

Ništa nije tako podložno banalnosti kao veličina. Kada datumi i simboli neosjetno ili namjerno postanu dekorativni dio mehanike službene rutine, oni neizbježno gube svoj pravi sjaj i svoje zbiljsko značenje. Opetovanja izvjesnoga unose u njihove obljetnice formalizirajući ton, što prije djeluje odbojno nego poletno, prije rastrošno nego razložno. A ipak je nepobitna činjenica da su oni bitne tekovine i oznake za sudbinske promjene i zbivanja u povijesnom životu jedne zemlje, jedne ideje, jednog htijenja. I zbog toga se nameće obveza ukazati na njihov dublji smisao, ne po logici lajtmotiva, nego po logici one poruke i opredjeljenja što se u njihovu slijedu prenose u budućnost.

29. studenog, koji je proglašen za blagdan Republike, takva je jedna obveza kojoj se treba odazvati. Jer u njemu je, kao simbolu zbiljskog nastanka i legalnog ostvarenja nove Jugoslavije, sadržana sva dramatika, ali i sva organika revolucionarne realizacije što je prije nekoliko desetljeća označila razvojne pravce i mogućnosti jednog drugog života na našem teško opstojnom tlu. Pa ipak, govoriti o Danu Republike suvišno je. Govoriti u p o v o d u Dana Republike — neophodno je.

S obzirom na cjelokupni historijski, politički i ideološki kompleks prilika i utjecaja što su neposredno povezani za 29. studenog, i to kako 1943., tako i 1945. godine, a jednako, i s obzirom na ona vrijedna ali i mučna iskustva i zbivanja što su mu slijedila, čini se umjesnim i primjerenim posebno istaknuti ove komponente.

VANJSKOPOLITIČKA KOMPONENTA

Općenito se zna da je problem političke revolucije u nas bio, dobrim dijelom, oprezno postavljan u tijeku NOB-a zbog njegova vanjskopolitičkog aspekta. Zapadne sile nastojale su osigurati što povoljnije rezultate iz sloma sila osovine, a na tome je jednako svojski radio i Sovjetski Savez. Odnos između sutrašnjice kapitalizma i socijalizma određivao se i mjerio po vojno-političkim kriterijima velikih sila. Pri tome su sama borba, stradanje i volja malih naroda i njihovih emancipatorskih pokreta bili svedeni na neznate kalkulacijske elemente u diobnoj igri velikih partnera.

Malo će osoba danas, a i općenito, na primjer povezati datum i odluke Teheranske konferencije — koja je započela dva dana prije 29. studenog 1943. godine — s teškoćama, nalozima i bijesom Kominterne što su pratili datum i odluke II. zasjedanja AVNOJ-a. A već tada se, podjelom militarnih prostora operacija, Balkan pojavljuje kao veoma značajno područje interesa dva bloka. Slijedi zatim Moskovski dogovor iz listopada 1944. godine, po kojem je naša zemlja, pri podjeli interesnih utjecaja, tretirana u razmjeru 50:50. Konferencija u Jalti iz veljače 1945. godine neslavni je finale ovakve jedne zakulisne natege. I svaka licitacija, što se zbivala iza leđa zainteresiranih i rasprodavanih naroda, bila je, u našem konkretnom slučaju na primjer, praćena pritiscima i odlukama koje su tražile koncesije na vitalnim pitanjima. A one su se ticale upravo biti naše revolucije i njezine radikalne volje za raskidom sa starim buržujskim društvom.

Političke, vojne i diplomatske makinacije zapadnih sila bile su, same po sebi, razumljive. One su težile da pod svaku cijenu spriječe socijalističku revoluciju u Jugoslaviji, da onemoguće principijelni i praktički slom buržujskog sistema i njegovog političkog izraza — monarhije.

Što se tiče Sovjetskog Saveza, vrelo konflikta, koji će se kasnije razviti do kraja, bilo je odstupanje naše revolucije od sheme globalne strategije svjetskog komunističkog pokreta što ju je odredila Kominterna, odnosno njezin politički i duhovni šef — KPSS na čelu sa Staljinom. Staljinov nalog: sve podrediti sovjetskom interesu, ostvaren je u praksi i organizaciji Kominterne od likvidacije trockističke opozicije. Tragične etape te hegemonističke zamisli i djelovanja bile su propast kineske revolucije (1927.) u poznatom užasnom pokolju; zatim skupo plaćeni poraz španjolske republike (1937.—38.) i napokon potpuna blamaža KP Francuske (1939.) s njezinim tupoglavim, poslušničkim i protunacionalnim: P o u r q u i, p o u r q u o i?

S 1941. godinom dolazi na red naša revolucija. Sukobi započinju već s 1942. i I. zasjedanjem AVNOJ-a, prijeteći se opetuju s njegovim II. zasjedanjem i neprestano se povlače, u etapama, do konačnog sukoba s Informbiroom 1948. godine.

Danas je potrebno ustvrditi i istaknuti da su naš revolucionarni pokret i Komunistička partija, koja mu je stajala na čelu, bili oni koji su narušili monolitistički karakter staljinističke hegemonističke globalne strategije komunističkog pokreta u svijetu u i m e h i s t o r i j s k o g p r a v a r e v o l u c i j e n a s a m o s t a l n i r a z v o j n i p u t. 29. studenog bio je jedan od bitnih izraza i putokaza takve autonomne revolucionarne volje koja je navijestila novu etapu i potrebu u suvremenom kretanju socijalizma na pravcu progresa, autentičnosti i demokracije.

UNUTRAŠNJEPOLITIČKA KOMPONENTA

Odluke što ih je donijelo II. zasjedanje AVNOJ-a, a kojima je definitivnu legalnu potvrdu dao 29. studenog 1945. godine, izražavale su osebujni put, karakter i strukturu socijalističke revolucije u našoj zemlji. Za svakog tko želi objektivno suditi o njezinoj unutrašnjepolitičkoj komponenti jasno je da je ona bila p o v i j e s n o o r i g i n a l n i s p l e t n a c i o n a l n e i p o l i t i č k e r e v o l u c i j e, koja je — dodajmo da se izbjegnu nepotrebno nesporazumi — implicirala s o c i j a l n u revoluciju.

Razlog za njihovu konvergenciju sastojao se u činjenici strahovite okupacione situacije, a tako i političkoj kapitulaciji buržuja kao vladajuće klase, koja se pokazala u potpunom rasulu njezine države i većinom u aktivnoj i terorizmom prožetoj kolaboraciji s inozemnim osvajačima. A pri tome, golemi oslobodilački potencijal nacionalne i političke revolucije potjecao je iz kapitalnog iskustva nesnosnog bespravlja naroda naše zemlje, što je sistematski i okrutno provodila velikosrpska buržujska hegemonija u svojoj mitomanskoj integralističkoj politici. Tako je okupacija samo otvoreno pokazala potpunu političku kompromitaciju buržoazije, što je impliciralo njezinu kompromitaciju kao klase.

Specifičnu značajku naše revolucije čini osebujni odnos između njezinog nacionalnog i političkog aspekta. Ona je naime od samog početka otvoreno najavila program nacionalne revolucije, dok se program političke revolucije ostvarivao kao ilegalan proces, i to jednako prema vlastitom pokretu kao i prema Kominterni. Politička intencija NOB-a tek se postupno otkriva: najprije na I. zasjedanju AVNOJ-a, a zatim osobito na njegovom II. zasjedanju. Tada je, kao što se zna, temeljni pozitivni rezultat NOB-a bio nedvojbeno i otvoreno iskazan: no-

(Nastavak na stranici 8.)

MARKU MARKOVIĆU

Iako ne spadam u redove vaših suradnika, molim vas ovime da mi uvrstite u slijedeći broj HT-a ovaj moj sastavak. Na to me je pobudila stalna zlonamjerna propaganda da su svi Hrvati krivi za ustaške zločine, a ja sam proživio strahote ustaškog logora u kojima sam na svoje oči gledao ubijanje i uništavanje hrvatskih zatočenika, te zbog toga smatram da imam pravo i dužnost podići glas protiv takve zločinačke propagande. Vrlo poštovani brate Srbine, Marko Markoviću iz Beograda!

Stara je to tema da su svi Hrvati ustaše i da su svi Hrvati krivi za pokolj Srba u Hrvatskoj. To je sve smišljena propaganda sa svrhom da se Hrvatima odreknu sva njihova prava.

Takva se propaganda uporno podržava ne samo kod vaših hegemonista i unitarista nego i kod nekih naših unitarista, kojima smeta ozdravljenje i poboljšanje prilika i odnosa u čitavoj Jugoslaviji, a posebno zdravih odnosa između hrvatskog i srpskog naroda. Upravo se zbog toga zanemaruje i prikriva činjenica velikog stradavanja hrvatskog naroda u Jugoslaviji prije rata, za vrijeme rata i žrtava u NOB-u, mnogobrojnih Hrvata povješanih po zagrebačkim ulicama i okolici, a posebno ogroman broj Hrvata koji su zaglavili u ustaškim, njemačkim i talijanskim logorima zbog otpora ustaštvu, nacizmu i fašizmu.

Žalosna je činjenica da je Hrvatska za vrijeme okupacije poznata samo po tome kako su u njoj uništavani Srbi i Židovi, a ni najmanje po tome da nikada Hrvati nisu bili toliko obespravljeni i uništavani koliko upravo za vrijeme okupacije i ustaške vladavine.

Ja sam još živi svjedok koji sam prošao strahote ustaškog logora u Lepoglavi, a prije toga zloglasnog zatvora na Savskoj cesti, i poznato mi je — bio sam i očevidac — kako su ustaše i Nijemci na krajnje zločinački način mučili i ubijali ljude, tada većinom Hrvate. O tome što sam ja proživljavao neću pisati, ali bio sam očevidac strahovitih zločina koji se ne mogu ni opisati. Gledao sam gomile poubijanih ljudi, ili pomrlih od batina i gladi, gledao sam divljaštvo zvijeri u ljudskim spodobama. U logoru Lepoglava bilo je na hiljade muškaraca, a i mnogo žena i djece zatvorenih po zakonu odmazde za muževe i očeve koji su otišli u partizane. Najveći dio tih zatočenika bili su u zadnjem času te okupatorske vlasti nekud odvedeni i poubijani, a žene i djeca poklani su u logoru Lepoglava.

Sjećam se jednog članka ili govora Josipa Broza Tita, napisanog ili izgovorenog negdje na partizanskom području, u kojem je naveo neugodnost položaja hrvatskog naroda za vrijeme rata i okupacije. Ne mogu ga sada točno navesti, ali uglavnom Tito je u njemu naveo između ostalog, kako hrvatski narod, dok mu se priča o hrvatskoj državi, dotle i sam stradava kao i svaki drugi narod pod svakom okupacijom. Šteta što se taj članak ili govor Tita nigdje kasnije nije reproducirao.

Međutim, ima jedna razlika. Za vrijeme rata i njemačke nacističke i talijanske fašističke okupacije u svim zemljama koje su oni zauzeli vršeni su zločini nad ljudima i čitavim narodima. Svi ti zločini pripisani su okupatorima i posve određenim slugama okupatora i većem ili manjem broju izdajnika vlastitog naroda koji su sudjelovali u uništavanju svog naroda. Jedino za prosuđivanje prilika i događaja u Hrvatskoj za vrijeme okupacije i rata postoje druga, zlonamjerna mjerila. Za ustaške zločine, po takvim mjerilima, kriv je čitav hrvatski narod, iako je taj narod također pod tom vlašću proganjan, ubijan i uništavan. Sve žrtve i srpske i židovske, prebrojavaju se, a hrvatske se žrtve zaboravljaju.

Nije čudo ako srpski narod u Srbiji o stradavanju Hrvata za vrijeme NDH-a ne zna ništa, kad se o tome ni u Hrvatskoj gotovo ništa ne piše, ukoliko se ne radi o nekim značajnim ličnostima iz NOB-a. Naprotiv, upravo namjerno se podržava jedan neobičan kult tema, svakako s nekom svrhom, dok se o četničkim strahotama piše malo ili tek nekad nešto usput.

Ali to se osvećuje. Poznato je da su simpatije hrvatskog naroda bile na strani proganjanih i ubijanih, na strani Srba i Židova. To je dovodilo do bijesa ustaše, Nijemce i Talijane. Poznato je također da su mnogi Hrvati kao pojedinci, a Komunistička partija Hrvatske organizirano, pristupili stvaranju organiziranog otpora protiv okupacije i pomaganju Srba.

Hoću reći to da mnogi od onih koji su imali na svojoj strani sve simpatije hrvatskog naroda i pomoć Partije odriču važnost uloge Hrvata u borbi protiv okupacije. Čak napadaju prvake te uloge i borbe, kao na primjer Ivana Šibla i druge.

Na koncu želio bih reći: sve strahote u vrijeme rata i okupacije počinjene nad srpskim, hrvatskim i drugim narodima ne mogu i ne smiju biti povod za neka međusobna predbacivanja, još manje za obračunavanja. Naprotiv, to nam svima mora biti stalno upozorenje do čega sve može doći ako svoje odnose nemamo sređene, ako bude povlaštenih i zapostavljenih naroda u Jugoslaviji.

Osim nas postoje i drugi, od nas brojniji i moćniji, koji će u našim nesređenim prilikama tražiti svoj račun. A sada se radi na tome da se u Jugoslaviji konačno sredi stanje.

Uz poštovanje

Ivan BERNARDIĆ, Zagreb
Lendavska ulica 12

VALJA UVAŽAVATI

Dinamičan društveno-politički i kulturni život u sadašnjem povijesnom trenutku kroz naš tjedni list »Hrvatski tjednik« poradimo na tome, da se već jednom počne uvažavati riječ građana i u Pregradi i u Krapini. »Hrvatski tjednik« svakim tjednom dolazi do sve većeg broja aktivnih čitatelja, ne samo u centru Pregrade i Krapine, već i na širem području — Desinića, i na širem području — Desiniću, Vinagori, Humu na Sutli, Sopotu, Cigrovcu, Gorjakovu, Benkovu, Plemenšćini, Kostelu i drugim selima u okolici Pregrade.

U brojevima 25. i 26. »Hrvatskog tjednika« od 8. i 15. listopada ima nekoliko, za sadašnji povijesni trenutak SR Hrvatske na provođenju u život Ustavnih amandmana, vrlo vrijednih i važnih priloga: »Odgovornost javnih funkcionera« »Politika i mistika«, »Optuženi tužitelji«, »Susret s javnošću«, »Slučaj s pismima«, »Komunalni princip i nacionalna državnost«, »Nova federacija i financiranje njenih funkcija«, »Odgovor Zdravka Tomca i odgovor Zdravku Tomcu«, »Hrvati u Bačkoj«.

Smatram da su, uz ostale, posebno ovi prilozi vrlo aktualni i da objektivno izražavaju neke vrlo važne aspekte naše sadašnje društveno-političke i privredno-ekonomske razvojne zbilje. Osim toga, svi oni jasno i glasno ukazuju na pravi karakter rada i publicističkog djelovanja ove redakcije. To smatram osobito dragocjenim, jer poneki kritičari prilično birokratski nastrojeni u Pregradi i u Krapini uglavnom nastoje omalovažiti naš tjedni list »HT« ili ga pak smicalicama prikazati u posve krivom svjetlu.

Zato kao čitatelj i suradnik lista, koji svakog petka privlači sve veći broj čitatelja, naročito na području bivše općine Pregrada, čestitam Redakcijskom vijeću, na brižnom i odgovornom radu na jačanju i širenju našeg tjednog lista »Hrvatskog tjednika«, tako važnih novina za kulturna i društvena pitanja u sadašnjem društveno-političkim zbivanjima u nas i okolo nas, kada treba što jače javno osiguravati građanska prava naših toliko zapostavljenih građana da se što više javno i na demokratski socijalistički način razmatraju i već jednom rješavaju njihovi životni problemi.

Živa društveno-politička aktivnost što je prisutna u svim našim krajevima zainteresirala je građane u svim vidovima. Međutim, to se ne može reći za Pregradu gdje Mjesna konferencija SSRN i Mjesna zajednica ne poklanjaju dovoljno pažnje društveno-političkoj aktivnosti kroz javne zborove građana. Zborovi građana se sazivaju jedino kada je riječ o izborima ili budžetu Skupštine općine Krapina. Stoga su građani pismenom peticijom tražili održavanje zbora građana u Pregradi na kojem bi se razmatralo pitanje izgradnje tvrde općinske ceste od Pregrade, kroz Premrle, do Kušara, ali do sazivanja zbora nije do danas došlo.

I sada se odugovlači sa zborom građana o javnoj raspravi Ustavnih amandmana na Ustav SR Hrvatske i o Nacrtu teza o općinskoj upravi i Mjesnoj zajednici, jer u Pregradi nedostaje Mjesna građanska financijska samouprava, a baš Pregrada kao bivši kotarski centar morao bi imati samoupravu. Trebamo nastojati, da građani budu subjekti, odlučujući faktor svog kraja i svog mjesta.

Franjo KROG, Pregrada

»BOJAZNI JEMATVE«

Pročitao sam članak novinara Samardžije u »Slobodnoj Dalmaciji« od 2. X. 1971., stranica 2, pod naslovom »Bojazni jematve«, pa bih želio da u vezi s tim člankom napišem nekoliko riječi.

Nakon dobivenih podataka od naših vinara Samardžić piše kako će se kod nas u Dalmaciji ove godine ubrati 9—10 tisuća vagona grožđa, kako je urod zbog suše podbacio za oko 30% u odnosu na prosječnu godinu, kako će naši vinari od ovogodišnje berbe preraditi od 3 do 3.50 tisuća vagona, kako će seljaci nuditi vinarima manje grožđa nego prošlih godina, kako će ga prerađivati u svojim primitivnim konobama kako će se tom prilikom obilato koristiti šećerom i drugim, kako to vino neće biti kvalitetno, i konačno kako iduće godine vina neće biti, već će ga trebati uvoziti.

Uglavnom to je izvještaj naših vinara preko novinara Samardžije.

Naš seljak vinogradar s dosadašnjim je otkupnim cijenama strahovito nezadovoljan. Svi artikli pošli su ovih posljednjih godina strahovito gore, pa bili oni industrijski ili prehrambeni. Dotle pak naši vinari plaćaju grožđe seljaku po istoj cijeni kako su ga plaćali prije 10 do 15 godina. Za jedan kilogram grožđa do sada je naš seljak dobio od 100 do 120 starih dinara.

Rođen sam u Gornjoj Vručici kraj Trpnja na Pelješcu, imam oko 45 godina staža u vinogradarstvu, pa ću odmah navesti posljedice politike naših vinara prema seljaku.

Do mog sela postoje još tri sela, i to: Oskorušno, Donja Vručica i Duba. Sve do rata i poslije njega svako to selo imalo je svoju školu, u svakoj toj školi bilo je od 40 do 60 đaka; danas pak u Dubi ima dvoje djece za školu, u Donjoj Vručici 4, u Oskorušnoj isto tako, i zbog toga se u sva ta tri sela škola zatvorila, a u Gornjoj Vručici ima još osam đaka i tu je još škola, ali kako da će ih biti svaku godinu manje, i ona će se zatvoriti.

Svi naši seljaci znaju da ima više dohotka jedna obična čistačica koja radi u »Dalmacijavino« Split nego jedno domaćinstvo koje proizvede do 1.5 vagona grožđa.

Evo kako stoji jedan kilogram grožđa koji seljak proda, prema ostalim artiklima: 1 kilogram kruha 2.5 kilograma grožđa, 1 kilogram kukuruza 2 kilograma grožđa. 1 kilogram stočne hrane 1,4 kilogram grožđa, 1 kilogram mesa, 20—25 kilograma grožđa. 1 l radenske vode 1,5 kilogram grožđa, 1 cipele 120 do 200 kilograma grožđa, 1 odijelo 800 do 1000 kilograma grožđa, 6 do 7 tisuća kilograma grožđa za 1 motornu prskalicu, 7 do 9 tisuća kilograma grožđa za jedan mali ručni traktor (napominjem da su motorni alati za vinogradarstvo neophodni s obzirom na to da nema radne snage), te 2 do 2,5 vagona za jednog »fiću«.

Takav omjer naši stari otkako se bave ovom kulturom nisu imali. Eto, do toga su doveli naši vinari i samo zato naš seljak želi nešto staviti u svoje konobe, da bi nekako dobio koji dinar više za taj teško stečeni proizvod. To je žalosno, jer znam da bi taj isti seljak najviše volio prodati grožđe u vinariju i biti miran preko cijele godine, a ne mučiti se protakanjem, održavati ga zdravog i riskirati da li će ga prodati. Dosta je bilo tom jednom čovjeku preko cijele godine raditi, on i obitelj, da bi došli do tog ploda i teškom mukom ga ostavlja doma, opet na brigu i rad. Tko ga na to nagoni? Nagoni ga nevolja i želja da živi.

Dok se tom seljaku diže grožđe po cijeni koju sam naveo, ovdje na Pelješcu, u srcu vina, to isto grožđe prerađeno u vino prodaje se u hotelima od 1400 do 2200 starih dinara jedna litra, a u gostionama 600 do 1000 starih dinara. Renome našeg dalmatinskog vina bio je na glasu u svijetu mnogo i mnogo prije nego su došle naše vinarije. Taj su renome uspjele steći baš one male konobe o kojima Samardžija piše. I taj dobar glas našeg dalmatinskog vina te iste male konobe dohranile su i predale našim vinarima poslije rata, pa ne znam da li naše vino uživa i sada onaj isti glas kao prije dok je vino išlo iz malih konoba. Naš potrošač nije se trebao nikad bojati onog vina koji je direktno iz konobe išao u njegova usta, i od takvog vina on se nije nikad bojao da li pije uopće vino, pa zbog toga bacanje blata na tog jadnog seljaka, ljudi, mislim da je toga dosta. Zašto hoćete da naša sela ostanu pusta i kome sve to donosi koristi? Sigurno je to da onaj koji je imao teške žuljevne ruke preko cijele godine da bi proizveo to grožđe kako bi mogao živjeti i koji bi po svim propisima ljudskim trebao da ima najviše, baš on, taj seljak, ima najmanje.

Nimalo me ne čudi da naši vinari misle već na uvoz. Oni po svojoj procjeni oko 6 tisuća vagona grožđa što će ga seljak preraditi u svojim konobama ne smatraju da je to hrvatskog niti jugoslavenskog seljaka. Njima su i do sada bili bliži seljaci Alžira, Španjolske i ostalih zemalja nego naš seljak. U našem seljaku oni nisu nikad vidjeli svog čovjeka za koga su se stvarale te moderne vinarije — da budemo ravni ostalim zemljama koje su dovele svoje vinarstvo na najmoderniji stupanj, što zahtijeva današnjica — nego su u njemu gledali samo bazu sirovine za eksploataciju.

Baldo I. Jurišić,
Trpanj

BOLJI DANI ZA OBITELJ SEKIĆ

Potkraj mjeseca travnja ove godine Večernji list objavio je članak »Nemoć zvana Ante«: o teškom položaju obitelji Sekić u Novim Perkovcima kod Đakova, i u nepun mjesec dana na adresu bračnog para Ante i Ane Sekić i njihovih desetero djece prispjelo je ukupno 19 raznovrsnih paketa s odjećom i obućom a usto i 2.470 dinara. U Hrvatskom tjedniku broj 18 od 20. kolovoza u rubrici »Pisma čitatelja« javila se skupina Hercegovaca koja je preko Ante Miličevića poslala prilog od 1.000 dinara. Nakon te objave čitatelji Hrvatskog tjednika odazvali su se u lijepom broju, tako da smo kod Ante Sekića zabilježili prispjeće daljnjih 7 paketa, 3.310 dinara, 46.48 engleskih funti, 50 kanadskih dolara i 50 DM.

Mnogi od njih izrazili su punu pohvalu Hrvatskom tjedniku što je jedan dio prostora posvetio ljudskoj solidarnosti, nakon koje je u maloj kućici što se smjestila podno brežuljka tihog novoperkovačkog sokaka — zasjalo sunce. Sve što je poštar donio u to šokačko selo Anti Sekiću, doseljeniku iz Novog Travnika (1967.), dobro je došlo. Osim roditelja tu su Mirjana (6 mjeseci), Marica, Gojko, dvojci Ante i Stipo, Blaženka, Ivo, Ruža, Anđelko i Danica, koja se nedavno udala (sa 17 godina) i već uzdržava sestru Ružu. Ona jedina zaostaje sa školom. Da nije bilo pomoći, teško da bi troje djece moglo ići u Osnovnu školu Piškorevci, a najstariji od muške djece, Anđelko, u Rijeku. Sada brojna djeca već imaju popravljen krov nad glavom i u staji kravicu, koja im daje toliko potrebno mlijeko.

Sekić je primio i brojna pisma ohrabrenja od onih koji materijalno ne mogu pomoći. Skupina Hrvata iz Australije, predvođena Markom Jurčićem i Ivanom Luketićem iz Melbournea, poslala je 46.48 engleskih funti (100$).

Izvan domovine pomoć u visini od 50 kanadskih dolara poslao je dr Antun Sudić iz Vancouvera i na putu je paket njegove supruge Zdenke.

Iako se je Sekić nastojao pojedinačno zahvaliti, nije isključeno da je neko ime zaboravio. Pokušajmo ih nabrojiti: Marija Jelić iz Splita (300 d.), Terezija Stanić iz Banje Luke (250), liječnici Centra za rehabilitaciju iz Stub. Toplica, Milan Živčić, Željka Vodopija, Ana Cvitanović, Jozo Ilić, Ružica Čavar i Marija Lisac (svi iz Zagreba — po 100), Ivan Gračan iz Ivanić-Grada Josip Jelaković iz Pakraca, Nevia Rovtar iz Rijeke, Nada Pejić iz Varaždina i Dragutin Hanžek iz Osijeka (svi po 100), Branko Štimac iz Karlovca (60), dr. Andrija Nujić iz Siska, Josipa Gračan iz Osijeka, Vladislav Jakovac i obitelj Novak iz Zagreba, Martin Ivezić iz Sarajeva, Ivan Pađen iz Rijeke, Vlasta Kraljević iz M. Lošinja, Ante Grgić i Stjepan Martić iz Splita (svi po 50), Frane Galić iz Gruda (30), Marčelo Tomaško iz Rijeke (20), grupa hercegovačkih Hrvata iz Zagreba (1000), te dr. Franjo Jelašić iz Zapadne njemačke 50 DM.

Pakete su poslali: Osnovna škola M. Lošinj, Željka Vodopija i Fanika Rožić iz Zagreba, Ivan Pađen iz Rijeke, B. Starešinić iz Karlovca, Đuka Đaković iz Osijeka, te 2 paketa Tonka i Vojo Šandrk iz Raba.

Stjepan Rechner, Đakovo

KULTURNA OSTAVŠTINA NINA

U »HRVATSKOM TJEDNIKU« br. 30, str. 22, donijeli ste vijest pod naslovom »Ninjani ne žele izgubiti svoju kulturnu ostavštinu« u kojoj neki izvjestiteljski tandem izvještava iz Nina kako je »Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa sjedištem u Zagrebu« donijela odluku »da se relikvijari iz Nina prenesu u Muzej sakralne umjetnosti u Zadar«. Uz to se tvrdi da su »u tome prednjačili dr. Vjekoslav Maštrović i mr. Marijan Grgić«. Kad već niste izvoljeli poslati svog izvjestitelja na javnu raspravu, koja je (u organizaciji Republičkog sekretarijata za prosvjetu i kulturu) 7. listopada o. g. u 17 s. održana u zgradi Jugoslavenske akademije, a na kojoj se pretresao plan postave Stalne izložbe crkvene umjetnosti u Zadru (tako se ispravno zove vaš »Muzej sakralne umjetnosti«), morali ste svakako prije objavljivanja »vijesti« iz Nina poći u tajništvo Akademije i zatražiti stenografski zapisnik rasprave u kojem (među zaključcima što ih je predložio mr. Marijan Grgić a koje su nazočni prihvatili) stoji doslovce ovo: »Bila bi šteta da lišimo grad Nin te neprocjenjive zbirke. Stoga se nameće potreba da u Zadru najistaknutije predmete ninske zbirke prikažemo u vjernim kopijama«.

Vaši se dopisnici iz Nina pozivaju na vijest koju je 8. listopada prenijela »Slobodna Dalmacija«, a ne spominju da je već u subotu 9. listopada u tom dnevniku osvanuo (doduše u obliku izmišljenog razgovora koji nije nikad održan) članak u kojem se govori o »odljevima i vjernim kopijama«, a također ni ostalu štampu koja izvještava o izlaganju »replika« odnosno »kopija«.

Mene ta njihova pisanija utvrđuje u sumnji da je upravo ta dopisnička sprega (i oni koji iza njih stoje) svojim rekla-kazala alarmantnim vijestima zavodila neupućene pojedince u Ninu i tako pripremila divljački ispad prilikom dolaska zadarskog nadbiskupa u Nin 10. listopada o. g. Čini se da tu treba tražiti izvor onih nekoliko teških kleveta koje su se usput čule na mitingu u ninskoj crkvi 11. listopada na račun dr. Vjekoslava Maštrovića i na moj račun. Kod tih događaja nije došla do izražaja samo neupućenost, već i posve određena i smišljena djelatnost nekih snaga koje se uporno protive obnovi Nina što je već niz godina sustavno provodi Odbor za Nin uz materijalnu i moralnu podršku cijelog hrvatskog naroda. To su one iste snage koje su svojedobno spriječile upotrebu trezorskog ormara (već ugrađenog u zid sakristije ninske crkve Sv. Asela) što ga je troškom Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru dao izraditi i postaviti (napadnuti) dr. Vjekoslav Maštrović. Zanimljivo je da vaši dopisnici uopće ne dižu glas protiv svakodnevne devastacije ninskih starina, protiv gradnje (neovlaštene) betonskih kuća na povijesnim prostorima samostana Sv. Ambroza, koji još nisu arheološki ispitani, protiv probijanja ninskih zidina kako bi se uredilo privatno kupalište, protiv nehaja gledom na održavanje samih ninskih relikvijara, kojima bi nužno bio potreban temeljit restautorski zahvat da posve ne propadnu. Zanimljivo je također da u dosadašnjim velikim pothvatima u obnovi Nina nigdje ne nailazimo na imena vaših dopisnika.

S poštovanjem

MARIJAN GRGIĆ

HRVATSKI TJEDNIK

Novine za kulturna i društvena pitanja

Naklada: **Matica hrvatska Zagreb, Matice hrvatske 2, tel. 39-393.**

Uređuju: Zvonimir Berković, Vlado Gotovac, Jozo Ivičević, Zvonimir Lisinski, Ivo Škrabalo, Hrvoje Šošić, Vladimir Vuković

Stalni suradnici: Bruno Bušić, Ivan Cerovac, Dubravko Horvatić, Srećko Lipovčan, Franjo Marinković, Zlatko Markus, Zlatko Posavac, Petar Selem, Tvrtko Sercar

Glavni urednik: Vlado Gotovac
Odgovorni urednik: Jozo Ivičević
Tajnik uredništva: Marija Funes
Tehnički urednik: Drago Čvrljak
Fotografija: Ranko Karabelj
Lektor: Roman Turčinović
Služba organizacije: Bariša Grgić i Zlatko Šešerin

Uredničko vijeće: Zdravko Ašperger, Stjepan Babić, Zvonimir Bartoli (Čakovec), Nikola Batušić, Vlaho Benković (Dubrovnik), Tihomir Bortić Stjepan Culić, Žarko Domljan, Branimir Donat, Šime Đodan, Nedjeljko Fabrio (Rijeka), Vid Fijan (Varaždin), Ljubica Filipović-Ivezić (Pula), Vladimir Filipović, Cvito Fisković (Split), Miljenko Foretić (Dubrovnik), Ivo Frangeš, Ivica Gaži, Drago Ivanišević, Hrvoje Iveković, Dubravko Jelčić, Ljudevit Jonke, Vjekoslav Kaleb, Radoslav Katičić, Igor Kuljerić, Ivan Kušan, Tomislav Ladan, Trpimir Macan, Ante Marin, Ranko Marinković, Daniel Marušić, Dragan Mucić (Osijek), Zdenka Munk, Ivan Mužić (Split), Stjepo Obad (Zadar), Vlatko Pavletić, Danilo Pejović, Strahimir Primorac, Stjepan Radić, Vladimir Ruždak, Željko Sabol (Bjelovar), Ante Sekulić (Delnice), Aleksandar Stipčević, Ivan Supek, Ante Sviličić (Split), Petar Šegedin, Serif Šenović, Krešimir Šipuš, Fabijan Šovagović, Miroslav Šutej (Kutina), Dionizije Švogelj (Vinkovci), Dragutin Tadijanović, Bruno Tondora (Imotski), Mirko Tomasović (Split), Franjo Tuđman, Jelena Uskoković, Miroslav Vaupotić, Marko Veselica, Vice Vukov, Franjo Zenko, Igor Zidić, Bože V. Žigo

Rukopisi se ne vraćaju.

Stranke se primaju utorkom i četvrtkom od 12 do 14 sati.
Novine izlaze svakog petka.
Tisak: »Vjesnik«, novinsko-izdavačko i štamparsko poduzeće, Zagreb, Ljubice Gerovac 1.
Pretplata: godišnja 104,00 d, polugodišnja 52,00 d. Za inozemstvo dvostruko.
Cijene inozemnih pretplata: SR Njemačka: godišnja 52 DM, polugodišnja 26 DM; USA, godišnja 14$, polugodišnja 7$.
Dinarske doznake uplatiti u korist računa: Kreditna banka Zagreb 301-8-2185, Zagreb, Matica hrvatska (ZA HRVATSKI TJEDNIK).
Devizne doznake uplatiti u korist računa: Kreditna banka Zagreb 301-620/1001-32000-523, Zagreb, Matica hrvatska (ZA HRVATSKI TJEDNIK)
Cijena oglasa: cijela stranica 8000 d, polovica stranice 5000 d, četvrtina 3000 d, 1 cm^2 40 d.
Poštarina plaćena u gotovu

ŠTRAJK NA HRVATSKOM SVEUČILIŠTU

Predlagač štrajka: Goran Dodig

Odlukom o općem štrajku, koji je započeo 23. studenog u 9 sati, hrvatski su se sveučilištarci opredijelili za **oblik konkretne akcije unutar poznatih i priznatih normi mirnog prosvjedovanja na sveučilištima diljem svijeta.** Njome oni djelatno iskazuju svoje nezadovoljstvo i nestrpljenje zbog višegodišnjeg i sustavnog gomilanja zapreka što ih vidljive i nevidljive snage postavljaju na putu realizacije odlučnih zahtjeva hrvatske radničke klase, naroda i političkog vodstva da se što hitnije riješi pitanje a anakronističkog i eksploatatorskog deviznog, bankarskog i vanjskotrgovinskog sustava. Stoga studentski štrajk nije i ne može biti okvalificiran kao nekakva »revolucija«, »poziv na nerede« ili »udar protiv socijalističkog sistema«, nego je **samostalni politički čin na fronti borbe naprednih snaga hrvatskoga društva za ostvarenje eminetno klasnih zahtjeva bez kojih i novim ustrojstvom federacije dosegnuta nacionalna emancipacija ostaje lišena svoje materijalne baze.**

Nije ni potrebno ponavljati u čemu je postojeći devizni sustav neodrživ i zašto on zadire u vitalne interese neposrednih proizvođača, jer je o tome već doista rečeno sve što se imalo reći: riječ je o političkoj poziciji koja je jasna svakome u Hrvatskoj i o kojoj je postignuta rijetko viđena jednodušnost svih slojeva i struktura hrvatskoga društva. Od domaćice do predsjednice, od nekvalificiranog radnika do sveučilišnog profesora, od studenta do profesionalnog političara — svatko će gotovo istim temperamentom i odlučnošću ponoviti ono što se uzalud ponavlja već godinama: **devizni centralizam kao oblik odužimanja viška rada od onih koji ga stvaraju neodrživ je u samoupravnom sustavu,** a svaki dan njegova produžena za hrvatsko društvo i njegovu radničku klasu znači gubitak plodova vlastitog rada i mogućnosti da oni budu upotrebljeni za rješavanje vitalnih problema napretka i razvitka moderne i samoupravne Hrvatske u sastavu SFRJ kao ravnopravne zajednice naroda i narodnosti. Podrška koju su na plenumu Saveza studenta Zagreba ovoj akciji dali predstavnici zavičajnih klubova studenata Kosova i Makedonije, kao i ono što je u prilog studentske akcije za radikalizaciju stavova o deviznom režimu rekao na istom sastanku istaknuti slovenski student i zastupnik u Skupštini SR Slovenije Tone Remc, svjedočanstvo su toga da **tako zvani »hrvatski zahtjevi« da devize pripadnu onima koji ih i ostvaruju predstavljaju zapravo zahtjeve neposrednih proizvođača u svim republikama koji su kroz postojeći devizni sustav kontinuirano razvlašteni u korist novih centara financijske (a sve više i političke) moći, kojih je gospodarska uloga u korijenu sve većih socijalnih diferencijacija u jugoslavenskom društvu.** Logično je da su zahtjevi za promjenama najglasniji u Hrvatskoj — s obzirom da je ona s 40% deviznog priliva posebno i pogođena — **ali valja se nadati da će akcija hrvatskih sveučilištaraca na ovom izrazito lasnom pitanju naići na razumijevanje i u onim sredinama koje pokazuju posebnu osjetljivost za sve što narušava socijalnu pravdu i istinsko samoupravljanje.**

Štrajk hrvatskih sveučilištaraca stoga nije ono što se u našem političkom žargonu naziva ekscesom, premda realistički treba očekivati da će se naći onih koji će ga htjeti kompromitirati provokacijama što bi se — iskušanim metodama određenog novinstva — dale napuhati do ekscesa. Valja stoga istaći zrelost studentskog istupa — koji su u istim zaključcima podržali amandmane i politiku 22. sjednice CK SKH — vidljivu i u tome da se, unatoč mladenačkom temperamentu, nije išlo »na ulicu«, nego se akcija dostojanstveno ograničila na vlastiti radni ambijent Sveučilišta. Dražen je Budiša s pravom upozorio da se **ne nasjeda mogućim provokatorima i da ih se odstrani iz studentskih redova, jer se dobro zna kome bi svaki, pa i najmanji ispad koristio.**

Nažalost, ova je studentska akcija podrške osnovnim strategijskim odrednicima politike CK SKH doživjela ne samo ograđivanje, nego i službenu političku osudu kao »metoda pritiska« koja može biti samo štetna upravo onim interesima u ime kojih je pokrenuta. Nitko, znači, ne dovodi u pitanje sadržaj studentskih zahtjeva (ispisan u svim bitnim političkim dokumentima SR Hrvatske posljednjih godina), dok je oportunost metode kojoj su sveučilištarci pribjegli stvar procjene. U svakom slučaju, **mora se imati na umu da je ne samo studentsko, nego i svačije strpljenje u odnosu na devizni režim doista na izmaku!** Prošlo je već više od dva mjeseca otkako je **Tito** o deviznom sustavu rekao: **»Tu se, zbilja, više ne možemo natezati i stalno pričati priče, a nikakve koristi od toga«,** a valja podsjetiti i na onaj dio njegove zagrebačke zdravice u kojem je s gorčinom spomenuo kako **»i kod nas gore, u rukovodstvu, ima ljudi kojima ide mimo ušiju to što sam ja govorio«.** Pa ipak, ništa se nije promijenilo, a raspuštanje one skupštinske komisije koja je u svom maratonskom radu najdalje došla u formuliranju prihvatljivih načela novog deviznog sustava može se tumačiti jedino kao simptom novih zakulisnih zapreka razrješavanju ovog vitalnog problema.

Istina je da u novom ustrojstvu federacije Hrvatskoj (kao ni bilo kojoj republici) ne može biti nametnuto ništa na što njezini legitimni predstavnici ne bi pristali, ali je isto tako istina da dok nema sporazuma o novome ostaje na snazi stari sustav, ma koliko neodrživ i nepravedan bio. **Demokratske metode koje političko vodstvo Hrvatske ispravno i dosljedno primjenjuje u realizaciji zasada svoje politike protivnici vrlo često tumače kao slabost,** pa se tako i ponašaju (za ilustraciju toga — i to ne najkrupniju — dovoljno je spomenuti drski prkos skupine baranjskih političkih diverzanata, gdje se upravo ovih dana čovjek isključen iz SK nije libio sazvati i predsjedati Općinskoj konferenciji SK!), **a glavni im je cilj odugovlačenje novih rješenja putem skretanja pozornosti na pitanja sekundarnog značenja,** čemu posebno služi napuhavanje tzv. »ekscesa«. Valja reći da je i u nesputanoj, uzbibanoj i temperamentnoj političkoj djelatnosti hrvatskih sveučilištaraca posljednjih mjeseci bilo koji put više egzaltacije i euforije nego hladne političke racionalnosti — što, dakako, pripada mladosti po sebi, a dolazi i kao posljedica ranije nasilne pasivizacije studentskih masa — pa su u toj temperaturi znale pasti i riječi izvan konteksta realnih interesa hrvatske radničke klase i naroda. Premda takva zastranjenja nikada nisu bila

Protiv provokacija: Dražen Budiša

bitna za smisao i smjer pokreta hrvatskih sveučilištaraca, ona su politički bila pogrešna, jer su ih određene snage znale i te kako iskoristiti kao »ekscese« koji navodno potvrđuju zlobnu tezu o »nabujalosti hrvatskog separatizma«. Sadašnji štrajk na Sveučilištu sa zahtjevom za hitnim rješavanjem deviznog sustava morao bi svima poslužiti kao dokaz o temeljnoj socijalističkoj orijentaciji hrvatskih sveučilištaraca, koji čine dio masovnog narodnog pokreta nastalog u atmosferi opće politizacije masa koje su s tako neviđenim oduševljenjem prihvatile prijelomne odluke 10. sjednice i sve što je ona značila i znači u hrvatskoj stvarnosti. **I za one koji su na tren mogli pomisliti da su hrvatski studenti politički zalutali, sadašnji je štrajk zbog deviza dokaz da sveučilištarci** — kao intelektualni proletarijat koji čini dio radničke klase — **znaju gdje su pravi problemi i nastoje samostalnim političkim činom pridonijeti njihovu rješavanju.** Nesporazum do kojeg je došlo između pokreta hrvatskih sveučilištaraca i političkog vodstva SRH (kojemu oni pružaju podršku, bez obzira na sve) svakako je za žaljenje, ali možda i u tom zlu ima jedno dobro: barem se jasno vidi da — od samog početka svoje politizacije u obliku pokreta na liniji naprednih stavova SKH — hrvatski sveučilištarci nisu bili ni od koga manipulirani, pa to ne žele biti ni sada kad ih politički osuđuju oni čiju politiku svojim samostalnim postupcima podržavaju i promiču.

Inače, ideja o odlučnom javnom nastupu protiv odugovlačenja nužnih promjena gotovo da je »visila u zraku«. Svjedoči o tome i vinkovački prijedlog o javnim protestnim zborovima iznijet na posljednjem plenumu hrvatskih sindikata, prijedlog koji je Milutin Baltić, dakako, odmah odbacio. **Kad su već sindikati — kao najpozvaniji — pasivni u oblikovanju nestrpljenja hrvatske radničke klase zbog nerješavanja njenih vitalnih problema, kako se može spočitnuti studentima da to učine sami, na svoj način i na vlastiti rizik?** Mirna, dostojanstvena, odlučna i pozitivna politička akcija hrvatskih sveučilištaraca mogla bi poslužiti kao alarmno zvonce svim društvenim strukturama, a posebno onima koji koče nužne promjene u materijalnoj sferi raspolaganja radničkim viškom rada i u obliku deviza. U tom duhu, suprotstavljajući se svim eventualnim ubačenim provokatorima, štrajk na Hrvatskom sveučilištu neće značiti nepovjerenje u političko vodstvo SRH, nego će svjedočiti o tome da službeni politički stavovi — među njima i odlučni zahtjevi 22. sjednice o deviznom sustavu — doista imaju pokriće u raspoloženju masa. **Protivnici i kočničari nužnih promjena valjda će shvatiti da nezadovoljstvo hrvatske radničke klase i svih slojeva društva zbog odugovlačenja rješavanja pitanja koja zadiru u temeljne klasne interese samoupravljača doista nije svedeno samo na prazne riječi.**

ZAKLJUČCI ZBORA STUDENATA

Na zboru studenata Hrvatskog sveučilišta održanom 22. studenoga 1971. godine poslije dvosatne rasprave doneseni su slijedeći zaključci:

— Mi studenti Hrvatskog sveučilišta prihvaćamo promjene u društveno-političkom sustavu, koje Socijalističku Republiku Hrvatsku konstituiraju kao suverenu, nacionalnu državu hrvatskog naroda. Tim svojim stavom pridružujemo se zaključcima općeg Sabora grada Zagreba.

— Dajemo punu podršku stavovima izraženim u referatu dr. Savke Dabčević-Kučar podnesenom na 22. sjednici CK SKH. Mislimo da on predstavlja realnu platformu za akciju svih revolucionarnih i progresivnih snaga našega društva.

— Osuđujemo sve pokušaje da se pojedini »napuhani ekscesi« prikažu osnovnim obilježjem i značajkom društveno-političkog trenutka Hrvatske.

— Ne slažemo se s onima koji su svoj politički čin sveli na razračun s hrvatskom inteligencijom, hrvatskim sveučilištarcima i hrvatskim kulturnim ustanovama. Mislimo da pojedinci koji to čine nisu ni do sada bili, a niti u budeće mogu biti, garantom realnih društveno-političkih promjena.

Ističemo da do revolucionarnih i radikalnih promjena u našem društvu ne može doći sve dotle dok se ne pristupi korjenitim kadrovskim izmjenama u svim postojećim društveno-političkim i ostalim strukturama — kako u Hrvatskoj tako i u cijeloj Jugoslaviji.

— Kako samo svojom verbalnom podrškom ne možemo iskazivati povjerenje Savezu komunista Hrvatske, Savezu komunista Jugoslavije i riječima druga Tita, odlučujemo se za konkretnu akciju — OBUSTAVU NASTAVE NA HRVATSKOM SVEUČILIŠTU.

Ovim svojim činom mi se moralno i djelatno solidariziramo s interesima radničke klase Hrvatske.

Na ovaj smo čin bili prisiljeni zbog stalnih prolongiranja rješavanja problema vezanih uz, socijalizmu neprimjenjenog deviznog režima, te bankarskog i vanjskotrgovinskog sustava.

— Zahtijevamo da se nastava na Hrvatskom sveučilištu obustavi sve dok nadležni organi u ovoj zemlji ne donesu radikalna rješenja deviznog režima, koji će hrvatskoj radničkoj klasi omogućiti bitno drugačiji položaj u našem društvu.

— Oštro osuđujemo sve one snage koje lijevu hrvatsku inteligenciju, a posebice hrvatske sveučilištarce žele prikazati nacionalistima i šovinistima.

— Predlažemo hitno sazivanje Plenuma Saveza studenata Zagreba i Plenuma Saveza studenata Hrvatske, da bi ovi studentski forumi organizirali obustavu nastave na čitavom Hrvatskom sveučilištu.

— Dajemo punu podršku predsjedniku SFRJ drugu Titu, od koga je i potekla inicijativa za radikalno rješenje deviznog režima, te ostalih nagomilanih problema u našoj društvenoj zajednici.

RADNO PREDSJEDNIŠTVO ZBORA

OBAVIJEST ČITATELJIMA

Tekst završne rasprave o Ustavu »Hrvatski tjednik« objavljuje u slijedećem broju.

Uredništvo

STUDENI	PONEDJELJAK	UTORAK	SRIJEDA	ČETVRTAK	PETAK	SUBOTA	NEDJELJA
	15	16	17	18	19	20	21

Piše: glosator

Allende i Castro: srodnost i razlike

Fidel je Castro spektakularna osoba, od onih kakve se rijetko nađu na političkim vrhovima, pa stoga i svaki njegov nastup izaziva zanimanje i predstavlja zahvalnu temu za novine. Poznati su njegovi osamsatni govori na zborovima gdje su slušatelji na kraju više iscrpljeni od njega samog, a svijet obično obiđu i slike kako predsjednik kubanske vlade osobno sudjeluje u kampanji sječe šećerne trske ili zaigra na nekoj košarkaškoj ili odbojkaškoj utakmici. Pogotovu su stoga predmet pozornosti njegova rijetka putovanja izvan zemlje, kao što je ova sadašnja turneja Čileom, što je ujedno i prvo njegovo putovanje u neku latinskoameričku zemlju nakon pobjede kubanske revolucije na Novu godinu 1959. Pa ipak, događa se i nešto paradoksalno: ovaj fizički snažan, spontan i temperamentan čovjek s legendarnom bradom, na tom svom putu više skreće pažnju na zemlju koju posjećuje i na svog domaćina, nimalo spektakularnog čileanskog predsjednika Salvadora Allendea, nego što bi to mogao bilo koji drugi državnik socijalističkog ili kapitalističkog svijeta. U srodnosti svojih osnovnih socijalističkih opredjeljenja, Kuba i Čile su izraziti politički kontrasti, gotovo u istoj mjeri koliko su među sobom različiti vehementni revolucionar sa Sierra Maestre i staloženi doktor medicine iz Santiaga, inače dugogodišnji prijatelji. Ti osobni i politički kontrasti pružaju izrazito povoljno osvjetljenje za sagledavanje mogućih dilema i alternativa u traženju efikasnih i humanističkih metoda socijalističke preobrazbe ne samo u Latinskoj Americi, nego i drugdje u svijetu.

Dok je Castro prvo pobijedio u revoluciji, koju je poveo i proveo na vrlo romantičan i gotovo pustolovan način, da bi tek na vlasti svoje ideološki amorfne težnje socijalnoj pravdi postupno kristalizirao u marksističku orijentaciju koja ga je dovela do komunizma — dotle je Allende u čitavom svom političkom životu, dugom nekoliko desetljeća, bio lijevi marksistički socijalist koji ulazi u povijest kao prvi čovjek na svijetu kojemu je uspjelo doći na vlast s revolucionarnim programom uz striktno poštivanje demokratske izborne procedure. Prije godinu dana Allende je tijesnom većinom pobijedio na predsjedničkim izborima u Čileu kao kandidat združene fronte socijalista i komunista i od onda on nastoji provesti svoj program uz održavanje svih demokratskih tradicija i ustanova. Često se s pravom spominje da se tako nešto moglo dogoditi samo u Čileu koji još od stjecanja nezavisnosti 1818. njeguje demokratske tradicije kao jedina latinskoamerička zemlja u kojoj su vojni pučevi nepoznata stvar. Doista, u povijesti Čilea samo su dva puta legalno izabrani predsjednici nastojali vladati neustavno ili diktatorski, ali oba su puta doživjeli neuspjeh: spoznavši svoj politički poraz predsjednik se Balmaceda ubio 1891. na sam dan čileanske nezavisnosti (18. rujna), a 1931. pukovnik je Carlos Ibánez zbačen udarom, jedinim u povijesti zemlje, zato jer se ponašao kao diktator. Put zakona, izbora i demokracije tradicija je zemlje što zahvaća uski pojas između Anda i Pacifika i predsjednik se Allende svečano obvezao tu tradiciju poštovati.

Proteklih dvanaest mjeseci na vlasti nije za Allendea bila mirna godina, kao što nije bila ni za čileansko društvo. Dosljednost u provedbi zacrtanog i izglasanog programa često je znala podijeliti javnost, pa su tako desničari kovali urote, pribjegavajući koji put atentatima i sabotažama, dok su skupine najradikalnije ljevice, osobito u nekim studentskim redovima, izražavale nezadovoljstvo »sporošću« i »reformizmom«. Pojedini su listovi znali izražavati zabrinutost i u povodu najsitnijih simptoma eventualnog ograničavanja slobode tiska, što je sasvim razumljivo za zemlju u kojoj se ta temeljna sloboda brižno njeguje duže od jednog stoljeća. Parlament — u kojem većinu imaju demokršćani prethodnog predsjednika Freia — konstruktivno je surađivao s novom vladom, što je i omogućilo ozakonjenje mnogih točaka revolucionarnog Allendeova programa. Najvažniji zakon, koji je tražio čak i ustavnu promjenu, izglasan je jednoglasno: riječ je o nacionalizaciji rudnika bakra, najvažnijeg čileanskog proizvoda koji sudjeluje s 80 posto u izvozu, a s 20 posto u fiskalnim prihodima Čilea. Ta je jednoglasnost pokazala da **nacionalizacija najvažnijih nacionalnih prirodnih bogatstava** nije više nešto što se olako može krstiti »komunističkim manevrom« ili »protupravnom otimačinom«, nego **predstavlja neotuđivo pravo svake nacije da bude gospodar svojih najvažnijih prirodnih izvora,** pogotovu na kontinentu koji je zaostao u razvitku i stoga je u socijalnom pogledu eksplozivan. To pravo odnedavno priznaje i rezolucija Ujedinjenih naroda (koja nosi redni broj 1803), a u Čileu su njegovu primjenu podržale sve političke struje, među njima osobno i katolički kardinal. Stoga je valjda i vlada SAD u ovom slučaju bila suzdržljiva i nije reagirala žestoko kao u ranijim sličnim slučajevima diljem svijeta (i u Čileu nacionalizacija pogađa u prvome redu velike američke kompanije), a Allende je pozvao u pomoć francuske (a ne, recimo, sovjetske) stručnjake, što je dokaz političkog sluha. Jedino su se sami rudari ponijeli donekle »nekonstruktivno«: tri tjedna nakon nacionalizacije stupili su u štrajk tražeći povišicu od čitavih 45 postotaka, što je dakako nerealno i u tako delikatnom trenutku neizvedivo. Noseći se sa svim takvim teškoćama, čileanski je Predsjednik pristupio i jednom novom gospodarsko-političkom zahvatu koji već dobija ime **»doktrina Allende«** i, naravno, nailazi na otpor, ali ima šanse da uspije, ne samo kao pojedinačni slučaj, nego i kao opći princip. Naime, u utvrđivanju visine odštete za nacionaliziranu imovinu Čile će uzeti u obzir i ranije profite kompanija, pa ako utvrdi da su oni premašivali postotak koji se može ocijeniti »pravednim« (Allende ga je odredio na 12 posto), ti će se ekstraprofiti odbijati od svote namijenjene odšteti. I za ovu retroaktivnu računsku operaciju Allende je dobio jednoglasnu privolu Parlamenta, a u obračun je čak uključio i odbitke zbog »lošeg održavanja strojeva i uređaja« (što su u slučaju nacionaliziranih kompanija u Čileu potvrdili nepristrani inozemni stručnjaci). Svim ovim inventivnim mjerama, strogo u okvirima zakonitosti, **Allende je obogatio arsenal zakonskih sredstava zemalja i naroda koji se bore protiv vanjske eksploatacije,** pa nije čudo što uživa podršku svih domaćih političkih struja, jer se radi o vitalnom i autentičnom nacionalnom interesu.

U takvom Čileu Fidel bi Castro teško mogao, kao ranije (recimo u slučaju Venezuele), propovijedati »izvoz revolucije«, pa je svijet zabilježio njegovu izričitu izjavu da **»kubanska revolucija ne može služiti kao model za izvoz«.** Castro je time hladio »usijane glave« lijevih studenata u Concepciónu, a na svakom je koraku izražavao podršku Allendeu. Respekt prema demokratskom modelu revolucionarne preobrazbe društva značajna je promjena u ponašanju čovjeka kojemu zlopamtila ne zaboravljaju mnoge stvari: javna smaknuća političkih protivnika prenošena preko televizije u prvim mjesecima nakon osvajanja vlasti; gušenje svakog oblika unutarnje kritike čak i s pozicija iste socijalističke osnovne orijentacije; dovođenje gospodarstva dotle da su svi životni artikli — pa čak i osnovni kubanski proizvodi kao rum, duhan i šećer — racionirani; pritisak na intelektualce koji moraju pribjegavati čak i ponižavajućim »samokritikama«; i tako dalje ... Morale su se stoga dojmiti riječi koje je u Čileu izgovorio Castro: **»Najteže iskušenje kroz koje prolazi revolucionar, to je kad mora upravljati«.**

To iskušenje prolazi sada Allende i još mu preostaje pet godina izborima potvrđenog mandata za provedbu programa. Ovoga proljeća taj je mandat narod ponovio kad mu je na općinskim izborima dao više od 50 posto glasova, a svojevrsnu **pobjedu** doživio je Allendeov model i početkom srpnja, kad je njegov kandidat **izgubio** dopunske izbore za zastupničko mjesto u Parlamentu, premda se u kampanji i sam Predsjednik aktivno angažirao. Sam Allende odmah je **javno priznao poraz** u toj pojedinačnoj bitci, **smatrajući to sasvim normalnom epizodom u jednom demokratskom mehanizmu** izraslom na bogatoj tradiciji i prihvaćenom i od najradikalnijih revolucionarnih snaga, za koje revolucija nije spektakl političkog nasilja u napredne svrhe, nego dosljedna borba za korjenitu preobrazbu socijalnih i gospodarskih životnih uvjeta, u kojima **demokracija u krajnjoj liniji predstavlja moćno oružje u službi napretka.** Iskustvo Čilea nije stoga važno samo za sudbinu Latinske Amerike, nego i svih zemalja koje u socijalizmu traže odgovor na pitanja svoje sudbine.

HITLER KAO ARAPSKA TEMA

Diplomatski odnosi između Egipta i Savezne Republike Njemačke prekinuti su još od vremena kad je Bonn (prije nekoliko godina) priznao Izrael. Ima izgleda da će ta situacija u dogledno vrijeme biti prevladana — do čega je, čini se, stalo obim stranama — i da će tradicionalno dobri njemačko-arapski odnosi opet biti uspostavljeni. Stvaranju atmosfere povoljne za takav slijed događaja htio je ovih dana pridonijeti i najpoznatiji egipatski novinar, vrlo utjecajni Mohamed Hasanein Hejkal, koji je nedavno posjetio Zapadnu Njemačku. No, učinio je to u svom stilu: na malo neobičan i, blago rečeno, bizaran način. On je, naime, u svom »Al Ahramu« napisao da je uloga koju bi njemački narod mogao odigrati na međunarodnom polju ozbiljno potkopana »mitom o kompleksu krivnje« nametnutom čitavoj naciji. Objašnjavajući što pod tim misli on je — kako navodi Reuter — napisao da je raspravljao s njemačkim ministrima, sveučilišnim profesorima, novinarima i, prije svega, mladim ljudima, o široko rasprostranjenoj »priči« da je Hitler pobio 6 milijuna Židova. Hejkal osporava autentičnost te »priče« za koju vjeruje da je u korijenu »kompleksa krivnje« od kojeg do danas pate generacije i generacije Nijemaca. Ova je tema u Njemačkoj tabu, kaže Hejkal, dodajući da su mu njegovi njemački sugovornici rekli da je to »eksplozivno« pitanje koje bi bilo bolje ostaviti na miru.

Arapski odnos prema Hitleru, dakako, ne mora biti isti kao židovski ili europski — jer za Arape je u to doba Hitler bio glavni neprijatelj njihovih glavnih neprijatelja Engleza, pa su mogli i imati stanovite simpatije za njega, to prije što nacistička zvjerstva nisu ni vidjeli, a kamo li osjetili na svojoj koži. Može se čak dopustiti i da brojka od 6 milijuna žrtava nije znanstveno egzaktna (jer mnoge su poratne brojke o zločinima dane na osnovu emocijama obojenih procjena u prvim danima nakon krvlju plaćene pobjede nad nacizmom), ali ipak Hejkalovo stajalište mora izazvati otpor na mnogim stranama: ono danas, iz sasvim određenih političkih pobuda, objektivno želi umanjiti zločinački karakter hitlerizma, a ujedno — premda nehotice — identificira njemački narod, pa čak i nove generacije, s Hitlerovim zločincima. Izazvat će to odbojnost kod demokratski i antifašistički orijentiranih ljudi (a oni su ipak većina!), a dakako da će se i izraelska propaganda time poslužiti, što opet može samo štetiti interesima Egipta i arapske stvari.

Na reakciju spretne izraelske propagande nije trebalo čekati više od nekoliko dana. Ne dovodeći to, doduše, ni u kakvu vezu s Hejkalovim člankom, izraelski je list »Haaretz« objavio vijest da je, navodno, otkriveno jedno pismo koje je današnji egipatski predsjednik Anvar el Sadat napisao 18. rujna 1953. i u njemu izrazio pohvalu — Adolfu Hitleru! Tekst tog navodnog pisma pročitao je ovih dana u New Yorku (na kongresu »Saveza ujedinjenih sinagoga«) izraelski zastupnik Gideon Hausner, koji je objasnio da je 1953. jedan egipatski časopis pozvao određeni broj ljudi da sastave pismo na adresu Hitlera pod pretpostavkom da je ovaj još uvijek živ u nekoj od južnoameričkih zemalja. Po toj verziji pozivu se, među ostalima, odazvao i tadašnji oficir Sadat koji da je napisao: »Dragi Hitleru ... premda ste očito izgubili rat, u stvarnosti vi ste istinski pobjednik i nitko se ne bi smio iznenaditi ako biste se vratili na vlast.«
Premda izraelski list nije objasnio kako je Hausner došao do tog pisma (ako ono uopće postoji), njegovu je vijest odmah prokomentirao Simon Wiesenthal — dobro poznati šef bečkog Centra za dokumentaciju o židovskim žrtvama nacizma — navodeći da Sadatove pronjemačke simpatije nisu ni za koga tajna, pri čemu je podsjetio i na jedan intervju koji je pokojni predsjednik Naser dao njemačkom neonacističkom listu »Deutsche National — und Soldaten Zeitung« i u kojem je Naser naveo da su Englezi uhapsili 1942. Sadata zbog toga što je bio umiješan u špijunažu u korist Njemačke za vrijeme rata. Wiesenthal tvrdi da je sam Sadat u jednoj svojoj knjizi naveo kako je bio u kontaktu s njemačkim glavnim štabom u Libiji, a za sve što je izjavio o današnjem egipatskom Predsjedniku nudi i »dokumente čija je autentičnost izvan svake sumnje«.
Bez obzira na moguće sumnje u točnost ovakvih izraelskih tvrdnji, očito je da su one tempirane u trenutku kad diskreditiranje egipatskog Predsjednika u vrijeme pojačanih napora za rješenje krize na Bliskom istoku može samo koristiti Izraelu. A tome je na svoj način, očito protiv vlastitih namjera, pridonio i Hejkal. Ako netko smatra da su za velike nacionalne ciljeve sva sredstva dopuštena, taj zaboravlja da pribjegavanje tim sredstvima vrlo lako može izbjeći kontroli i okrenuti se protiv onoga koji ih upotrebljava. Bez obzira što su mladi egipatski nacionalisti u vrijeme Drugoga svjetskoga rata (budući »slobodni oficiri«) mogli u nacističkoj Njemačkoj gledati prirodnog saveznika protiv svojih engleskih kolonijalnih tlačitelja, hitlerizam je trajno i definitivno obilježen žigom zločinstava neviđenih razmjera u pamćenju čovječanstva. Stoga Hitler ipak ne može biti koristan kao arapska tema u borbi protiv Izraela.

GLOSA O TISKARSKIM POGREŠKAMA

Ima mišljenja da novine bez tiskarskih pogrešaka i ne bi bile prave novine. U dugom i zamršenom putu teksta od njegova pisca do čitatelja previše je zamki da bi ih bespomoćne riječi i rečenice mogle sve izbjeći. Čitatelji su na to već i navikli, pa i sami neopazice prigodom čitanja ispravljaju pogreške. Lako je to tamo gdje je neko slovo ispušteno ili zamijenjeno, malo teže kad su redovi ispreturani ali je najneugodnije kad se umjesto jedne riječi pojavi druga ni po čemu pogrešno napisana, *ali drugog ili čak suprotnog smisla.* Tada je pisac ili urednik gotovo bespomoćan: sitni ispravak u slijedećem broju (obično na dnu stranice i lakonski sročen: umjesto. . . treba . . .) teško može ispraviti prvobitni dojam, to prije što se ispravljaju pojedine *riječi* istrgnute iz konteksta rečenice, a od čitatelja se ne može zahtijevati da potraži prethodni broj i odgoneta što je to zapravo bilo. Ovu samokritičnu ispovijest potakle su neke neshvatljive tiskarske pogreške na ovoj istoj stanici u prethodnom broju: kako ukazati čitatelju da pakistanski političar Bhutto u izvornom tekstu nije bio označen kao »hapšeni šef *policije*« (umjesto: *»opozicije«*) ili da program pomoći inozemstvu ima šanse da bude *»odobren«* (a ne: *»oboren«*), a da u SAD ne postoji *»Predsjednički«*, nego *»Predstavnički«* dom? Takve su pogreške najopasnije zbog izvrtanja smisla, a najteže po tome što se zapravo i ne mogu ispraviti. Preostaje jedino apel na uviđavnost i strpljenje čitatelja.

GASTARBAJTERI I ŠTRAJK

Nakon osam godina klasnoga mira ovoga je tjedna u Zapadnoj Njemačkoj izbio veliki štrajk metalskih radnika koji zahtijevaju povećanje nadnica od 7,5%, da bi na taj način »uhvatili korak« sa stalnim povećanjem cijena (a one čak ni tamo ne miruju). Poslodavci nude maksimalno 4,5% povećanja, opravdavajući to recesijom koja je — navodno — već na vidiku. Štrajk je stoga bio neizbježan. U njemu posebnu ulogu igraju brojni strani radnici — »Gastarbeiteri« — među kojima je najveći broj naših. Poslodavci operiraju prijetnjom recesije u kojoj bi na listi otpuštanja, naravno imali prioritet radnici pozvani u pomoć onda kad je bilo Nijemcima potrebno, a sindikati računaju na solidarnost inozemnih radnika za čiju su se ravnopravnost u pravima borili i, uglavnom, izborili. Prve vijesti govore o sudjelovanju u štrajku »Gastarbeitera« — među njima i naših — koji se nisu dali zaplašiti od poslodavaca, nego su iskazali svoju radničku solidarnost. Postupili su logično i ispravno: odlazak na rad u tuđinu ne znači samo zarađivanje deviza (za našu saveznu blagajnu) ili stjecanje kvalifikacija — to je i prilika da se stekne svijest i način rezoniranja modernog radnika koji s dostojanstvom zna stati u zaštitu svojih klasnih prava.

STUDENI

PONEDJELJAK	UTORAK	SRIJEDA	ČETVRTAK	PETAK	SUBOTA	NEDJELJA
15	16	17	18	19	20	21

»ODGOVOR« MILUTINA BALTIĆA

Nedavno smo u našem listu (br. 31, str. 24) otvoreno zatražili od Milutina Baltića, predsjednika Saveza sindikata Hrvatske, da se jasno odredi spram stavova i zaključaka XXII. sjednice CK SKH, kao što su to na licu mjesta — s iznimkom Milutina Baltića — učinili najviši predstavnici svih ostalih društveno-političkih organizacija. Na »odgovor« nije trebalo dugo čekati. Nepunih tjedan dana nakon XXII. sjednice održan je Plenum Republičkog vijeća Saveza sindikata Hrvatske.

Mora da nas je Milutin Baltić pogrešno razumio, ili mu prosto »pada mrak na oči« od naših pitanja, odnosno »HT-a«, pa je — na spomenutom plenumu — ne samo posredno »odgovorio« na naše pitanje, već je u dogovoru sa svojim istomišljenicima priredio i pravu neposrednu demonstraciju vlastite snage.

Protiv plebiscitarno prihvaćenog kursa

Spram stavova i zaključaka XXII. sjednice CK SKH i politike hrvatskog rukovodstva uopće, Baltić se na plenumu dvostruko negativno odredio: prvo, po običaju mlakim, neuvjerljivim i frazerskim, dakle, samo formalnim ponavljanjem nekih dijelova njihovih programskih stavova, bez konkretne i radikalne razrade istih, kakva se očekivala od društveno-političke organizacije kojoj je na čelu i koja bi najneposrednije trebala zastupati vitalne interese radničke klase; drugo, u dobrom starom staljinističkom stilu izvedenom, i dugo pripremanom, isključenju podpredsjednika SSH Jure Sarića iz RV (automatski i iz Predsjedništva) SSH. Jure Sarić zastupnik je SRH u Vijeću naroda Savezne skupštine!

Sa žaljenjem ustvrđujemo: sve je to istodobno bilo upereno i protiv plebiscitarno prihvaćenog kursa X. i XXII. sjednice CK SKH, odnosno, hrvatskog državnog i partijskog vodstva, i protiv Jure Sarića koji ih podržava. Potrudit ćemo se da to i prokažemo otkrivajući »dramaturgiju« plenuma RV SSH koji je poslužio demonstraciji snage unitarizma i onih koji su njegovi nosioci u SSH.

Indikativan dnevni red

Plenum je imao na dnevnom redu razmatranje Nacrta ustavnih amandmana na Ustav SRH, mjere **tekuće ekonomske politike** (posebno probleme nelikvidnosti i sanacije gubitaka), izvještaj Predsjedništva RV SSH o radu na pripremama mjera **u sekundarnoj raspodjeli** i financiranju općedruštvenih potreba, te društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma o raspoređivanju dohotka i sredstava za osobne dohotke i — naposljetku — neka organizaciono-kadrovska pitanja u svezi sa statutom SSH i isključenjem iz SKH jednog člana RV SSH (M. Veselice).

Zašto navodimo dnevni red plenuma? Stoga što je veoma indikativan kad je riječ o stavovima i politici koju preko hrvatske sindikalne organizacije provodi Milutin Baltić, a ništa manje i u pogledu njenog odnosa spram — ponavljamo — plebiscitarno prihvaćene politike hrvatskog državnog i partijskog vodstva, što je najkonciznije i najodlučnije definirana na X., a obnovljena na XXII. sjednici CK SKH. Karakteristično je, naime, da se najviše tijelo hrvatskih sindikata pod vodstvom Milutina Baltića **i poslije XXII. sjednice CK SKH** — po tko zna koji puta! — ustrajno bavi POSLJEDICAMA (**tekućom ekonomskom politikom, nelikvidnošću, sanacijom gubitaka, sekundarnom raspodjelom, raspoređivanjem dohotka** — sic!), A NE UZROCIMA (**sistemskim pitanjima, uvjetima privređivanja, primarnom raspodjelom, samoupravnim položajem i pravima radnika i tome slično!**) KRIZNOG STANJA. Iako je, po prirodi stvari, upravo ono najpozvanije da **konkretizira interese i zahtjeve radničke klase** na temelju njenih samoupravljačkih prava, vjerno izraženih u općim političkim, programatskim dokumentima najviših hrvatskih državnih i partijskih tijela!? Vid Kranželić, jedan od članova RV SSH, stavio je takvu primjedbu odmah na samom plenumu! On smatra da se u RV SSH »ne radi na stvarima na kojima bi sindikat kao predvodnik radničke klase trebao raditi« i da to »ne služi na čast radničkoj klasi« (»Vjesnik«). Mnogi su to isto rekli već ranije.

Za palijative, bez vlastitih prijedloga i zahtjeva

To je, uostalom, vidljivo i iz činjenice da plenum RV SSH, pod predsjednikovanjem Milutina Baltića, u pogledu ključnih problema daljnjeg samoupravnog razvitka našega društva i odnosa u njemu — kojih se jedva dotakao — nije ponudio bilo kakav vlastiti konkretni i novi prijedlog, nego je u svojim zaključcima neprestance neodlučno švrljao u pozadini već usvojenih programskih stajališta. Primjerice, data je podrška paketu stabilizacionih palijativa SIV-a, stidljivo se traži da se devizne doznake mogu koristiti barem za razvitak krajeva iz kojih su radnici što te doznake šalju, slično u vezi s pravom republika da konkuriraju za međunarodne zajmove i tako dalje. Naravno, ponavljaju se usputno poznati zahtjevi za rješenjem takozvanih »sistemskih pitanja«— »u duhu političkih dogovora«, **umjesto u smislu prijedloga SSH koji se još nisu pojavili!?** Ali, kada je predstavnik Vinkovaca izložio ideju organiziranja velikih protestnih zborova radnika **ako se dosljedno i hitro ne provedu ustavni amandmani i »riješe sva vitalna gospodarska pitanja koja su ujedno i vitalni interes radničke klase«** (»Vjesnik«), onda Milutin Baltić — inače veliki pobornik i glasnogovornik isključivo »klasnog stajališta« — upućuje na vođenje »borbe... kroz odgovarajući instrumentarij« (»Borba«). A u korjenitoj izmjeni »instrumentarija« — **radničkoj klasi neodgovarajuće!** — i jeste stvar!

Nasuprot tome, Baltić zagovara promišljenost i strpljivost, »temeljite programe« (»Vjesnik«) i sl., kao da bi »pritisak« radničke klase i njenog sindikata **u svrhu bržeg rješavanja STARIH, NAGOMILANIH I POZNATIH PROBLEMA** mogao odmoći a ne pomoći njihovom uspješnom i konačnom razrješavanju!? Jedan od »revolucionarnih« zahtjeva plenuma RV SSH »Vjesnikovi« izvjestitelji (redaktor?) stavili su čak i naslov izvještaja o plenumu: »Sindikat: prvenstvo osobnim dohocima«. Nasjeli su floskuli. Jer, **valja hitno i korjenito mijenjati uvjete privređivanja koji na takav zahtjev nagone** tj. dovodi u pitanje i same osobne dohotke radnika. Njima se je morao više, odlučnije i određenije pozabaviti plenum Saveza sindikata Hrvatske.

O amandmanima: kad se već mora...

Što se pak tiče razmatranja Nacrta ustavnih amandmana na Ustav SRH, Plenum RV SRH se doista »iskazao«. Primjedbe na Nacrt (pripremljene po posebnoj grupi RV SSH, a u ime Predsjedništva) podijeljene su sudionicima plenuma na samoj sjednici, (što su oni zamjerili)? Tijekom rasprave Jure Sarić, podpredsjednik RV SSH, kao predstavnik Zagreba, upozorio je da su predložene primjedbe **u biti suprotne onima koje je predložio opći Sabor grada Zagreba, osobito u pogledu nosioca nacionalnog suvereniteta u SR Hrvatskoj, kao i u odnosu spram odredbi o kulturi, obrazovanju, jeziku itd.** Suprotstavljena stajališta su »prevladana« na taj način što je Ustavnoj komisiji »prepuštено« da ravnopravno razmotri sve prijedloge i stajališta!? Nižim sindikalnim organizacijama i tijelima ostavljena je mogućnost da i same podnose vlastite prijedloge republičkoj Ustavnoj komisiji. Kakva širokogrudnost!? Samo da bi se prograli stavovi suprotstavljeni prijedlozima općeg Sabora grada Zagreba koji je sveukupna hrvatska javnost pozdravila. Očevidno, ustavne promjene u SRH, kao prva točka dnevnog reda plenuma RV SSH, imale su na njemu »prvorazredan« tretman! Ali je, zato, more vremena utrošeno na **plenumsku raspravu** o — za radničku klasu — »presudnom« pitanju političkog djelovanja i stavovima Marka Veselice, te o njegovom isključenju iz najviših foruma SSH.

Međutim, nije uopće bilo slučajno a još je manje bilo »vjerojatno neplanirano«, kako kažu naivni »Vjesnikovi« izvjestitelji, ono što je uslijedilo. S obzirom na površne pripreme za plenum i beznačajan uradak plenuma u odnosu na prethodne točke, potpuno je jasno da je ova točka dnevnog reda u prethodno — po Baltiću i njegovim pomoćnicima — razrađenoj »dramaturgiji« plenuma, već bila zamišljena kao središnja. Narodski se to zove namjestiti »pušku«, da bi se jednim hicem uklonila dva — protivnika. Režija je, naime, »zaboravila« da postoje znatne razlike između SK i SS kao društvenih organizacija, iskazane i njihovim **vlastitim posebnim statutima**, pa je Predsjedništvo SSH (s višemjesečnim kašnjenjem, baš u ovom trenutku!) preuzevši poznate ocjene Gradske konferencije SK Zagreba o političkom djelovanju Marka Veselice, serviralo iste plenumu RV SSH, naprosto poistovjećujući odgovornost člana SK prema SK s odgovornošću člana SS prema SS, iako su — statutarno — mjerila u ta dva slučaja znatno drugačija. Normalno bi doista bilo da odgovarajuća komisija sindikalne organizacije ispita eventualnu odgovornost nekog svog člana spram te organizacije, **po mjerilima njenog vlastitog statuta!** Režija je, mora se priznati, imala dobar nos kada je očekivala da će ovdje izloženo, a na plenumu »zaboravljeno«, načelo braniti podpredsjednik SSH Jure Sarić, koji se inače i sâm ogradio od nekih stavova Marka Veselice. Tâ, cijela je stvar i bila namještena zbog toga! Veliki meštar Milutin Baltić, uporno kvalificirajući taj načelan i ispravan stav Jure Sarića kao navodno slaganje s Markom Veselicom i s njegovom, od GK SK Zagreba osuđenom političkom djelatnošću, predložio je odmah da se i Jure Sarić isključi iz najviših tijela SSH, što je probaltićevsko raspoloženi skup i prihvatio. Iz svega izloženog prejasno proizlazi zaključak da je cijeli taj plenum RV SSH i bio pripremljen zbog eliminiranja Jure Sarića, nosioca otpora protiv unitarističko-staljinističke prakse u SSH.

Pozadina obračuna

Jure Sarić kao podpredsjednik SSH, još i prije nego što je održana preporodna X. sjednica CK SKH, zalagao se za to da u radu hrvatskog sindikata budu sadržane i izražene sve krupne društveno-političke promjene koje je doživljavalo jugoslavensko društvo, a osobito SR Hrvatska. Takav zahtjev, nešto kasnije, bio je u vidu kritike rada sindikata upućen Milutinu Baltiću i od strane IK CK SKH na zajedničkoj sjednici tog tijela i Predsjedništva RV SSH. Milutin Baltić je ga formalno prihvatio, radeći i dalje po svojem, za što je i posljednji plenum RV SSH veoma uputan primjer. U međuvremenu, Milutin se Baltić najviše bavio »nabujalim nacionalizmom u Hrvatskoj«, a najmanje životnim problemima radničke klase i ključnim pitanjima samoupravnog razvitka našega društva. Nasuprot programskim stavovima SKH, koji tzv. »klasno i nacionalno« jedinstveno tretiraju kao dva jednako važna elementa društvenog razvitka, Milutin je Baltić postao jedan od stjegonoša onih koji su u ime navodnog »napuštanja klasnog« u SRH bili neprestance zabrinuti zbog također navodne »apsolutizacije nacionalnog«. Gdje god bi se našao u Hrvatskoj, a putovao je dosta, Milutin je Baltić svagdje pronalazio »nacionaliste«, »eksecese«, »prebrojavanja« i tome slično, dijelio je etikete i lijevo i desno, da bi još u rujnu mjesecu ove godine ustvrdio, na sjednici Predsjedništva RV SSH, kako je »u SRH formiran **veliki antikomunistički i antisocijalistički front** koji na ideološkom planu vodi **žestoku ofenzivu...**« Prosta usporedba Baltićevih ocjena s ocjenama političke situacije u Hrvatskoj koje su bile date na XXII. sjednici CK SKH, kao i u nizu prigoda ranije od strane istog i drugih visokih i najviših državnih i partijskih tijela SR Hrvatske, jasno govori i o političkoj djelatnosti i o političkim opredjeljenjima Milutina Baltića. Pa i sada, na razlaganom plenumu RV SSH, u polemici s Jurom Sarićem koji mu je slične prigovore uputio, Milutin Baltić uporno ponavlja svoje stare optužbe, i to ne samo one (brojne) potpunoma neargumentirane, nego i one (još brojnije) koje su već službeno i javno opovrgnute od strane SJS ili partijskih i drugih tijela (Vukovar, Sisak, Zagreb, Zadar itd.) Njemu je sve nacionalizam u Hrvatskoj. Počam od ideje da nacionalnu državnost, potvrđenu amandmanima na savezni Ustav, poprati odgovarajuća organizacija nacionalnih sindikata (tu je korijen njegovog spora sa Sarićem!), i sličnih ideja koje se tiču drugih značajnih institucija SR Hrvatske zaključno — vjerojatno — s idejom sâme hrvatske državnosti, pa onda neizbježne Matice hrvatske (i »Prosvjete« zbog ravnoteže!), hrvatske inteligencije, hrvatskih sveučilištaraca, »HT-a«, HGG-a« itd., pa sve do — po njemu — »prevarenih« 26.000 željezničara (sic!). Njegova najomiljenija tema, »prebrojavanje«, osobito je ilustrativan primjer Baltićevih mjerila u prosuđivanju. Nepoznato je, naime, da je Baltić ikada javno izrazio zabrinutost zbog, globalno gledano, ne samo neproporcionalitetne nego čak ni paritetne nacionalne zastupljenosti u strukturama javnog života Hrvatske, (na štetu Hrvata) u vrijeme kada su one stvarane i postajale dominantnim!? A zbog te **činjenice** je načelo proporcionaliteta i uvršteno u odgovarajuće programske dokumente, pa pomalo i praksu državnih i društveno-političkih službi u SR Hrvatskoj (što Baltiću ne može biti nepoznato).

Nasuprot svemu tome, u slučajevima sve brojnijih političkih diverzija u Hrvatskoj, unitarističkih ekscesa, emisara, pojava antihrvatskog šovinizma i tome slično, Milutin Baltić mudro šuti dajući podršku — kome? Zar treba reći?

Kritike radničke klase i pitanje odgovornosti

Da radnička klasa Hrvatske neće dugo trpjeti takvo vodstvo na čelu svojih sindikata svjedoče brojne kritike (pisali smo o tome) koje mu ona upućuje. Citirat ćemo samo dio iz najnovijeg prosvjeda Političkog aktiva Đakova: »Upućene su zamjerke na rad Vijeća Saveza sindikata Hrvatske, a posebno na rad predsjednika Vijeća Milutina Baltića koji se, naročito u posljednje vrijeme, angažira na nekim perifernim poslovima i slučajevima'. Rečeno je da se sindikalno rukovodstvo Hrvatske samo verbalno i sa zakašnjenjem izjašnjava za politiku SK i ustavne amandmane, a u praksi je neborbeno i zanemaruje osnovne interese radničke klase. Zbog toga je odlučeno da se Baltiću uputi poziv da posjeti radne kolektive Đakova i upozna se s poteškoćama sa kojima se ovi kolektivi bore i sa stvarnim težnjama radničke klase. Tom prilikom povели bi se razgovori o poboljšanju rada i reafirmaciji uloge sindikata u smislu bavljenja stvarnim problemima radničke klase«. (»Vjesnik«, 24. XI. 71., str. 5).

Upravo stoga, nedemokratski, a u političkom smislu unitaristički zasnovan, očevidno izrežiran, obračun s Jurom Sarićem — koji se, za razliku od Baltića, dosljedno zalagao za **provođenje programa i kursa** X. i XXII. sjednice CK SKH, i sa tih stajališta kritizirao rad Milutina Baltića — ocjenjujemo kao demonstraciju snage pritajenog unitarizma i kao njegov demonstrativan otpor preporodnom, samoupravnom i nacionalnom razvitku Hrvatske, u kojoj je isto zbiljski omogućeno i svim drugim narodima i narodnostima u bratskom zajedništvu s hrvatskim narodom. Ali, nije riječ tek o uklanjanju neugodnog protivnika. Isključivanje Jure Sarića zbog njegovog navodnog nacionalizma — u kontekstu svrhâ oko kojih odavno uznastoji Milutin Baltić — dodatni smisao ima u proširivanju optužbe za nacionalizam i na najistaknutije političke ljude SR Hrvatske. Jer, Jure Sarić je hrvatski zastupnik u paritetnom, najvažnijem domu Savezne skupštine — Vijeću naroda!

Ovakav odgovor Milutina Baltića — ne samo našem listu nego XXII. sjednici CK SKH i hrvatskoj radničkoj klasi — doista postavlja pitanje kad će sâm Baltić već jednom biti pozvan na odgovornost?

ZBIVANJA NA SVEUČILIŠTU – DOKUMENTI

STUDENTI

IZVJEŠĆE S PLENUMA SSH

U utorak 23. studenog u 19 sati održan je u prostoriji ABK kabineta Plenum SSH koji se sastao u izvanrednim prilikama nastalih zbog obustave rada na zagrebačkim fakultetima. Sazvao ga je predsjednik Predsjedništva SKH Ante Paradžik na zahtjev studenata izražen na Plenumu SSZ održanom dan prije u istoj dvorani. Zagrebački su sveučilištarci zatražili od svojih kolega u drugim sveučilišnim centrima Hrvatske, da se solidariziraju s njihovom odlukom o obustavi rada i da se sami priključe štrajku.

Plenum je taj prijedlog nakon duge diskusije, koja uglavnom nije štrajk dovodila u pitanje, prihvatio. Mnogobrojni nazočni studenti s oduševljenjem su pozdravili nastupe Ante Paradžika, Dražena Budiše i I. Z. Čička, kao i Marka Barišića, radnika tvornice »Nikola Tesla« koji je došao u ime svog kolektiva dati podršku radnika revolucionarnoj studentskoj mladeži.

Na Plenumu su bili nazočni i sudjelovali u raspravi Srećko Bijelić, predsjednik Gradske konferencije SK grada Zagreba i Marko Koprtla, član IK CK SKH.

S posebnim oduševljenjem nazočni su pozdravili izjavu Rektorata Sveučilišta kojom profesori daju podršku studentskoj akciji. Ujedno je na zagovor D. Budiše prihvaćena njihova sugestija da se ne štrajka »na neodređeno vrijeme« već do konca praznika, a onda će se Plenum ponovno sastati 3. prosinca da bi razmotrio situaciju, tj. da li da se štrajk nastavi ili obustavi.

Na plenumu koji je prije nalikovao zboru zbog golemog broja zainteresiranih studenata, dana je jednodušna podrška CK SKH i dr Savki Dabčević-Kučar. Dražen Budiša je pozvao CK SKH da dade podršku studentskoj akciji kao jednom radikalnom, revolucionarnom i bitnom klasnom činu.

U diskusiji su osobito napadnuti Milutin Baltić i Čedo Grbić te je zatraženo i njihovo smjenjivanje. Za M. Baltića je zatraženo i isključenje iz SK.

Plenum se oštro osvrnuo i na pisanje novinstva i općenito na djelovanje sredstava javnog informiranja koja su izopačeno i lažno prikazali događanja na Hrvatskom sveučilištu.

Skup se razišao u miru, nakon što je otpjevao »Republiko naša« i »Lijepa naša domovino«. Nikakvih nereda ili provokacija nije bilo.

DEKANI

»Dekani fakulteta sa sjedištem u Zagrebu i kolegij Hrvatskog sveučilišta na sjednici od 23. studenoga 1971. zaključili su da se solidariziraju sa studentima u njihovu zahtjevu da odgovarajući forumi u kratkom roku donesu pravedno rješenje deviznog režima, vanjskotrgovinskog i kreditno-monetarnog sustava jer su to pretpostavke za bitno drugačiji položaj radničke klase SR Hrvatske.

Akcija studenata, kojom se obustavlja nastava na sveučilištu, razumljiv je izraz revolta nad neriješavanjem ovih pitanja, i u tom smislu, kao znak protesta, skup tu akciju podržava.

Međutim, skup smatra, da obustava nastave, ako bi potrajala, u sadašnjim okolnostima može imati neželjenih posljedica za rješavanje onih pitanja za čije smo rješavanje svi zainteresirani i da može predstavljati opasnost za progresivni kurs CK SKH uopće.

Stoga skup preporučuje studentima i nastavnicima da uzmu u obzir navedene okolnosti i da što prije nastave redovnim radom, tim prije što su predstavnici društveno-političkih organizacija grada Zagreba obavijestili ovaj skup da je u intenzivnoj razradi prijedlog SR Hrvatske za rješenje navedenih pitanja.«

PROGLAS

STUDENTI HRVATSKOG SVEUČILIŠTA, SINOVI OVE ZEMLJE, UZDANICI NJENIH NARODA!

Kad smo se odlučili na obustavu rada, nismo to učinili iz pukog avanturizma ili želje da se žrtvujemo. Nismo to učinili u želji da iz sebe napravimo nikom potrebne mučenike. Naša je namjera bila da mirnim i nenasilnim postupkom izvršimo pritisak na faktore koji nešto mogu učiniti, da pružimo podršku snagama kojima je uistinu stalo do prosperiteta naše zajedničke domovine — CK SKH i dr. Savki Dabčević-Kučar, naša je namjera da suzbijemo sve snage koje im stoje na putu. Stoga, kolege,

NE IZLAZIMO NA ULICE!

NE NASJEDAJMO PROVOKACIJAMA I PROVOKATORIMA!

NE PRETVARAJMO OVU MIRNU, AKADEMSKI DOSTOJANSTVENU OBUSTAVU RADA U NERED, U EKSCESNU SITUACIJU IZ KOJE SAMO NAŠI NEPRIJATELJI MOGU IZVUĆI KORIST!

NE DOPUSTIMO NIKOM DA PRIKAŽE NAŠ POKRET DRUKČIJIM NEGO ŠTO ON UISTINU JEST — REVOLUCIONARAN, KLASAN I SOCIJALISTIČKI!

NE ZABORAVIMO NIKADA DA NAM JE IDEJNI VOĐA KOMUNISTIČKA PARTIJA I TITO!

USTRAJMO U BORBI, ALI BEZ SUVIŠNIH ŽRTAVA!

NE ODSTUPAJMO NI KORAKA DOK NE DOBIJEMO SIGURNA JAMSTVA DA ĆE PROBLEM DEVIZA BITI NA ZADOVOLJAVAJUĆI, SOCIJALISTIČKI I SAMOUPRAVNI NAČIN RIJEŠEN!

Studenti zagrebačkih fakulteta

»DNEVNO GLASILO«

ODBOR ZA KOORDINACIJU SSZ

Dnevno glasilo br. 1, Zagreb, 24. XI. 71.

Prema odluci Plenuma SSZ održanom 22. studenog, na zagrebačkim fakultetima 23. studenog u 9 sati stupila je na snagu odluka o obustavi nastave. Studenti su se okupili na matičnim fakultetima. Do kasno u noć dobivali smo izvješća o potpunoj podršci i svjesnom stupanju u štrajk slijedećih fakulteta i visokoškolskih ustanova:

Elektrotehnika, Filozofija, Geodezija, Građevina, Pravo, PMF, Poljoprivreda, Saobraćaj, Stomatologija, Tehnologija, Šumarstvo, Veterina, RGN, Farmacija, Defektologija, Arhitektura, Fak. strojarstva i brodogradnje, Fak. gospodarskih znanosti, Akademija likovnih umjetnosti, Glazbena akademija, Kazališna akademija, Pedagoška akademija, Visoka škola za vanjsku trgovinu, Viša PTT škola, Viša tehnička konfekcijska škola, Viša tehnička tekstilna škola, Viša građevinska škola, Viša medicinska škola, Viša škola za cestovni saobraćaj.

Ostali fakulteti nisu nam još dostavili izvještaj, a kod nekih će se zborovi održati u toku današnjeg dana. Dobili smo potvrdno izvješće od studentskog doma »Ante Starčević«, a od ostalih domova i zavičajnih klubova očekujemo u toku današnjeg dana.

PRAVNI FAKULTET – SPLIT

predsjedništvo saveza

studenata hrvatske

zagreb (predsjedniku anti paradžiku)

stojimo uz socijalistički pokret hrvatskog naroda koji je svoju novu dimenziju dobio u sadašnjem studentskom pokretu budite dosljedni svojim socijalističkim principima

izvršni odbor saveza studenata pravnog fakulteta split

PODRŠKA IZ MARIBORA

Potpisani studenti sa visokoškolskih zavoda Maribor, vam pružamo punu podršku u zahtjevima za što bržu promjenu deviznog režima:

(slijedi 49 potpisa)

GRUPA HRVATSKIH STUDENATA

U MARIBORU, 23. XI 1971.

RADNICI

»RADE KONČAR«

U tvornici »Rade Končar« radnici su 23. studenoga u 14 sati pozvani na zbor. Zbor je sazvao Sindikat tvornice. Sakupilo se oko 4500 radnika. Pročitano je pismo u kojem stoji da se radnici ne slažu sa stavom studenta i da stoga taj stav treba osuditi, jer navodno nije na liniji Partije.
Umjesto odobravanja radnici su tekst pisma izviždali, a umjesto izglasavanja jednoznačnim: »Nećemo!« jasno rekli što misle.
Po riječima jednog govornika: »Mi smo jednom glasali protiv Deklaracije, jer ste nas uvjeravali da nije na liniji Pratije. Što nam sada želite naturiti?«
Ili: »Prošlo je vrijeme da radnici glasaju kao majmuni, da samo dižu ruke na sve što im se pročita. Danas radnik ima svoje mišljenje o svemu i ništa mu se ne može nametnuti«.
Zbor je tako raspušten, a cijela ekipa RTV Zagreb i novinari iz dnevnih listova, koji su trebali izvjestiti svoje redakcije o ogorčenom prosvjedu radničke klase protiv postupka studenata, došli su uzalud.

»NIKOLA TESLA«

Dvije tisuće radnika sakupilo se 23. studenog na zbor koji je sazvao Sindikat poduzeća, predloživši da se osudi odluka o obustavi rada na Hrvatskom sveučilištu. Radnici su odbili takvu sugestiju i podržali studente. Nekoliko članova kolektiva govorilo je u tome smislu; zatražili su, između ostalog, da M. Baltić napusti svoju dužnost.
Na Zboru su se pojavili i predstavnici studenata koji su, saznavši da se, zbor održava, htjeli radnicima objasniti stajališta studenata. Kad su zatražili riječ, nastao je spor da li da im se dozvoli govoriti. Većina prisutnih izvjasnila se da studenti govore, ali je netko od organizatora Zbora zatražio da se radnici poimence izjašnjavaju. Radnici su to odbili, i u znak protesta napustili zbor.

TVORNICA STOČNE HRANE – VINKOVCI

štrajkački odbor pri
predsjedništvu saveza
studenata
zagreb savska 25 c
vaši zahtjevi su u interesu hrvatske radničke klase te vam u ime sindikata tvor. stočne hrane, »krma«, vinkovci upućujem našu podršku i tražimo da izdržite u vašim tj. našim zahtjevima i budemo jedinstveni ka sigurnoj pobjedi
predsjednik sindikata tvor. stoč. hrane »krma«,
slavko lukić.

»ČISTOĆA«

Dio zaključaka Sindikalne podružnice komunalnog poduzeća »Čistoća« od 23. 11. 1971.
Osuđujemo postupak Plenuma Republičkog vijeća SSH zbog smjenjivanja s dužnosti podpredsjednika druga Jure Sarića i zahtijevamo da se još jednom ova odluka po propisnoj proceduri razmotri.
Tražimo da se druga Milutina Baltića razriješi dužnosti predsjednika SSH i da ga se isključi iz SK-a zbog njegove političke platforme koja je suprotna politici i zaključcima X. i XXII. sjednice CK SKH.
Tražimo da se odmah raspišu izbori za sve organe Sindikata i da se izmijeni izborni sustav, na taj način da se omogući neposredni uticaj članova sindikata na izbor sindikalnih funkcionara.
Da se do daljnjega obustavlja slanje dijela članarine Sindikalnom vijeću i da se taj dio stavlja na raspolaganje Izvršnom odboru, s tim da ga raspodijeli na slijedeći način:
— u znak solidarnosti sa studentskim pokretom SSH 200.000 st. din
— omladinskom listu »TLO« 50.000 st. din
— omladinskom tjedniku 50.000 st. din
— ligi u borbi protiv raka 200.000 st. din
— crvenom križu SRH 100.000 st. din.
Obustavlja se daljnje plaćanje dijela članarine Sindikalnom vijeću sve dotle dok se ne smijeni sadašnje rukovodstvo i ne provedu izbori za novo vodstvo, s tim da se Izvršnom odboru sindikata ovaj dio financijskih sredstava daje na raspolaganje u svrhu dodjeljivanja socijalne pomoći našim radnicima.
Zaključci o amandmanima na Ustav SRH koje je dao Plenum Republičkog vijeća SSH neprihvatljivi su, jer su u suprotnosti sa zaključcima Općeg sabora grada Zagreba, kao i cijelog hrvatskog naroda.

NAKON OBJAVLJIVANJA »ZELENE KNJIGE«

IZRABLJIVANJA I UCJENE NE PRESTAJU

Bilo bi izvanredno važno da Izvršno vijeće i Sabor SR Hrvatske najhitnije pozovu neposredno zaduženi Republički sekretarijat za financije i zastupnike Antu Miloševića, Veljka Beticu, Aliju Antunovića, Smiljana Reljića i Antu Sorića da podnesu izvještaj o tome kako se provode zaključci saborskih odbora u vezi sa »Zelenom knjigom«

Hrvatski je tjednik tijekom gotovo dva mjeseca na svojim stranicama otvarao javnosti tajne »Zelene knjige«, »Analize uvjeta kreditiranja ugostiteljsko-turističkih organizacija na primorskom području SR Hrvatske«.

Prije toga mjesecima se nagađalo što »Zelena knjiga« sadrži. Reeksporteri i vlasnici financijskog kapitala uspjeli su u potpunosti u svojim nastojanjima da se »Zelena knjiga« u najvećem dijelu tiska žestoko napadne — dakako, bez iznošenja njenog stvarnog sadržaja. I tek je u izdanjima »Vjesnikove« kuće uspio dio istina u ograničenom obujmu stići do javnosti.

Otvarajući tajne »Zelene knjige« na stranicama Hrvatskog tjednika, već smo u broju 24 od 1. listopada 1971. rekli da je to prvi dokument Službe društvenog knjigovodstva Hrvatske koji je tako oštro kritiziran te je trebalo više mjeseci dok je prihvaćen u saborskim odborima i Izvršnom vijeću Hrvatske.

Bilo je veoma upornih zahtjeva da se ta analiza odbije i izradi nova, iako za to nije bilo ni jednog ozbiljnog argumenta.

Eskiviranje »Ekonomske politike«

O odnosu tiska prema »Zelenoj knjizi« prije nego što je nju počeo objavljivati Hrvatski tjednik može se suditi i prema komentaru beogradske »Ekonomske politike« u broju 1013 od 30. VIII. 1971., u kojemu, pod naslovom »'Ekonomist'« o izrabljivanju«, stoji:

»Kao što bi se čovek mogao kladiti da vatikanski 'Oservatore romano' neće katoličku crkvu u nekoj zemlji optužiti za subverziju, tako se mogao kladiti da londonski 'Ekonomist' za takav greh neće optužiti banke i druge financijske institucije u nekoj zemlji.

Izgubio bi opkladu: 'Ekonomist', glasilo londonskog Sitija, u posebnom prilogu o Jugoslaviji objavljenom prošle nedelje, kao da deli neka ovdašnja mišljenja o ekonomskim i društvenim opasnostima izrastanja takozvanih 'centara financijske moći' u Jugoslaviji. To, dakako, nije komentar već prepričavanje u kome se kaže da su jugoslovenski hoteli dosadašnjim kreditiranjem zaduženi do guše, da protestvuju protiv kapitalističkih izrabljivača, da su s tim u vezi oštro kritikovane banke i drugi finansijeri (naročito beogradski), da su pale optužbe ('ne sasvim neosnovane' kaže 'Ekonomist') da beogradske firme koriste svoju finansijsku snagu za političke ciljeve ne samo tako što robama i osobljem snabdevaju svoje hotele na obali, već i tako što svoje kandidate nameštaju u lokalna partijska i državna tela.«

Kao što se vidi, »Ekonomska politika« partnera i istomišljenika nije mogla naći ni u tipičnoj kapitalističkoj zemlji, u zemlji čiji se gospodarski i društveni sustav temelje na izrabljivanju radničke klase sa strane vlasnika financijskog kapitala, ali u kojoj ipak postoje i granice preko kojih se izrabljivanje ne odobrava, a monopolizam onemogućava.

Iznesene tajne »Zelene knjige« pokazaše da su reeksporteri i druge monopolističke financijske institucije kod nas, zahvaljujući isključivo posjedovanju novca, u izrabljivanju radničke klase krenuli i dalje nego što im je to moguće u pravim kapitalističkim zemljama. Ne samo da su zahvatili cjelokupnu čistu zaradu svojih dužnika, već su svoj plijen proširili čak i na radničke zarade, sve do minimuma egzistencije, osiguravši sebi na raučn niskih radničkih osobnih dohodaka svoj dio zarade i onda kad su njihovi poslovni partneri — turističke organizacije — poslovale s gubitkom.

Kad je to previše i za jedan »Economist«, koji »Ekonomska politika« po pravovjernosti i odanosti kapitalizmu uspoređuje s pravovjernošću i odanošću vatikanskog »Osservatorea Romana« Katoličkoj crkvi zgražajući se nad »Economistovom« osudom za subverziju naših banaka i drugih financijskih institucija u pogledu kreditiranja turizma, onda postaje sasvim jasno kolika je odanost i pravovjernost »Ekonomske politike« formiranim središtima financijske moći u Jugoslaviji, reeksporterima i bivšim saveznim bankama.

Kad je riječ o središtima financijske moći koja danas izrabljuju naš primorski turizam, a posebno hrvatski (1970. godine na Socijalističku Republiku Hrvatsku u primorskom području otpalo je 91% noćenja stranih turista), onda »Economistova« osuda tog izrabljivanja ne mora biti začuđujuća, jer se kapitalističko izrabljivanje zasniva na privatnom vlasništvu financijskih kapitalista u kapitalizmu, dok **bivše savezne banke i reeksporteri velik dio sredstava za svoje izrabljivanje po osnovi kapitala zasnivaju na novcu do kojega dolaze posredno ili neposredno iz emisije.**

Iz »Zelene knjige« teško je bilo neposredno doći do uvida u sve kombinacije pomoću kojih su središta financijske moći izrabljivala i još i sad izrabljuju samoupravljače u primorskom području Socijalističke Republike Hrvatske.

Neposredni stvaraoci inflacije

Istina, u »Zelenoj knjizi« je nedvosmisleno izneseno da je npr. »Genex«, jedan od naših najvećih reeksportera, čiji puni naziv glasi »Generalexport«, stjecao prava u zajedničkom poslovanju na temelju fiktivnih uloga, jer su oročavanjem »praktično 'Genexu' vraćena sredstva«.
No nije sasvim određeno, jasno i izričito rečeno da su se središta financijske moći, prvenstveno reeksporteri i bivše savezne banke, javljala kao neposredni stvaraoci inflacije, jer su odobravala kredite i davala garancije za kredite iako stvarno nisu raspolagali novcem.

U stvaranju inflacije uvelike je nadmašen i John Law, poznat po spektakularnom slomu koji je doživio izdajući u Francuskoj sve veću gomilu papirnatog novca bez pokrića.

Bivša savezna banka »Poljobanka« iz Beograda uvjetovala je davanje kredita vlastitim izborom izvođača radova i time stekla priliku da ucjenjuje izvođače radova, i to tako što je od izvođača radova (npr. građevnih poduzeća iz Zagreba, Istre, Čakovca itd.) tražila da joj kao protuuslugu što smiju graditi hotele na primorskom području Socijalističke Republike Hrvatske — »oroče« velike sume novca!

Ovo je primjer kako financijski monopol okreće sve naopako. Umjesto da »Poljobanka« kao financijer isplati akontaciju koja je građevnim poduzećima neophodna za pripremu radova i nabavu materijala, građevna bi poduzeća morala davati svoj novac »Poljobanci« samo zato da bi smjela raditi! **Ovakvo ucjenjivanje kažnjivo je u svim zemljama svijeta. To je monopol protiv kojega se bore nemilosrdno sve zemlje svijeta.** Stoga ne može biti nerazumljiv zahtjev samoupravljača Hrvatske, Izvršnog vijeća Hrvatske i političkih organizacija Hrvatske, a tako i samoupravljača čitave Jugoslavije, koji je izražen u odlukama IX. kongresa SKH i II. kongresa samoupravljača Jugoslavije: da se likvidiraju središta financijske moći i njihovo izrabljivanje zasnovano na monopolitičkom posjedovanju viška rada oduzetog od samoupravljača koji su ga stvorili.
Većina građevnih poduzeća nije imala novac da ga preda »Poljobanci« i drugim financijerima o čijoj je volji ovisilo tko će graditi turističke objekte koje su oni formalno financirali.

No građevna su poduzeća ipak morala sklopiti ugovore o »oročavanju«, a »Poljobanka« i ostali kreditori novac od građevnih poduzeća naplatili su na taj način što im ne bi platili izvršene radove u visini »oročenih sredstava«.

Račune pak za radove što su ih izvršila naša građevna poduzeća iz Istre, Međimurja ili Zagreba »Poljobanka« je podnosila na naplatu »saveznoj kasi«, zahtijevajući isplatu svog »prava« da dobije za 25 godina unaprijed kamate zato što »kreditira« izgradnju objekata za inozemni turizam.

Kad se savezne banke ne bi rasformirale i kad se oduzeti višak rada samoupravljača koncentriran u tim bankama i drugim središtima financijske moći ne bi vratio samoupravljačima u onim republikama odakle je uzet, posrijedi bi bilo neposredno međurepubličko prelijevanje viška rada samoupravljača.

Ne samo što su kreditori na temelju rada graditelja, za njihove račune koje kreditori nisu isplatili, digli iz savezne kase **protuzakonito** anticipativne kamate u visini trećine neisplaćenih računa, već su savezne banke i ostali kreditori izvan Socijalističke Republike Hrvatske doveli u još teži položaj lokalne banke u Hrvatskoj koje su morale osigurati isplatu osobnih dohodaka radnika građevnih poduzeća čiji rad nije bio plaćen. To je djelovalo i tako da je onemogućeno povećanje zaposlenosti i proširenje poslovanja ne samo u građevnim, nego i drugim poduzećima, a time se izravno utjecalo i na povećani odlazak radnika iz Međimurja, Zagreba i drugih dijelova Hrvatske u inozemstvo. To su činjenice i veze koje se mogu neposredno utvrditi u sasvim konkretnim slučajevima. **To su one višestruke i dalekosežne posljedice koje nisu iznesene čak ni u »Zelenoj knjizi«.**

»Progres« uvozi smrdljiva jaja

Istina, u Zelenoj se knjizi govori o »regionalnom aspektu« protuzakonitosti i uzurpacije samoupravljačkih prava i o prelijevanju dohotka, ali ne i o tome kako se prikazanim sistemom kreditiranja i financiranja djeluje neposredno na zaostajanje gospodarskih aktivnosti pojedinih područja i prisiljava na povećani odlazak radnika na privremeni rad u inozemstvo.

Iz »Zelene knjige« vidi se da je najveći dio financijskih sredstava za financiranje i kreditiranje turizma na primorskom području SR Hrvatske dolazio iz područja izvan Hrvatske. U odnosu na kreditore iz SR Hrvatske, na nekoliko je mjesta istaknut primjer Privredne banke u Zagrebu koja je davala kredite po povoljnijim uvjetima, a odustala je čak od neopravdanih deviznih zahtjeva i zateznih kamata u pojedinim slučajevima. Očekivati je da bi tako postupile i druge banke, osobito iz SR Srbije, kad bi im se postavili takvi zahtjevi.

Izvršno vijeće Hrvatske i Sabora SR Hrvatske trebali bi prikupiti podatke o protupravnim, protuustavnim i protusamoupravnim ugovorima s reeksporterima i saveznim bankama te bankama iz drugih republika, a zatim na temelju odgovarajućeg međurepubličkog sporazuma neposredno sa samoupravnim organima odgovarajućih banaka postići bez sudskih postupaka da hitno vrate sredstva do kojih su te ustanove došle na nezakonit način, odnosno na način koji se protivi normama socijalističkog poslovnog morala.

Kad je riječ o reeksporterima, mora se utvrditi da oni posluju u kontinuitetu. »Progres«, vanjskotrgovačko poduzeće iz Beograda, već je prije 12 godina ostvarilo ogromne zarade preprodajom brodova za trgovačku mornaricu u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, koristeći se tom prilikom i stvaranjem fiktivnih poduzeća u Liberiji i Luxemburgu. Nakon više od jednog desetljeća taj isti »Progres« prodaje dinare za devize radnicima iz kamenoloma u Klanjcu! **I nikom ništa!** Iz Italije se uvoze jabuke kao da dolaze iz SSSR-a i ostvaruje čista zarada od preko 90%. Uvoze se smrdljiva jaja i ne plaća carina. Ovo su samo neki primjeri koji pokazuju kontinuitet.

Lihvarstvo »Centrotekstila« i »Centroprometa«

Borba protiv reeksportera, pa i prikaz »Zelene knjige« u Hrvatskom tjedniku, djelovali su tako da se neki reeksporteri više ne usuđuju upuštati u otvorenu otimačinu kao ranije. No oni mijenjaju metode i izmišljaju nove, pa se izrabljivanje nastavlja. Tako reeksporteri prodaju dinarske kredite našim poduzećima tako da im se 8% kamata isplati u dinarima u Jugoslaviji, a 24% kamata isplaćuje im se u devizama, i to tako da te kamate isplati dobavljač onog poduzeća u Hrvatskoj kojemu reeksporter proda dinarski kredit za 32% kamata. Inozemni dobavljač razliku kamatâ u devizama doznačuje nekom poduzeću koje je vlasništvo reeksportera u nekoj stranoj zemlji (npr. Italiji ili Švedskoj). Na taj način u zemlji nema dokaza o plaćenim kamatama od 32%, a inozemni dobavljač, dakako, poveća cijenu prodane robe. **Ovo je način kako se na račun povećanja vanjskotrgovačkog deficita Jugoslavije povećavaju reeksporterske zarade u inozemstvu, nad kojima SFRJ nema nikakvog nadzora niti uvida u način trošenja.**

Tvrdoglavim odbijanjem da se novac iz emisije preko republikâ usmjeri neposredno u radne organizacije i stavi na raspolaganje samoupravljačima kako bi oni mogli realizirati novostvorenu vrijednost — povećavaju se mogućnosti za nezakonitu trgovinu (šverc) novcem i stvaranje sve većeg vanjskotrgovačkog deficita.

Kad se govori o reeksporterima, trgovina novcem je čak neposredno vidljiva, i to upravo novcem iz emisije.

Ako npr. neka poduzeća iz Zagreba izvoze preko »Centrotekstila« iz Beograda svoje proizvode u SSSR — a preko drugog ne mogu zbog realno naslijeđenog monopola, — tada »Centrotekstil« dobiva kredit iz emisije čim proizvodi zagrebačkih samoupravljača pređu granicu. Ali »Centrotekstil« svoj dug katkad ne plaća ni po 6 mjeseci, a kad ga plati, bez pitanja uzima katkada 4, pa i 6% kasa skonta. U Hrvatskom tjedniku već smo pisali da tako radi i »Centropromet« iz Beograda sa slavonskim poljoprivrednim proizvođačima. **I opet nikom ništa!**

I što sada?

Neke su općine poslušale saborske odbore (npr. Šibenik, Hvar, Dubrovnik) i počele poduzimati neke mjere da se ugovori s kreditorima na primorskom području SRH usklade s pozitivnim propisima. Saborski su odbori utvrdili da u odnosu na »Zelenu knjigu« i primjere iznesene u njoj »...u većini postojećih ugovora ima odredaba koje su protivne pozitivnim propisima, a ponegdje direktno zadiru u samoupravna prava radnih kolektiva — investitora«. No mjeseci prolaze, a nema izgleda da bi se u većem obujmu nešto ozbiljnije postiglo da izrabljivanje prestane i da se uzurpirana prava vrate onima kojima pripadaju — samoupravljačima.

Bilo bi izvanredno važno da Izvršno vijeće i Sabor SR Hrvatske najhitnije pozovu neposredno zaduženi Republički sekretarijat za financije i zastupnike Antu Miloševića, Veljka Beticu i Antu Antunovića, Smiljana Reljića i Antu Sorića da podnesu izvještaj o tome kako se provode zaključci saborskih odbora u vezi sa »Zelenom knjigom«.

Izvršno vijeće i Sabor SR Hrvatske morali bi hitno staviti na dnevni red problem odnosa s reeksporterima i središtima financijske moći, jer nije riječ samo o izrabljivanju turističkih organizacija u primorskom području SR Hrvatske, već se to događa i samoupravljačima u mnogim poduzećima u svim gospodarskim granama u čitavoj SR Hrvatskoj (i na ovom mjestu spomenuli smo npr. Zagreb, pa poduzeća iz Međimurja, Istre i slavonske poljoprivrednike).

Radi zaštite elementarnih interesa i prava samoupravljača neophodno je hitno narediti Službi društvenog knjigovodstva Hrvatske da izvrši analizu kreditiranja u svim poduzećima Hrvatske, s time da se tom prilikom koristi svim svojim ustavnim pravima kontrolora.

Mora se napomenuti da je »Zelena knjiga« otkrila samo dio nezakonitosti, izrabljivanja i uzurpacije samoupravljačkih prava, jer ona je mnoge dokumente dobila na uvid tek nakon ponovljenih upozorenja na posljedice ako joj dokumenti ne budu dani na uvid. **Mnogo toga ostalo je još skriveno.** Zato bi Sabor i Izvršno vijeće SR Hrvatske morali svojim autoritetom djelovati na sve organe i organizacije u Hrvatskoj da se otkriju svi protuzakoniti i protusamoupravni akti i ugovori sa središtima financijske moći.

Sabor i Izvršno vijeće SR Hrvatske trebali bi također na odgovarajući način u sporazumu sa SR Srbijom zahtijevati nadzor kreditiranja sa strane bivših saveznih banaka i reeksportera, i to sa svrhom da se protuzakonito naplaćeni anticipativni kamati vrate iz federalnih sredstava.

Samoupravljači u Hrvatskoj mogu doći do svoga, protupravno oduzetog im novca i do uzurpiranih samoupravljačkih prava samo tako ako Služba društvenog knjigovodstva Hrvatske, Izvršno vijeće Hrvatske i Sabor Socijalističke Republike Hrvatskeulože svoj puni autoritet za vraćanje tih prava i protupravno uzetog novca.

Hrvoje Šošić

Politika i geometrija

Svojedobno smo upućivali na onu Lenjinovu: »Ljudi bi mijenjali i geometrijske aksiome kad bi se kosili s njihovim intresima.« Eto, u tih je nekoliko riječi i iskazano ono bitno što se o temi **politika i geometrija** ima reći. Od nepregledne pak količine nebitnih pojedinosti izabiremo ovaj put dvije.

Prvo, politolozi su davno primijetili da se kristalizacija političke moći (strukturiranje moći) ravna prema obrisima jednog geometrijskog tijela: **piramide.** Tako ćete u gotovo svakom kapitalnom djelu iz sistematske politologije naći riječ o **piramidi moći.** Tu pojavu je lako ilustrirati poštapalicom iz dnevnog političkog rječnika: kad god se govori o bazi, o drugovima u bazi i sl., vazda je riječ o **bazi piramide,** odnosno geometrijskog tijela s manje ili više istanjenim i izoštrenim vrhom. Vrh pa počiva na bazi (da ne kažemo: pritišće bazu, a pogotovu da ne kažemo: tlači je). Teoretski se dakako najčešće pretpostavlja da impulsi, inicijative, prijedlozi, mišljenja itd. dolaze iz baze. Štoviše, u plemenitijim izdanjima teorije same političke odluke **slijede** iz baze. Pa ipak, tko god može, gura se prema vrhu, i tko ima sreće da stane na pravu stepenicu, tekuća vrpca ga ustrajno vodi k cilju, ako se ne dogodi da zbog neke pogreške, svoje ili mehanizma, obrne smjer. Tendencija guranja prema vrhu sukladna je s imanentnom tendencijom moći da se **hijerarhijski** strukturira, a tome se ne da stati na kraj proklamacijama za borbu protiv hijerarhizacije, u nas na primjer političkih organizacija. Tko bi se pak htio — ne verbalno, nego efektivno — suprotstaviti hijerarhizaciji, morao bi život u bazi učiniti pogodnijim i unosnijim od onog u vrhu; tek tada bi nastala toboganska jurnjava s vrha k bazi. Inače: padavine s vrha prema bazi samo su iznimne i zbivaju se protiv volje onih »gore«. Već je primijećeno (a za to i nije bilo neophodno previše oštroumnosti) da je stupanj neugodnosti pada s vrha u upravnom razmjeru s oštrinom bridova piramide moći: strminom se teže popeti, ali je, u slučaju nezgode, klizanje nizbrdo izvanredno ubrzano, a socijalne i psihološke posljedice pada sa strmije piramide neugodnije su. Pouka koju su neki iz ovog izvukli jest: držati se što čvršće gornjih katova, ne upuštati se u rizike, slijediti, kako Mikojan jednom reče, fini majčinski odgoj (jao onom tko je »bezobrazan«!). Drugi, nešto naivniji, zaključuju da bi bilo bolje svima kad bi piramidu učinili manje oštrom, smanjili visinsku razliku između baze i vrha, poboljšali međukomunikacije i međurazmjenu, te principijelno umanjili neugodne padove bilo koga. U potonjem slučaju riječ je dakako o demokratizaciji, a ona će se, vjerujemo, na dugu stazu u samoupravljačkim procesima svakako ostvariti. Potrebno je tek strpljenja, bez kojega u životu nikad ništa.

Druga, ovaj put i posljednja metofora geometrijskog podrijetla u politici: **sredina,** preciznije: ravnanje političkog djelovanja prema geometrijskoj sredini. Nama, koji živimo negdje po sredini između europskog Zapada i Istoka i koji smo razvili čitav sustav sredine, tu pojavu ne treba previše obrazlagati. Tek da primijetimo koliko je ona prisutna u svim važnijim, pa i manje važnim zaokretima našeg političkog i društvenog života. Sjetimo se, na primjer, koliko se ranih 50-ih godina bilo važno orijentirati **između** birokratskog etatizma na jednoj i malograđanskog anarhizma na drugoj strani. A tko se god ispravno orijentirao, politički je mudro proživio čitavo desetljeće i pol. Danas je, kako izgleda, najbitnije naći sredinu između nacionalizma (hrvatskog, srpskog, ostalih, nabrajamo prema stupnju uočljivosti) na jednoj i unitarizma na drugoj strani. Tko se dobro snađe (ako čovjek ne može birati sasvim precizno, onda je ipak preporučljivo nešto bliže unitarizmu), pa makar ni jednu jedinu ideju nikad jasno ne obrazložio, taj ima izgleda da neznano dugo zadrži, pa možda i unaprijedi svoj položaj u piramidi. Traganje za pravom sredinom time, dakako, nije završeno. Treba se samo dobro obazreti i vazda će se uočiti nove mogućnosti. U našim hrvatskim prilikama može se, na primjer, izabrati **između** nedjeljivog suvereniteta i federalizacije, **po sredini** (geometrijska sredina ne mora biti, ali negdje oko nje.) Ako čovjek ima ukusa, on će izabrati tako da ne vrijeđa pozicije koje mu omogućuju izbor (eventualno ih može samo označiti ekstremnima, što još nije strašno). Nađe li se pak, slon u trgovini porculanom, on će već štošta polupati dok dospije do objekta svoje čežnje: udobne sredine koja mu omogućuje da do daljnjeg zaokreta drijema.

Kakav bi geometrijsko-politički poučak valjalo izvući iz letimičnog uvida u drugi fenomen? Moglo bi se na primjer zaključiti ovako: pohitajmo svi u sredinu pa će svima biti ugodno i udobno! Da, ali ako smo svi u sredini, ni sredine više nema! Naivnoj geometriji odgovara i naivna, premda time ništa krhkija logika. Ili bismo mogli rezonirati drukčije: rastežimo političku lepezu što ekstremnije lijevo i desno, tako da oni u sredini apsorbiraju što više od onoga što sami želimo. Jer, nisu oni geometri da će precizno pogoditi baš geometrijskom sredinom.

Za koju će se varijantu tko odlučiti, hoće li netko izumiti nešto treće, četvrto i tako unedogled, to dakako ovisi o mnogo čimbenika, a najviše o tome da li u politici slijedimo načelo odgovornosti ili načelo čiste volje. (M. Weber), napokon da li uopće slijedimo načelo. Sredina teško da je ikad posve načelna, ali rijetkima je suđeno da se na nju samo s prezirom obziru.

Ivan Babić

ZAJEDNIŠTVO NA SAMOSVOJNOSTI SLOBODE

(Nastavak s 1. stranice)

va vlast u svome intencionalnom i praktičnom smislu pripada vrhovnom legalnom zastupništvu što je anticipiralo u svojoj revolucionarnoj volji, izrazu emancipatorske borbe naših naroda, čvrstu odluku da se radikalno raskine s političkim buržujskim sistemom stare Jugoslavije, njegovim zastupničkim tijelima i aktima.

Energičnom negiranju samog načela političkog sistema stare Jugoslavije, što je impliciralo političku revoluciju u nas, pridružila se čvrsta odluka da se odbaci i stari centralistički oblik državne organizacije naše zemlje. Federativno ujedinjenje naših naroda u jednu novu Jugoslaviju, što će se utemeljiti na načelima pune i dosljedne ravnopravnosti — taj dugotrajni san naroda porobljenih i mučenih velikosprskom buržujskom hegemonijom u monarhiji — bilo je najavljeno kao sastavni i bitni dio novog života u samosvojnoj slobodi.

S obzirom na takav unutrašnjepolitički sadržaj revolucionarne promjene u nas, neophodno je upravo danas, nakon oporih i opasnih iskustava etatističkog birokratskog centralizma, a osobito svih njegovih suvremenih »samoupravljačkih« izdanja, naglasiti esencijalnu poruku od 29. studenog. Naime, *političku i socijalnu revoluciju u našim uvjetima nemoguće je provesti na liniji socijalističke demokracije bez nacionalne revolucije*, shvaćene i u užem smislu: kao ostvarenja nacionalne državnosti svakog našeg naroda, i u širem smislu: kao pune realizacije kulturno-historijskog bića svakog našeg naroda. Borba za dosljednu i potpunu ravnopravnost naših naroda i narodnosti nije taktički oblik osvajanja vlasti političke partije radničke klase ili čak same radničke klase, nego principijelno i konstitutivno pitanje socijalističke revolucije, zbiljske demokratske volje i perspektive.

Istodobno *nacionalna revolucija u našim uvjetima ne može se provesti na liniji zbiljske demokracije i emancipacije bez političke i socijalne revolucije u socijalističkom smislu te riječi.* Po svome društvenom položaju, historijskom interesu i političkoj volji radnička klasa svakog našeg naroda jest avangarda progresa, slobode i ravnopravnosti, jer u sebi utjelovljuje samu i sabranu patnju društva ciničkog izrabljivanja i duboke nepravde, te je zato bitno zainteresirana da zauvijek ukine sve oblike nasilja, nejednakosti i neslobode.

Zato se čini da proslava Dana Republike jest prigoda za aktualnu invokaciju osebujnog odnosa nacionalne i političko-socijalne revolucije u nas, koju su II. zasjedanje AVNOJ-a i 29. studenog 1945. godine simbolizirali, da bi se podržali iskustvo, svijest i volja da se borba za nacionalnu ravnopravnost danas može voditi samo u perspektivi socijalističkog progresa, a da borba za političku i socijalnu revoluciju stječe svoj dignitet time što poštuje i primjenjuje ravnopravnost naroda i narodnosti kao istinski demokratski princip — protiv tendencijâ i snagâ centralističke hegemonije, ma kakvim se danas one izlikama služile i ma kakve nove oblike uzimale.

MORALNA KOMPONENTA

Dramatska težina života na ovom okrutnom i mnogostruko spletenom tlu, mnoge svijetle i tamne strane naše sudbine, onaj historijski, politički i moralno-psihološki kompleks koji mi, a i drugi, tako ponosno nazivamo »naša epopeja« — sve se to snažno, čak nemilosrdno prelamalo kroz zbivanja koja su nas oblikovala i koja nas oblikuju. Ima u tome mnogo neočekivanog, silovitog, stradalničkog, kao što ima i nečeg smionog, neponovljivog, poštovanja dostojnog. Na našem prostoru — zaista — krajnosti se dotiču i umnogome uvjetuju. Zato voditi, orijentirati, osmišljavati u takvom sklopu nije samo stvar umijeća ili dobre volje, nego i one duboke uraslosti u prilike, duh i karakter našeg prostora, njegovih povijesnih iskustava, njegovih htijenja i obzorja.

S tog gledišta, povjesničar od kriterija neće moći osporiti da je Komunistička partija Jugoslavije odigrala odlučujuću ulogu, koja se sastojala ne samo od stvaralačke političke imaginacije, nego i od jednog *morala uspravljenosti i hrabrog čina.* Ona je mogla pokazati revolucionarne kvalitete zbog toga što je spoznala da je revolucija oblik nade našeg čovjeka i naših naroda i što ju je kao takvu tvorila.

Suočeni s oporom zbiljom današnjice, što je potrla mnoge ideale i učinila ih svijetlim, ali zaludnim iluzijama ili im bar dala sasvim drugi lik, 29. studenog, simbol novoga u našem suvremenom razvitku i njegovoj orijentaciji, još je jedan podsjećaj da životvorna i moralna snaga SKJ kao historijskog i političkog reprezentanta naše volje i naše sudbine leži u njegovoj najtješnjoj povezanosti s mukom življenja i mjerom trpljenja svakog našeg čovjeka i svih naših naroda; da se on mora, uvijek iznova i uvijek kritičkije, prožimati tim iskonom tla i zbiljom iskustva; da mora, istina, prednjačiti, ali na pravcima kretanja što izražavaju i zadovoljavaju najdublje potrebe naše zajednice; da je snažan kao vođa i moćan kao djelo onoliko koliko je u njihovim srcima, u njihovoj vjeri, u njihovom opredjeljenju za život bez straha, klonuća i obmane; da je na provjeri u svakom, a ne samo presudnom trenutku zajedničkog djela i težnji.

Ta moralna komponenta što ju je KPJ ostvarila kao veliku tekovinu našeg života i svoje povijesti, treća je pouka i poruka što se može izvući iz smisla 29. studenog i sveg onog što on znači. Ali ako je njezina nedvojbena zasluga što ju je borbom, žrtvom i hrabrošću oživjela sred razornog beznadja i velikog srama, ne treba nikada zaboraviti da je taj moral uspravljenosti, ta okrenutost licem k slobodi bitna komponenta našeg čovjeka i naših naroda, rođena u našem historijskom sumoru koja ih ogorčuje, ali i učvršćuje — za otpor i nepredaju ili jednostavno za prkos, nerijetko bez smisla i mjere. Tako se iza otrcane i kompromitirane fraze o »vezi s masama« skriva općenarodni značaj revolucije u nas, što je bio postignut zajedničkom veličinom: revolucionarnom dužnošću Partije izvesti u bolju budućnost i mukotrpnim iskustvom našeg čovjeka i naših naroda u herojskom ustrajavanju u tome.

29. studenog, dan trijumfa naše revolucije i sveopće euforije zbog toga, prigoda je da se istakne duga i okrutna povijest stradalništva i nade svih naših ljudi i naroda i stalna moralna dužnost Partije da iz toga izvlači zadaću, kriterij i orijentaciju za svoje revolucionarno djelovanje i za svoju odredbu progresa. Tada je sigurna podrška, vjera, opredjeljenje našeg čovjeka i naših naroda za njezin program, za njezin čin, za njezin smjer.

Pogled na 29. studenog, njegovo značenje i svrhu — pouzdano hrabri i potiče. Istina, u neprekinutom odricanju i obeshrabrujućem mukotrpljenju što prate našu suvremenost zgasnula su mnoga oduševljenja, nade i čak istine. Svjedoci smo ravnodušnosti što ništi, razine što ponižava, čina što unazadjuju.

Ali upravo zato je potrebno posebno označavati naše velike datume, tako i 29. studeni. Jer je u njemu trajno prisutna poruka da se na našem prostoru i u našoj sudbini ništa i ni od koga nije dobilo na dar, a najmanje istina, sloboda, pravda, ravnopravnost, dostojanstvo, da je sve uvijek bilo osvajanje, istrgnuće, zadobitak i da prema tome u nas važi samo jedan moral: biti osovljen na sebe, biti uspravljen, neslomljiv. Za tu poruku, danas više nego ikada, jednako moraju biti osjetljivi SKJ, svaki pojedinac i svaki narod u nas.

I time smo mi za 29. studeni. I on za nas.

DIJALOG ILI CENZURA U CRKVI?

Na to nas je pitanje potakla brošura »Proigrana šansa ('Fenomen Glasa Koncila' u svijetu činjenica i dokumenata)« što ju je objavio poznati katolički publicist, sarajevski kanonik dr. Čedomil Čekada.

Tri su teze od kojih dr. Čekada polazi: uzimati da je katolicizam u nas jedinstven i da govori preko »Glasa Koncila« velika je fikcija; ta fikcija »valja da definitivno pane«; odriješiti stoga valja ruke onima koji se s njime — »Glasom Koncila« — ne slažu.

U ime onih dakle koji se ne slažu — a jer je trenutak da se »velika fikcija« obori nastupio — dr. Čekada listajući godišta »Glasa Koncila«, niže iscrpno s čime se sve ne slaže. Popis razlika odmah je i optužnica; štoviše, optužnica koju kao da ne treba dokazivati: pisac »Proigrane šanse« niže s čime se ne slaže, a ne navodi zašto; ne protuslovi, ne raspravlja, ne obrazlaže.

Tim slijedom, koji postoji u strukturi »Proigrane šanse«, razlika je odmah krivica, optužba je ujedno i osuda.
Preostaje kazna.

Izbjeći kažnjavanje bilo bi moguće, navodi dr. Čekada, ali samo uz uvjet da »list izmijeni pravac pisanja i da se odsada pridržava načelnih direktiva«; u ovome slučaju to da je međutim tek teorijsko rješenje, jer da se »Glas Koncila« ogradio »protiv same mogućnosti bilo kakve 'komisije za cenzuru tiska'«.
Kaznu koju stoga valja izreći, dr. Čekada predlaže alternativno: »Ili treba listu, — kojemu je još uvijek vlasnik i izdavač zagrebački 'Duhovni stol', — izmijeniti glavne urednike i predati ga u ruke ljudima, koji bi pružili garancije za njegovu crkvenost i za ozbiljan način njegova uređivanja, a od sadašnjih suradnika zadržati samo one, koji bi bili voljni lojalno izvršavati opće načelne direktive Crkve; ili treba ostaviti, — ako biskupi smatraju to oportunim, — sadašnjem uredničkom konzorciju 'Glasa Koncila' slobodu, da i dalje izdaje list po svojem ukusu, ali sa promijenjenim imenom, bez ikakvih, direktnih ili indirektnih, veza sa službenom Crkvom i uz svoju odgovornost, moralnu i materijalnu.«
Bez pomoći, moralne i materijalne, i od Crkve osuđen, bivši »Glas Koncila« (jer i ime bi mu valjalo zatrti) ne bi, ni moralno ni materijalno, mogao opstati; u alternativi dr. Čekada predlaže stoga isto: da se najutjecajnije katoličke novine (s nakladom većom od 150.000 primjeraka!) uistinu zabrane.
I ne tek »Glas Koncila«! Na istoj listi onih koje, ovako ili onako, valja onemogućiti jesu svi koje pisac »Proigrane šanse« drži i imenuje »katoličkom ljevicom«: »Kana«, »Effatha«, »Aksa«, »Svesci« — sva odreda izdanja »Kršćanske sadašnjosti« (uključujući i ona liturgijska); nadalje: teolozi zagrebačkog Bogoslovnog fakulteta; nadalje: pet stotina svećenika koji su, u siječnju ove godine, sudjelovali na Teološko-pastoralnom tečaju u Zagrebu.
A u napomeni da je Duhovni stol u Zagrebu »još uvijek vlasnik i izdavač« »Glasa Koncila« — ne pada li sjena krivnje i osude i na osobu koja je, u svijesti ovoga naroda, primas hrvatske Crkve (nadbiskup zagrebački bio je, podsjetimo se, donedavno i odgovornim urednikom »Glasa Koncila«)?
Lista sumnjivih time je (uglavnom) zaključena — danas.
A sutra?
Nismo vjerske novine i nije nam nakana uplitati se u unutrašnja pitanja Crkve.
Ali zabrinuti smo gdje god se pojave žarišta neslobode i nesnošljivosti.

Jozo Ivičević

GLAVNOM UREDNIKU NOVINA ZA KULTURNA I DRUŠTVENA PITANJA »HRVATSKI TJEDNIK«

ZAGREB

Matice hrvatske 2

U Vašem listu br. 30 od 12. novembra o.g., na posljednjoj strani, izišao je napis pod nazivom »Ako laže koza, ne laže rog«. Na osnovu članova 34. do 37. Zakona o štampi i drugim vidovima informacija (»Službeni list SFRJ«, br. 45/60), molim Vas da radi pravilne informisanosti javnosti objavite slijedeće:
Žalim, što novinar Tanjuga, koji je prisustvovao konferenciji za štampu u svojoj slobodnoj interpretaciji nije naveo doslovno moju izjavu, koja po tekstu stenograma glasi: »... Podaci o IZVOZU objavljuju se u »Indeksu« Saveznog zavoda za statistiku na stranici 7 i to svakog mjeseca po republikama i pokrajinama«. I dalje ... »Vrlo obimni podaci o izvozu i uvozu dostavljaju se svakog mjeseca svim republičkim zavodima za statistiku i da je Šošić telefonom pozvao Republički zavod za statistiku u Zagrebu dobio bi informaciju o ovim podacima i ne bi vjerovatno dao takvu izjavu«.
Neka čitaoci cijene da li ovakva autentična moja izjava »obmanjuje javnost«.
U istom napisu tvrdite da Latifić »... ne objavljuje ni podatke o našim radnicima u inozemstvu, a njihov je popis tako loše organizirao u travnju ove godine da su dobiveni POGREŠNI (podvukao I. L.) podaci«. Vrlo detaljne podatke o našim radnicima na privremenom radu u inostranstvu i to kako za Jugoslaviju, tako i za socijalističke republike i autonomne pokrajine i za svaku opštinu u cijeloj zemlji, objavio je Savezni zavod za statistiku u avgustu o.g. u Biltenu Saveznog zavoda za statistiku br. 679 na 187 stranica. Bilten je u slobodnoj prodaji. Nepoznavanje činjenica ne daje pravo napada.

Tvrdite da su ovi podaci pogrešni. Vjerovatno da tu tvrdnju zasnivate na »TAČNIM« podacima, pa mislim da bi bilo korisno da ih i objavite. Molim Vas navedite samo i izvor tih podataka.
Tvrdite da sam »... popis tako loše organizirao ...«. Skupa sa popisom stanovništva i stanova izvršen je i popis lica privremeno zaposlenih u inostranstvu po jedinstvenoj metodologiji za cijelu zemlju, koju su skupa radili stručnjaci — demografi, statističari, ekonomisti, matematičari i dr. svih statističkih organa u Jugoslaviji u saradnji sa mnogim naučnim institucijama i ekspertima za ova pitanja.

Član 5. Zakona o popisu stanovništva i stanova u 1971. godini propisuje da organizacijom i sprovođenjem popisa rukovode Savezni zavod za statistiku, republički i pokrajinski zavodi za statistiku, a opštinske popisne komisije da sprovode i nadziravaju njegovo izvršenje. Stav 3. pomenutog člana obavezuje sve ove organe da su »... odgovorni za blagovremeno sprovođenje potrebnih mjera radi obezbjeđenja svih priprema za popis i za kvalitetno izvršenje popisa«. Popisne komisije u opštinama imenovale su opštinske skupštine, a predsjednik tih komisija obavezno je bio predsjednik ili potpredsjednik opštinske skupštine.

Prema tome, u svim socijalističkim republikama, autonomnim pokrajinama i opštinama, pa i u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj popisom su rukovodili republički zavodi i opštinske popisne komisije, samostalno su u svojim uslovima organizovali popis, vršili izbor popisivača i instruktora, organizovali propagandu, obučavali instruktore i popisivače i sve ostalo što je bilo vezano za kvalitetno i uspješno izvršenje popisa. Smatram da su svi oni koji su bili odgovorni, kao i oni koji su učestvovali u popisu u cijeloj zemlji, pa i u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, uspješno i sa puno odgovornosti izvršili svoj zadatak.
Jedino od Vas čujem kritiku o »lošoj organizaciji« popisa, što me navodi da posumnjam u Vašu stručnost, i kompetentnost da date ocjenu o ovako velikoj statističkoj akciji za cijelu zemlju.
Beograd, 19. novembar 1971. godine

IBRAHIM LATIFIĆ
GENERALNI DIREKTOR SAVEZNOG ZAVODA ZA STATISTIKU

PRIPOMENE HRVOJA ŠOŠIĆA

Generalni direktor Saveznog zavoda za statistiku Ibrahim Latifić umjesto da objasni javnosti zašto nije organizirao prikupljanje i objavljivanje podataka po republikama o uvozu, o deviznim prihodima i rashodima i deviznim bilancama republika, te podataka o kretanjima naših radnika na privremenom radu u inozemstvu, krivnju i odgovornost u ovom slučaju prebacuje: 1) na novinara TANJUGA, koji da ga je »krivo interpretirao«, 2) na mene jer da nisam tražio telefonom informaciju od Republičkog zavoda za stitistiku u Zagrebu. 3) na sve koji su sudjelovali u popisu pučanstva. 4) na Hrvatski tjednik da je nestručan i nekompetentan. Ovakav način shvaćanja odgovornosti direktora Saveznog zavoda za statistiku i jest razlogom što nemamo bitnih elemenata za uspostavu čistih računa među republikama, pa je to pitanje zato i pokrenuto. U svezi s odgovorom Latifića još nekoliko napomena:

1) Drug Ibrahim Latifić nije demantirao vijest agencije TANJUG, jer mu je vjerojatno odgovarao način na koji je ta vijest prezentirana, budući da je donesena kao demanti mojih tvrdnji. Drug Latifić će sada vjerojatno shvatiti da je igra s istinom i igra s javnošću vrlo opasna, pa će drugi put umjesto žaljenja odmah objaviti demanti i one vijesti koja mu kao neistinita ide u prilog.

2) U pogledu podataka o uvozu i izvozu prijeporno je zašto se podaci o uvozu ne objavljuju po republikama svaki mjesec, da se vidi koliko vanjskotrgovačkog deficit[illegible]tvara pojedina republika. Ti se podaci ne objavl[illegible]r drug Latifić nije organizirao prikupljanje tih podataka po republikama na odgovarajući način (kao što je uspješno organizirao prikupljanje podataka po republikama o prodaji na malo svježe paprike, »paradajz pirea«, bombona, itd., pa te podatke objavljuje u Statističkom godišnjaku Jugoslavije). Podaci o uvozu po republikama ne objavljuju se jer prema izjavi Latifićevog suradnika, drugarice Anđelke Stajić, u nekim mjesecima i 50 posto vrijednosti uvoza ostaje neraspoređeno — ne zna se na koju se republiku odnosi.

3) Hrvatski tjednik se i prije upozorenja Latifićeva i telefonom obratio Republičkom zavodu za statistiku u Zagrebu i tako došao do podatka da je za razdoblje od siječnja do rujna od ukupne vrijednosti uvoza u Jugoslaviju ostala neraspoređena — ne zna se na koju se republiku odnosi »sitnica« od 568 milijardi starih dinara! To je 206 posto od cjelokupne akumulacije gospodarstva SR Hrvatske unesene kao čista zarada u poslovne fondove 1970. godine. Zato sam i tvrdio da nema elemenata za izradu čistih računa. Tvrdite li, druže Latifiću, još uvijek da ih ima?

4) Odgovornost druga Ibrahima Latifića kao direktora Saveznog zavoda za statistiku za lošu organizaciju popisa naših radnika u inozemstvu proizlazi iz odluka što ih je donosio kako će se popis izvršiti, a na raspolaganju je imao milijarde. Drug Latifić traži dokaze. Evo ih! U Hrvatskom tjedniku broj 9 od 9. lipnja 1971. objavili smo da je Latifić organizirao popis tako da je poslao popisivače u 17 evropskih središta, a Konzulat u Düsseldorfu popisao je samo 400 naših građana, dok statistika SR Njemačke ima u tom području evidentiranih 12 tisuća građana SFRJ.

5) Samozadovoljstvo druga Latifića o uspješno izvršenom popisu ne dijele, nažalost (njegovu i našu), i mnogi naši građani koji su nam se javljali da nisu popisani ili da su pogrešno popisani. Što je o tome pisala »Borba« vidi se u pitanju drugu Latifiću koje mu je uputio u rubrici »Karte na stol« Hrvatski tjednik u broju 11 od 25. lipnja 1971. Navodimo tvrdnje rukovodioca kluba jugoslavenskih radnika — Hrestaka — koji prema »Borbi« navodi broj radnika u pojedinim zemljama, tvrdeći da ih samo u Njemačkoj ima 600.000, a da ih prema službenom popisu ima ukupno 620.000.

6) Što se »kompetencije« tiče, ona proizlazi iz samih osnova ove samoupravne zemlje. A odgovornost druga Latifića za neobjavljene i neprikupljene podatke po mjesecima o devizama i našim radnicima u inozemstvu proizlazi i iz njegovog osobnog potpisa »Predgovoru« Statističkom godišnjaku Jugoslavije za 1971. godinu, u kojem se kaže da se »sadržina« Statističkog godišnjaka Jugoslavije »menjala u zavisnosti od društvenih procesa«, a upravo to što drug Latifić nije shvatio da nastale izmjene traže i podatke o devizama i uvozu po republikama i našim radnicima u inozemstvu — i jest razlog što se govori o odgovornosti Saveznog zavoda za statistiku i druga Latifića za te propuste.

Zaista, u svim socijalističkim republikama, autonomnim pokrajinama i u općinama, pa i u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, popis su vodili republički zavodi i općinske popisne komisije, ali po uputama koje je izdao Savezni zavod za statistiku u Beogradu. Te su upute izdane sa znatnim zakašnjenjem, tako da se poučavanje instruktora i popisivača nije moglo pravodobno obaviti. Kako je Savezni zavod za statistiku neozbiljno shvatio popis radnika u inozemstvu, dobro se vidi po tome što je neposredno prije popisa zagrebački »VUS« tiskao poseban obrazac za naše radnike u inozemstvu i uputio im poziv da se sami popisuju. Pojedini klubovi naših radnika u inozemstvu umnožavali su taj obrazac i slali ga na zabačena radilišta kamo ne dolaze nikakve novine iz SFRJ, a još manje diplomatski i konzularni predstavnici. Nažalost, mnogi od tih obrazaca ostali su neispunjeni, a mnogi radnici nisu uopće ni znali da će biti izvršen popis pučanstva, dok neki od njih ne znaju ni sada da je takav popis uopće postojao.

Skrovite veze između broja pučanstva i oblika društvenog života mnogobrojne su i počesto neodgonetljive. Pučanstvo je najvažniji čimbenik gospodarskog razvoja svake zemlje. Njegova brojnost i homogenost, bogatstvo znanja i osjećaja, usmjerenost stvaralačkog potencijala i realnost vizija izvor su bogatstva njegove postojbine. Sklopovi između pučanstva i sredstava za proizvodnju, njihov uzajamni odnos i utjecaji određuju kvantitativni i kvalitativni smjer i domašaj društvenih odnosa i gospodarskog razvitka. Taj odnos još ni sada nije dovoljno istražen, ali se pouzdano zna da je lakše prestrukturirati sredstva za proizvodnju nego pučanstvo. Poradi toga je neophodno pratiti, istraživati i objašnjavati ne samo tehničko-tehnološke inovacije, nego i kretanje pučanstva, njegova broja, vitalnih, fertilnih, dobnih i migratorskih tendencija, a jednako i promjena u ritmu rada, društvenog ponašanja, naobrazbe, intelektualnih i umjetničkih sklonosti, potreba i poticaja, i slično. Posebnu pozornost treba obratiti na prirast pučanstva. Ugledni francuski demograf i sociolog Alain Girard kaže: »Umjereni prirast pučanstva pogoduje djelovanju kolektivnih psiholoških i društvenih mehanizama, pružajući pojedincima veću slobodu kretanja. Prilagođavanju čovjeka novoj sredini u razdobljima tehnoloških promjena, pomlađivanju društvenih struktura i mijenjanju profesionalnog sastava pučanstva bolje odgovara demografska ekspanzija negoli razdoblje zastoja, a pogotovu atmosfera recesije.«

Preuveličane žrtve rata

Hrvatska spada u one rijetke zemlje u kojima je broj pučanstva stoljećima stagnirao ili je bio u gotovo neznatnom porastu. Prema nekim demografskim procjenama u doba prvog hrvatskog kralja Tomislava Hrvatska je imala gotovo isti broj žitelja kao Engleska toga doba. Izloženo imperijalističkim ratnim nasrtajima i haranju hrvatsko pučanstvo ne samo da je imalo neznatan porast, nego je počesto i opadalo. To se dogodilo i u prošlom svjetskom ratu. Usporedbom rezultata između zadnjeg popisa pučanstva prije drugog svjetskog rata (g. 1931.) i prvog poratnog popisa (g. 1948.) lako je ustanoviti da je godine 1948. na sadašnjem području SR Hrvatske bilo 8.713 žitelja manje nego godine 1931. U istom razdoblju pučanstvo SR Bosne i Hercegovine poraslo je za 240.212 žitelja, Crne Gore za 17.145, Makedonije 203.028, Slovenije za 53.840, uže Srbije za 311.000, Vojvodine za 104.000, Kosova za 294.000. Broj žitelja na čitavom području SFRJ porastao je od godine 1931. do godine 1948. za 1,307.566. Uspoređujući narodnu strukturu pučanstva g. 1931. i g. 1948. na području predratne Jugoslavije dr. Rudolf Bićanić ustanovio je da se u razdoblju od g. 1931. do godine 1948. udio Hrvata u narodnosnoj strukturi smanjio za 0,2 posto, dok se udio drugih naroda povećao, osobito udio Slovenaca (0,9 posto) i Srba (0,6 posto), što upućuje na nedvojbeni zaključak da je u drugom svjetskom ratu hrvatski narod imao najveće demografske i neposredne ratne gubitke. Ipak, pod utjecajem Rankovića i njegove šovinističko-hegemonističke grupe počesto je hrvatski narod bio okrivljavan za genocid nad drugim narodima, posebno nad srpskim narodom. Tomu je pridonijela i nedosljednost u iznošenju kakav je bio udio pojedinih neprijateljskih postrojbi u masovnim zločinima nad nedužnim pukom, pri čemu se broj i razmjer ubojstava što su ih izvršile ustaše nehotice ili hotimice preuveličavao. Tako se s vremenom u svijesti nemalobrojnih pojedinaca gubila njihova neposredna moralna, a naravno i kaznena odgovornost, koja se prenosila na cijeli hrvatski narod. To asocijativno prenošenje moralne i kaznene odgovornosti na cijeli hrvatski narod moglo je imati, a sigurno je i imalo, ne samo teške psihološke posljedice, nego i utjecaj na cijeli gospodarski, politički, pa i kulturni, umjetnički i znanstveni razvitak.

Vodeći računa kako je važno ustanoviti točan broj žrtava rata, Savezno izvršno vijeće SFRJ donijelo je 10. lipnja 1964. odluku da se obavi popis žrtava rata g. 1941—1945. Taj popis obavljen je u listopadu i studenom godine 1964. i obuhvatio je sve zločine okupatorskih i kvislinških postrojbi na području SFRJ. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku SR Hrvatske, od tih postrojbi na području SR Hrvatske izgubilo je život 185.327 osoba. Najveći broj ih je poginuo u NOB-i i savezničkim vojnim postrojbama: 51.949 ili 28,03 posto od ukupnog broja žitelja SR Hrvatske koji su obuhvaćeni ovim popisom. U logorima interniraca (Oswieczin, Buchenwald, Mauthausen, Dachau, Jasenovac, Stara Gradiška, Jadovno, Srijemska Mitrovica itd.) nastradalo je 51.534 osoba, a u direktnom teroru neprijateljskih postrojbi ubijeno je 50.806 osoba, koje nisu uopće odvođene u logore i zatvore. Ostali, njih 31.038, nastradali su prilikom bombardiranja, na prisilnom radu, u zatvorima, deportaciji i slično.

Iseljavanje i moć društvene odredbe

Pored ratnih gubitaka demografsku sliku jedne zemlje mogu osjetno izmijeniti migracije, a osobito one prekomjerne, koje nisu izazvane prirodnom pokretljivošću pučanstva, već drugim, društveno-političkim i materijalno-gospodarskim razlozima. Takve migracije mogu dovesti do teških implikacija na sociološkom, psihološkom području i svim oblicima društvene nagradnje. Migracije, vanjske i unutrašnje, snažno utječu na unutrašnju koheziju određenog naroda, slabe ili jačaju njegove zajedničke predodžbe, osjećaj zajedničke pripadnosti, nesvjesno ili svjesno priznavanje usvojenih normi, cjelokupni kolektivni psihološki život i kolektivnu svijest koja daje koheziju i po kojoj taj narod i postoji.

Prilikom razmatranja intenziteta migracije i otkrivanja njezinih uzroka treba uvijek imati na umu da je čovjek u prvom redu društveno biće i da afirmacija njega kao društvenog čimbenika u određenoj sredini uvjetuje njegovo vezivanje za tu sredinu. Ako njegovo biće nije razvijeno do punine zbog nedovoljnosti materijalnih sredstava, sputavanja razvoja ili sputavanja očitovanja nacionalnog indetiteta i svijesti, on će težiti da se nastani tamo gdje očekuje da će imati mogućnost da razvije svoje proizvođačke i stvaralačke sposobnosti, fizičke i duhovne, i gdje će njegov rad biti nagrađen ne samo materijalno, nego prvenstveno u društvenom smislu. Zbog svega toga administrativno-etatističko rješavanje prekomjernih migracija, a osobito vanjskih, nije moguće. Ono samo može pojačati razloge koji su izazvali tu migraciju, te ujedno nosi opasnost da se još više afirmiraju i razviju etatističke društvene strukture i odnosi, drugim riječima da se stvori privid njihove neophodnosti.

Dosadašnja ispitivanja pokazala su da su u višenacionalnoj državi unutrašnje i vanjske migracije počesto snažnije vezane uz etničku pripadnost migranata nego uz njihovo zanimanje i formalni društveni položaj. Zbog toga je u ispitivanju etničkih obilježja migranata, njihova broja i smjerova kretanja potrebno analizirati čitavu društveno-gospodarsku strukturu zemlje i utvrditi da li je ona u skladu s povijesnim razvojem pojedinih naroda. S obzirom na svojevrsnu osebujnost društveno-gospodarskog razvoja SFRJ, te povijesnu i kulturnu autohtonost pojedinih naroda koji je nastanjuju, prilikom ispitivanja cjelokupnih migracija potrebno je ispitati i utvrditi razvijenost samoupravnih prava pojedinih naroda, ustaljenost i fleksibilnost zajedničkih državnih institucija, a tako i etnički sastav u unutar njih, osobito onih u kojima je koncentrirana moć društvene odredbe, prisile i kazne.

Što uvjetuje supstituciju nacionalnog bića?

Iz sociologije je poznato da se gotovo svakodnevno umnožavaju čovjekove materijalne i društvene potrebe. Među društvenim potrebama velik je broj onih koje su pored sadašnjih materijalnih uvjeta određene i dosadašnjim povijesnim iskustvom. Ako gospodarsko-društveni razvitak zaostaje za procesom razvoja realnih, oblikovanih potreba, koje postoje kao činjenica određenog društva, neizbježno dolazi do supstitucije članova tog društva. Na koji će se način vršiti ta supstitucija, to zavisi o nizu uzajamno povezanih činjenica, počevši od najteže odgonetljivih povijesnopsiholoških pa do novih, najkonkretnijih i najuočljivijih u društveno-političkoj i materijalno-gospodarskoj zbilji određenog društva. Svakako, pored iseljavanja najzamjetljivija supstitucija očituje se u smanjenom natalitetu i povećanoj smrtnosti. Već citirani Alain Girard kaže također: »Život i smrt nisu samo biološke pojave, oni su i rezultat usklađene volje društvenih grupa ili posljedica vanjskih okolnosti vezanih uz oblike civilizacije.« Neadekvatno društveno i materijalno nagrađivanje izvršenih i poduzetih napora umanjuju fizičke i duhovne snage naroda, pogoduje razvitku alkoholizma, tjelesnih i duhovnih obolenja, porastu broja samoubojstava, raspadanju obiteljskih zajednica i raznim drugim društvenim porocima. Shvatimo li nacionalno biće kao skup njegovih fizičkih i duhovnih snaga, onda se supstitucija nacionalnog bića može vršiti i vrši se i kroz nedovoljni porast izobrazbe, prosvijećenosti, kroz slabu intelektualnu, umjetničku i znanstvenu djelatnost.

Nacionalni sastav iseljenika

Nijedan narod, osim onoga koji se svjesno i dragovoljno prepušta razarajućim procesima supstitucije i uništenja, ne može biti ravnodušan kad uoči snažan i dugotrajan proces iseljavanja. Zbog toga se svagdje po svijetu poduzimaju posebni napori da se utvrdi točan broj vanjskih migranata, a jednako tako uzroci i domašaji iseljavanja. Prema procjenama Većeslava Holjevca, godine 1967. izvan granica SFRJ živjelo je oko 2,150.000 osoba koje su porijeklom iz SFRJ. Po nacionalnom sastavu ovu emigraciju čine:

Hrvati	1.500.000	ili 69.8	posto
Slovenci	340.000	ili 15.8	posto
Srbi	200.000	ili 9,3	posto
Makedonci	100.000	ili 4,7	posto

Posljednjih desetak godina u SFRJ, a posebno u SR Hrvatskoj, javio se novi migracijski val koji po svom intenzitetu i kolektivnom obilježju podsjeća, i ne samo to, na prijašnja masovna iseljavanja. Zbog nespremnosti da se prizna ozbiljnost te nove, neželjene pojave, upornim odbijanjem da se ona poveže s mnogo širim sklopom pojava, taj novi migracijski val nazvan je podosta zagonetnim imenom — **odlazak na privremeni rad u inozemstvo.** Prilikom zadnjeg popisa pučanstva, koji je obavljen 31. ožujka 1971., izvršen je i popis radnika na privremenom radu u inozemstvu. Pripreme za popis tih radnika obavljene su s dosta nemara, pa i mrzovolje, tako da lako uočljivi propusti nisu nikoga posebno iznenadili. I pored toga što ovim popisom nisu obuhvaćeni mnogi radnici koji se čitav niz godina zajedno s

cjelokupnom obitelji nalaze na »privremenom radu u inozemstvu«, pa se računa da je broj tih radnika iz SR Hrvatske višestruko veći nego što je popisom iskazan, i ovaj nepotpuni i manjkavi popis po mnogočemu je indikativan. On je potvrdio staru spoznaju da je proces iseljavanja osjetno intenzivnije zahvatio jedne republike i narode negoli druge republike i narode. Prema posljednjem popisu pučanstva ukupan broj žitelja u pojedinim republikama, broj osoba na privremenom radu u inozemstvu, te udio tih odlaznika u ukupnom pučanstvu republika bio je slijedeći:

Socijalistička Republika	ukupan broj žitelja	broj radnika na privremenom radu u inozemstvu	udio u ukupnom pučanstvu
Bosna i Hercegovina	3,742.852	138.274	3,7
Crna Gora	530.361	8.030	1.5
Hrvatska	4,422.564	227.841	5,2
Makedonija	1,647.104	56.449	3.4
Slovenija	1,725.088	49.563	2,9
Srbija	8,436.547	202.105	2,4
uže područje	5,241.524	116.575	2,2
Vojvodina	1,950.268	61.518	3,2
Kosovo	1,244.755	24.012	1,9
S F R J	20,504.516	682.262	3,3

I prema ovim nepotpunim podacima, kojima nije obuhvaćen velik broj radnika na »privremenom radu u inozemstvu«, Hrvatska ima najveću stopu iseljavanja u Evropi. Najveći broj tih »privremenih« iseljenika hrvatske je narodnosti. Popis ih je zabilježio 261.721 ili 39,0 posto od ukupnog broja zabilježenih radnika na »privremenom radu u inozemstvu«. Broj Srba osjetno je manji, osobito kad se ima u vidu da su oni znatnije zastupljeni u nacionalnoj strukturi ukupnog pučanstva. Na »privremenom radu u inozemtsvu« njih ima 191.342 ili 28,5 posto od ukupnog broja.

Ovaj posljednji popis i nehotice je pokazao kako je teško odrediti, točno definirati i odijeliti one radnike koji se nalaze na privremenom ili manje privremenom radu u inozemstvu — od trajnih iseljenika. Pored toga što je popisu izmakao velik broj odlaznika u inozemstvo, mnogi nisu ušli u popis iz jednostavnog razloga što ih njihova bliža rodbina s pravom više ne smatra »radnicima na privremenom radu u inozemstvu«, već trajnim iseljenicima.

Treba još podsjetiti da ovim popisom nisu obuhvaćene osobe koje su napustile zemlju zbog poznatih deformacija koje su razotkrivene i osuđene godine 1966. na Brijunskom plenumu. Podaci za milijun i tri sto tisuća građana SR Hrvatske nisu se mogli prikupljati nezapaženo i bez određene svrhe. Prikupljanje tih podataka moralo je izazvati teške psihičke traume kod velikog broja pojedinaca. Razumljivo je da su oni stoga napuštali domovinu, zahvaćeni strahom i nespokojem, koji su bili jači od njihove želje da ostanu. U pojedinim općinama zapadne Hercegovine broj tih odlaznika podjednak je broju radnika na »privremenom radu u inozemstvu«. Shvaćajući okolnosti pod kojima su napustili zemlju, društveno-politički radnici iz toga kraja upućuju im poziv da se vrate ili da bar urede odnose s državom iz koje su iselili.

MAKSIMILIJAN VANKA: Hrvatska smrt u Pennsylvaniji

Tradicija ili nužda?

Kad bi se podaci o iseljavanju Hrvata promatrali odvojeno od ostalih činjenica, mogao bi se steći dojam da su Hrvati prostorno najpokretljiviji narod na SFRJ i da je seljenje doista oznaka njihova karaktera. Međutim, svaka svestrana analiza odnosa iseljenih Hrvata prema domovini i njihove pokretljivosti opovrgava taj lažni dojam o lakoj teritorijalnoj pokretljivosti Hrvata. Poznato je da se jedino kod nomadskih naroda može govoriti o tradicionalnoj prostornoj pokretljivosti. Ti narodi ne doživljavaju svoju povijest, niti se duže vrijeme mogu suživjeti s prostorom koji momentalno nastanjuju. Oni doživljavaju prostor kao nešto što treba prevladati, prijeći i ostaviti iza sebe.

Čitava hrvatska povijest daje potpuno drukčiju sliku o emocionalnoj i prostornoj povezanosti Hrvata za Hrvatsku. Tamo gdje se začela hrvatska državnost, prostor na kojemu se izvršilo državotvorno formiranje hrvatske nacije sačuvao je uza sve tuđinske najezde i okupacije autohtono hrvatsko obilježje. Bilo bi naivno misliti da narod koji ima tako intenzivno, pa i bolno i duboko povijesno sjećanje, može imati iseljeničke instinkte i potrebe.

Nije slučajno da hrvatskim iseljenicima u prvoj, a počesto i u drugoj generaciji, zemlja useljenja nije postala nova domovina, te da su oni za čitavog svoga života bili okrenuti prema svojoj jedinoj domovini Hrvatskoj koje su nedaće, tmore i uzdanja duboko proživljavali.

Hrvati nisu teritorijalno pokretljiv narod

Kod razmatranja prostorne pokretljivosti pučanstva pojedinih republika i naroda pored vanjske treba uzeti u obzir i unutrašnju migraciju. Migracija izvan određene republike u drugu republiku iste federativne zajednice u svakom je slučaju indikativnija od migracije u druge države izvan federacije. Unutrašnje migracije vezane su s mnogo manje administrativno-pravnih poteškoća, a jezična i uopće društvena komunikativnost izrazito je veća ili bi bar to trebala biti.

Tri poslijeratna popisa pučanstva (g. 1948., 1953. i 1961. — rezultati popisa g. 1971. još nisu poznati) daju nam dosta pouzdanu sliku o prostornoj pokretljivosti pojedinih naroda na području SFRJ. Podaci o međurepubličkim migracijama pokazuju da su Crnogorci i Srbi najpokretljiviji narodi unutar granica SFRJ, dok je njihova pokretljivost izvan granica SFRJ manja nego kod Hrvata i Slovenaca. To ukazuje na činjenicu da pojedini narodi pitanje svoje egzistencije unutar SFRJ bolje rješavaju od drugih naroda, što je posljedica čitavog sklopa raznih gospodarskih, političkih, psiholoških i drugih čimbenika. Izuzevši SR Srbiju, iz svih drugih republika više je doselilo osoba u SR Hrvatsku nego je iz SR Hrvatske odselilo u te republike. Snažan migracijski priljev iz SR Hrvatske i drugih republika u SR Srbiju, osobito Vojvodinu, uvjetovan je koloniziranjem pučanstva iz ratom opustošenih krajeva na napuštena imanja onih oko 500.000 Nijemaca koji su u posljednjim danima rata napustili Jugoslaviju. Prema popisu iz godine 1948. SR Srbija je od SR Hrvatske primila 120.470 osoba više nego što joj je dala. Taj se broj u godini 1961. smanjio na 103.189, a svi su izgledi da je u posljednjih deset godina s razvojem turizma i rasprodajom hrvatske obale ta razlika još osjetljivije smanjena. Prema popisu iz godine 1961. iz SR Srbije su se doselile u Hrvatsku ukupno 76.724 osobe, od čega 31.997 Hrvata, 26.893 Srbina, 1.733 Slovenca itd. Prema istom popisu iz SR Hrvatske u SR Srbiju odselilo je 179.913 osoba, od čega 128.282 Srbina, 37.820 Hrvata, 4.823 Mađara.

Okupljanje oko nacionalne jezgre

Prema popisu pučanstva iz godine 1961. u SR Hrvatsku je doselilo iz SR Bosne i Hercegovine 77.814 osoba više nego je iz SR Hrvatske odselilo u obratnom pravcu; iz Crne Gore 3.260 više; iz Makedonije 2.651 više; iz Slovenije 2.103 više.

Najintenzivnije i najzanimljivije migracije SR Hrvatska ima sa SR Bosnom i Hercegovinom. Prema popisu pučanstva iz godine 1961. iz SR Bosne i Hercegovine doselilo je u SR Hrvatsku 117.740 žitelja, od čega 80.060 Hrvata, 27.273 Srbina, 1.938 Muslimana, 3.851 Jugoslavena. Istodobno je u obratnom pravcu odselilo 39.926 žitelja, od čega 23.287 Hrvata, 12.803 Srbina, 881 Musliman.

Do godine 1961. u SR Hrvatsku doselilo se ukupno 248.267 žitelja iz drugih republika SFRJ. Među doseljenicima bio je najveći broj Hrvata (132.097), zatim Srba (60.328), te Slovenaca (25.126). Istodobno je iz SR Hrvatske odselilo u druge republike 265.628 osoba. Među odseljenicima bio je najveći broj Srba (144.988), te Hrvata (83.569). Zanimljivo je da je u SR Sloveniju iz SR Hrvatske odselio veći broj Hrvata (18.954) nego Slovenaca (15.466). Isti je slučaj s Makedonijom i Crnom Gorom: u te republike iz SR Hrvatske odselio je veći broj Hrvata nego Makedonaca i Crnogoraca. U SR Bosnu i Hercegovinu iz SR Hrvatske odselilo je 23.287 Hrvata i 12.803 Srbina.

Promatranje međurepubličkih migracija potrebno je radi utvrđivanja socioloških, političkih, ekonomskih, psiholoških razloga i poticaja tih kretanja, a jednako i radi utvrđivanja svih društveno-političkih i materijalno-gospodarskih i kulturnih posljedica tih kretanja. Nesumnjivo, svaki pridošlica sa sobom nosi svoj posebni svijet, svoju tradiciju, snagu i namjere. Kohezija sa starosjedilačkim pučanstvom bit će brža i plodonosnija što su osjećaji zajedničke pripadnosti i sudbine istovjetniji, što je njihov kolektivni psihološki život i kolektivna svijest bliskija. Sve kad bi i htio, doseljenik se ne može podrediti novoj društvenoj okolini, jer je podređivanje suprotno samoj ljudskoj prirodi, ma koliko mentalitet pojedinaca bio podložnički i konformistički.

Svaka društvena sredina instiktivno odbija da primi i integrira nove pridošlice kojih se društvene norme i namjere bitno razlikuju od njihovih. Podaci o nacionalnoj pripadnosti međurepubličkih migranata i pravcima njihova kretanja pokazuju da su isprazne priče o nacionalnom raslojavanju pučanstva SFRJ i njihovoj nadnacionalnoj homogenizaciji shvaćenoj u smislu gubljenja nacionalnih obilježja i stapanja u jedan jedinstveni narod. Podaci o međurepubličkim migracijama jasno pokazuju da postoji jak nagon okupljanja oko nacionalne jezgre, koja postaje sve homogenija. U svojoj vlastitoj nacionalnoj sredini pojedinac se osjeća sigurnije, slobodnije, potpunije dolazi do izražaja njegova sposobnost i potreba da razmišlja i stvara.

Mješoviti brakovi također gotovo ništa ne pridonose gubljenju već postojećih i stvaranju novih nacionalnih obilježja. Mješoviti brakovi ni u nas ni u svijetu nisu nova pojava, oni ne samo da ne pridonose slabljenju nacionalnog osjećaja, nego ga naprotiv i potiču. Jedan narod u toliko je nacionalno i biološki jači ukoliko je sposoban i spreman da ulazi u rodbinske i krvne sveze s pripadnicima drugih naroda. Izuzetak može biti jedino onda kad je zbog velikih ratnih gubitaka i prekomjernog iseljavanja poremećena spolna struktura određenog naroda. Tada sklapanje bračnih veza između pripadnika različitih naroda može poprimiti značaj fiziološkog i psihičkog nasilja, što opet sigurno ne pridonosi homogenizaciji pučanstva određene države, već dovodi do više ili manje izraženih društvenih poroka kao što je povećani broj alkoholičara, razvoda, napuštene djece, pobačaja, kaznenih djela, samoubojstava itd.

Usporedba s Irskom nije opravdana

Prekomjerno iseljavanje ugrožava biološki razvitak svakog naroda, slabi i uništava njegovu gospodarsku, kulturnu, političku snagu, ograničava njegove vizije. Prekomjerno iseljavanje hrvatskog naroda već je davno utvrđeno. Ono se dugo obrazlagalo i opravdavalo, a to se čini povremeno još i danas, tobožnjom iseljeničkom tradicijom. Činjenice govore suprotno. Tobožnju iseljeničku tradiciju svaki je naraštaj morao ne obnavljati, nego ponovno stvarati. S promjenom društveno-gospodarskih prilika u svijetu i u Hrvatskoj uvijek je dolazilo do promjene iseljeničkih tokova i pravaca, do bezglavog lutanja od jedne zemlje do druge, od plantaža do rudnika, od pustinjskog pijeska do arktičkog leda. I usprkos tim činjenicama još se počesto iseljavanje iz Hrvatske uspoređuje s iseljavanjem iz Irske. Poznato je da su Irci pod političkim i policijskim, gospodarskim i kulturnim pritiskom engleskih imperijalista masovno napuštali Irsku. U to doba početnih migracija i nesigurnih egzistencija usporedba s Hrvatskom bila je i realna i opravdana, ali već poodavno to više nije. Sada Irci u Americi čine jaku društvenu skupinu, u kojoj svaki novi dolaznik iz Irske prepoznaje svoje jako nacionalno biće. Hrvati naprotiv ni u jednoj zemlji imigracije ne predstavljaju jaku društvenu skupinu, iako četvrtina hrvatskog naroda živi u inozemstvu. Hrvatski iseljenici su brojni, ali razasuti kojekuda, te njihovo društveno djelovanje ne može biti od znatnijeg utjecaja unutar država u kojima borave. To se pokazalo kod Londonskog ugovora (g. 1915.), Versailleskog mirovnog ugovora (g. 1919.), a i u kasnijim događajima.

Osamljenost

Hrvatski iseljenici, a osobito prva generacija, osuđeni su da budu »homo oeconomicus«. Dok je društvena dimenzija njihova bića uglavnom svedena na nešto uži ili nešto širi krug poznanika i poslovnih prijatelja ili aktivnost u nekom od mnogobrojnih dobrotvornih društava, Irci najaktivnije sudjeluju u društvenopolitičkom životu SAD, gdje zauzimaju i najveće položaje, te i inače predstavljaju jaku i solidarnu društvenu grupu u koju se svaki novi dolaznik brzo uklapa. Nasuprot tome, naši su ljudi više-manje društveno izolirani, pa se i nesvjesno prepuštaju frustracijama i samoubilačkim instinktima. Drukčije se i ne mogu objasniti česti smrtni slučajevi na relativno i neopasnim poslovima, gdje su poduzete sve mjere opreza.

Prema provedenoj anketi 76 posto naših ljudi na radu u inozemstvu, dakle potencijalnih iseljenika, savjetovalo bi svojoj djeci da ostanu u domovini, za 65 posto njih glavna je poteškoća odijeljenost od obitelji, a 48 posto danomice ćuti osamljenost. Zaista, za našeg čovjeka — koji je stoljećima živio, djelovao i mislio unutar tradicionalnih struktura i ritmova — morali su postojati jaki društveno-gospodarski razlozi i poticaji da se otrgne od tih struktura i ritmova, te da svoj unutrašnji ritam podredi ritmovima nove, strane sredine.

Rješenje postoji

SR Hrvatska još uvijek ima dovoljno materijalnih i intelektualnih snaga da posebnim mjerama zaustavi daljnje iseljavanje i da istodobno poveća natalitet i prirodni prirast svoga pučanstva. Dijapazon tih mjera mora biti širok i sveobuhvatan, počevši od pružanja većih mogućnosti za individualni rad, većih dječjih doplataka, poreza na neženje, većih investicija i brže stambene izgradnje, do promjena u kadrovskoj strukturi političkih organa, uprave i svih službi vezanih s društvenom moći i prisilom. Te promjene treba izvršiti dovođenjem državnih i društvenih institucija u sklad s nacionalnim bićem naroda unutar kojega te institucije postoje i djeluju. Svaki narod u SFRJ dovoljno je zreo da sam potpuno suvereno rješava svoje probleme, sadašnje i buduće. Najnovijim ustavnim promjenama, kojima su republike označene kao suverene države članice federacije, svakom narodu u SFRJ pružaju se praktične mogućnosti da u suvremenosti i svom nacionalnom području ostvari puninu svog nacionalnog bića.

Bruno Bušić

FRANJO PAULIK – 30 godina rada u Hrvatskom narodnom kazalištu

FRANJO PAULIK – operni prvak za kojega još nije utvrđeno da li je veći kao pjevač ili kao glumac

FRANJO PAULIK – teatarsko čudo: njegova je umjetnost kao kvasac od kojega male uloge rastu dok ne ispune čitavu predstavu.

FRANJO PAULIK – čovjek koji je gledao kako svi oko njega stare a on je ostajao isti (ali zar Vašek uopće može ostariti ili, recimo, otići u mirovinu?)

FRANJO PAULIK – primite i naše čestitke!

kaza

Neke su Istine Kazališne vječne kao i samo kazalište.

Valja ih pisati velikim početnim slovima (što smjerno i činim) i u razgovorima ih spominjati s dužnim štovanjem. Druge su više onako, da kažemo teatralne. Spominju se sa smiješkom punoga razumijevanja, kao: **pa znate te kazališne ljude. Reflektori, »život na daskama«, patos odigranih uloga i sve tako. Opet kriza, kažete? Ta neće to biti tako strašno. Pretjeruju oni, ti kazališni ljudi, vidjet ćete ...**

Jesen je, kazališta su u punom pogonu, pa i »popratne pojave«. Ovosezonskim rječnikom rekli bismo: na dnevnom redu — ostavke. Dijele ih svi redom, a razlozi i nisu novi. Najispravnije bi bilo reći kako su neke krizne situacije hrvatskoga glumišta ukorijenjene u našu poslijeratnu stvarnost, rođene u mijenama shvaćanja što ih je donijela Revolucija i kako se, više ili manje prilagođene vremenu, obnavljaju u uvijek novim oblicima.

Gost u hramu Thalije

Razgovori kazališni uvijek spominju i »sudionika u igri« iz gledališta. I to je lijepo. Manje je već dobro što se o tome »sudioniku« razmišlja malo ili nikako. Smatra ga se dobrodošlim gostom. Ako dođe, dobro je došao, a ako ga ne bude, bože moj, što se tu može. A nekada u »trulim vremenima« nije bilo baš sasvim tako. Bilo je normalnije: kazalište bez publike — crkva bez popa. I kad bih htio o krizama, valja početi od iskona: »dobre, stare publike« sve je manje, a nove niotkuda. U svim razmišljanjima o kazalištu čak je i spominjanje »popularnih« predstava izazivalo bar podsmjeh ako ne i užasavanje. (A ne bi se smjelo zaboraviti ni sve veću tehničku dotjeranost filma: u »kino« se moglo i bez kravate. Pa televizija, pa papuče i — užas, ukratko.) Nedavno je u televizijskom prvom planu Zvonimir Rogoz vrlo lijepo branio izvornost primarne, kazališne glume, ali sumnjam da je uspio uvjeriti gledaoce kako će cjelovito glumačko ostvarenje vidjeti prije u teatru nego na filmu ili pred TV ekranom.

Pitam se što su svi zagrebački teatri zajedno, što su svi glumci, redatelji, dramaturzi, direktori i svi ostali u proteklih dvadeset i pet sezona učinili da bi se izborili za svoju publiku?

Svršetak »doba redatelja«

Umjesto da se ponese s problemima koji su se jatimice namnožili netom je umrla institucija administrativne podjele karata i (privida punih kuća, jer »ići u teatar« bijaše, da se ne zaboravi »sindikalna obaveza« svakoga pojedinca iz mnogobrojne publike), kazalište se povelo za mlađim rođacima. Ima tome desetak godina kako sam pisao o redateljskom svevlašću i sve što se u međuvremenu dogodilo, je to, da su sad i redatelji spoznali kako ne mogu sami. Usudio bih se reći kako su kazališta i sada tamo gdje su bila na početku toga odsječka u svom poslijeratnom životu. Vidjeli smo u tom vremenu i nekoliko zaista dobrih kazališnih predstava, više onih koje ćemo pamtiti po dobroj glumi nego onih što ćemo ih se prisjećati po iznimnoj redateljskoj koncepciji, ali smo ostali isto tako daleko od rješenja ili bar pokušaja da se nađe rješenje središnjeg nesporazuma kazališta s vremenom i sredinom u kojima opstoji: da li dobra ili loša kazališna predstava u nas nešto znači. Prvi veliki »lom«, odvajanje (tada) mladih u zasebnu kazališnu kuću, desetak sezona Zagrebačkog dramskog kazališta — nije li i sve to bio samo privid živosti, nisu li i u to vrijeme egzistencijalni kazališni problemi ostajali negdje u pozadini. Neću reći da su namjerno prešućivani, preciznije će biti ustvrditi da se prema njima odnosilo kao prema ružnom ožiljku na licu: više je pažnje poklonjeno maski (kao da je maska lijek), a ako nije išlo drukčije ožiljak se skrivao rukom ili ovratnikom kaputa. Valjalo je da nas vrijeme poduči kako pojedinačni uspjeh neće riješiti skrivene nedaće.

Zakašnjele iskrenosti Violićeve

Posljednja kriza nije ni po čemu izuzetna. Nekoliko oštrijih riječi, zahuktali i pomalo samodopadni tekst jedne godinu dana stare ostavke i iskrena nova ispovijest Boška Violića, možda će trenutno »podići temperaturu« u razgovorima, možda će malo uzdrmati uspavane svijesti i savjesti, ali ako kao i mnoge dosadašnje ostane na periferiji zbivanja, najvjerojatnije će biti »kratka vijeka«. Mislim da bi u ovom trenutku bilo sasvim pogrešno dubsti ranu bilo kiruškim skalpelom, bilo mesarskom nožinom. Naime ja zaista vjerujem u iskreni entuzijazam i glumaca, i redatelja koji su u jednoj od mogućih podjela određeni da igraju svoje uloge, bojim se bez veće mogućnosti da bilo što u njima mijenjaju. Drugim riječima: lijepo je to pješak biti (ma i šahovski), ali valja znati da je u povijesti šahovske igre »pravilo o pješaku« nekoliko puta mijenjano i dopunjavano, a time se dakako mijenjala i suština igre.

Često puta je najlakše reći: ovako se dalje ne može! Nije to neka naročita mudrost i neka se nađe onaj koji ponekad nije podvio rep. Kad bi kriza u kazalištu »Gavella« bila u tome da li Pero ili Dino, ne bi, odista, valjalo trošiti riječi. Znamo da ima odlazaka bolnih i manje bolnih, kažemo za neke i da su »nenadoknadivi«, a vrijeme nas onda pouči da nismo bili u pravu. Ne radi se dakle uopće o tome da li će DKG igrati četiri ili pet premijera, nego hoće li ih uopće igrati i ako hoće kome i kako? Uvjeren sam da se moraju pronaći putovi i odgovori, ali valja ih tražiti u kazalištu, a ne u »njima«. Ne u drugima oko kazališta, ne u objektivnim okolnostima koje baš i nisu uvijek sasvim najobjektivnije. Mislim da je dosta grozno to što se u nas uvriježilo razmišljanje o moćnicima na jedan podanički, a često i malo poltronski način. Valjalo bi ponekad imati i smionosti pa i od odgovornih zatražiti da odgovaraju. Samoubijstvo jednoga kazališta ne bi smjelo, vjerujem, u našem društvu biti baš najnevažnija stvar.

Veliki i mali »stari« grijesi

Ima u znanoj kazališnoj vječnoj nesvršenosti i nesavršenosti i nekih upozoritelja koji će nam objasniti kako će i kazalište »u krizi« još neko vrijeme djelovati kao da se

Kriza je živo(s)t kazališta

ništa nije dogodilo. Predstava je, konačno ipak uvijek malo kazališno čudo i valja vjerovati kako se svaki ansambl u toku rada uigra do te mjere da jedno vrijeme može proizvoditi i »malo veća« čuda. Zato je »grijehe« teže pronalaziti. (Dakako izuzev glavnoga: izmislice o samodopadnosti kazališta kojemu da je netko uvijek »dužan« pomoći.) DKG ili za ovu priliku bolje da ga imenujemo starim imenom: Zagrebačko dramsko kazalište, danas je jedino hrvatsko kazalište u kojem se u kratkom vremenu dade pratiti rast od postanka; sve uspjehe i krize do naših dana. To čak ni u jednom trenutku nije bilo institucionalno kazalište, pa nije ni moglo biti zaraženo boljeticama o kulturnoj misiji i funkciji u društvu. Rođeno u nezadovoljstvu sa situacijom u jedinom (tada) kazalištu, proživjelo je pred nama sretnu mladost i tada je naglo oboljelo. Drugi dio pripovijesti vještije bi ispričao liječnik praktičar, jer bi se razgovor neminovno vodio o aspirinima, injekcijama, pa i nekim »operativnim zahvatima«. **Ipak, nije li prvi znak bolesti bilo saznanje da teatar financijski »bolje prolazi« ako ne igra predstavu, nego ako je odigra?** Nije li smisao zvanja, umjetnosti, cjelokupnog stvaralačkog rada bio doveden u sumnju podatkom da si svom ansamblu korisniji ako ne radiš?

Nažalost, uspavani i vremenom koje je još uvijek bilo obremenjeno odjecima velikih riječi o umjetnosti za široke narodne mase, ali i svojim nesumnjivim uspjesima i evidentnim umjetničkim ugledom, članovi Zagrebačkoga dramskog kazališta su taj podatak tek registrirali; nisu se i zamislili nad njim. Vrijeme će pokazati da je to bila usudna pogreška.

Što poslije jake ličnosti?

Ali da progovorimo još jednom o »odvajanju« grupe mladih i stvaranju Zagrebačkoga dramskog kazališta. Uzgred: nesreća je toga kazališta da je neprestano imao — krivo ime! U vrijeme kad je bio Gavelin teatar, zvao se ZDK, a kad je od njegovih ideja ostalo malo, (to Paro ima pravo!) i kad se, ne bezbolno, pretvorio u zagrebačko dramsko kazalište, nazvan je imenom osnivača. Ne, nisam se zarekao. Osnivača! Potpisi »mladih« (šta ćete, nesreća je svih mladih da prije ili kasnije završe u navodnicima) bili su suglašavanje s neospornim autoritetom dra Branka Gavelle i spremnost **da se pokuša i istraje** pod njegovim rukovodstvom. Prvaci budućega teatra bili su u to vrijeme već izgubili jednu bitku: i ne znajući kako, oni su skinuvši partizanske uniforme »zaboravili« i misiju i ulogu što su je imali u partizanima. Partizanske grupe nisu nestale zato što su rasformirane, nego zato što su pred Meštrovićevim »Zdencem«, kako mi je to jednom iskreno i vrlo lucidno priznao Sven Lasta, glumci-partizani doživljavali svoj povratak u građanski teatar kao ostvarenje sanjanoga ideala.

Gavellino kazalište započelo je vrlo blistavo, iako nikada nije postalo »škola«. Možda i zato što je Gavella znao povesti i oduševiti, ali ne i biti dostatno sistematičan da stvara svoju školu, a možda i zato što i nije imao pravoga sljedbenika, tek — poslije Gavellina odstupanja valjalo je tražiti nove putove.

Kazališne »Samoubojice«: Pero Kvrgić

Zašto je propao »poetski teatar«?

Jedini koji je u to vrijeme znao što hoće bio je, čini se Mladen Škiljan. Nikad nisam mislio da je to što on hoće dobro, ali bih sad, naknadno, ipak htio priznati da je vjerojatno bilo bolje od — ništa. Bitno je shvatiti kako je kriza nastupila zato što »poetski teatar« nije srušen u ime neke druge, bolje ili gore koncepcije, nego zatornički i pomalo hrvatski »protiv«. Nitko tada, kad se izglasavalo o povjerenju nije, po svemu sudeći, pomišljao kako će to **ništa** u koje je teatar srljao, prije ili kasnije pokazati zube i tražiti objašnjenja.

Klice bolesti bile su već vrlo uočljive: umjesto Gavellina autoriteta (koji možda nije uvijek priznavan, ali koji je u to vrijeme u rezultatima bio vidljiv i stvaran) nadošlo je doba ravnopravnih. Čak i vršnjaka. **A glumci su ostali izvan igre!** I tako se moglo dogoditi da je nedugo iza »pada« poetskog teatra iz kazališta otišao Sven Lasta, u vrijeme odlaska neosporno »prvi glumac« ZDK-a, nosilac glavnih uloga u najigranijim predstavama, i da je taj odlazak bio popraćen slijeganjem ramena! Lasta je u to vrijeme više osjetio nego znao kako u teatarskoj zbilji nešto nije u redu, ali je izabrao, nažalost, svoj, lastinski, način da svoje neslaganje sa »situacijom« i izrazi. Mene, međutim, mnogo više zanima što je u tom trenutku učinila »grupa osnivača«? Ništa! Sve da se i složimo kako je Sven »morao« otići, valja utvrditi kako se iz toga odlaska nije izvukla ama baš nikakva pouka. Prvaci su i dalje ostali somnabulno zaljubljeni (pa i samozaljubljeni) u svoj glumački posao prepuštajući teatar »drugima«. Kao da nitko nije osjećao nadolazeće oluje. I zato se i moglo dogoditi da (nedugo prije) Lasta i Kvrgić jednostavno »pobjegnu« iz Violićeve režije »Korupcije u palači pravde« i da igraju svoju igru nadmetanja, da je igraju istini za volju izvrsno, ali da poslije toga Violiću prepuste brigu oko teatra. Kvrgić mi reče (otprilike) — Moje je da glumim i ja sam najsretniji kad mogu (dobro) glumiti! To, ali više nisu bili ni vršnjaci. Mladi, »školovani« redatelji morali su se nametati i znanjem, ali (logično) i iskustvom (otkud im?), i kazališnom rutinom, i umjećem življenja u to vrijeme već priznatim velikim glumcima. **I nitko nije primijetio kako ni jedan istinski »prvak« iz generacije osnivača nije nikada režirao ni jednu predstavu u svom kazalištu!**

Drugi naraštaj ili »školarci«

Značajka je snažnih ličnosti da nastoje biti sveobuhvatni. Tako se dogodilo da je Gavella istodobno nametnuo »svoj stil« i ZDK-u i tek stvorenoj Akademiji za kazališnu umjetnost, i tako se dogodilo da je »njegov« teatar prihvatio ne samo prvi naraštaj glumaca s Akademije (s kojim je uostalom koketirao od početka rada i što je bilo neophodno da se stvori cjeloviti ansambl), nego da je postao prvi izbornik nadolazećih talenata i time ozbiljno poremetio odnose u kazališnom životu u Zagrebu. Ozbiljno je uzdrman institucionalni značaj Hrvatskoga narodnog kazališta, koje je zapalo u ozbiljnu glumačku krizu (i moralo je proći dosta vremena da se iz nje iskobelja), a jednovremeno se u ZDK i neosjetno uvlačio duh akademizma ne uvijek u najboljem smislu te riječi. Prvi glumci ZDK-a su i natavnici na Akademiji i tako je zatvoren krug u kojem su svi brinuli brigu OKO kazališta i zaboravljali na vlastito. I za sve to vrijeme u kazališnom životu Zagreba malo se što mijenjalo. »Kuće« su imale savjete, umjetničke, samoupravljačke, predstave su se igrale »ki kak more ki kak zna«, besparica je postala normalna pojava, opravljale su se fasade i fotelje, mijenjali direktori i intendanti, kriza je kucala na vrata jednoga, pa drugog, pa trećeg kazališta nekim neutvrđenim, ali ipak pravilnim redom, o publici nitko nije brinuo, o repertoaru samo ako se sukobljavao s nedostatkom novca, entuzijasti su proplakali svoje vrijeme pred zatvorenim ili tek malo odškrinutim vratima, oni realističniji »bave se« pomalo svim i svačim, i tako: voditelj u Radio-Jadranu »vrijedi« u nas za tri »dobro plaćena« glumca, a mi o umjetnosti glumljenja!

Rasturiti ili raseliti, pitanje je sad . . .

Čini se da je nešto ipak postalo nepodnošljivo. Kazališta su opet u krizi, u novinama se raspravlja o tako lijepim stvarima kao što je »miniranje«, »rasturanje«, »raseljavanje«, u DKG sijevaju ostavke, u HNK se ne događa ništa, što je još i gore, jedino »Komedija« zahvaljujući čarobnom štapiću Vlade Štefančića igra predstave, okuplja gledaoce i uopće, rekao bih igra se kazališta. Istina je doduše, da je bogomdani Vlado i dobar glumac, i ne slabiji (sve bez Akademije, zamislite!) redatelj i trenutno jedini glumac — direktor kazališta, ali bojim se da nije samo to u pitanju. Neće se stvari promijeniti ako direktor DKG-a postane Drago Krča. Ali bilo bi »nekaj čist drugega« da Krča bar pokuša sudjelovati. I ne samo on. Znam da su neke stvari u životu nemoguće, pa neću ni pokušati na papiru sazivati sastanak nekadašnjih »pobunjenika«. Dopustite mi, ipak, da se upitam: ne bi li oni koji su još u teatru morali kadikad pomisliti kako je to kazalište njihovo, i zajednički uznastojati da učine što se učiniti dade?

U krizama kazališnim najviše je onih koji »sa strane« dijele mudre savjete. »Moglo bi se«, »valjalo je«, »treba«, a iza tih poštapalica najčešće nema ni valjana prijedloga ni održiva savjeta. Znam kritičara koji je »u džepu« imao svoj repertoar za svako kazalište i u svakom trenutku. (Na svu ga sreću nikada nije mogao realizirati.) Kuća gori, a mi o svrhovitosti o gašenju požara. Prilično je strašno kad se jave takvi vatrogasci — sa sjekirama i započnu polemiku odakle da sijeku. Dostojnije je ponekad, iako teže, donijeti malo vode. Ma i kap onu, Cesarićevu, koja pomaže slapu da bi mogao sjati. Valja znati jedno: dvadesetak godina srće hrvatsko glumište u propast i nema tog Aladina koji bi odjednom prosvijetlio, bespuće riječju ili činom. Ali to ne znači da ne treba pokušati.

Duško Car

»Deobe« u »zamućenoj svakidašnjici«

Zbližavanje nije ujednačavanje

Dobrica Ćosić: »Moć i strepnje« Izdanje: »Narodni univerzitet braća Stamenković«, Beograd 1971.

Tekstove slične ovima Dobrica Ćosić je, kao što sam napominje u predgovoru, već objavio u knjizi »Akcija«. No tekstovi iz knjige »Akcija« zaista su aktivistički; ovi koji su pred nama u knjizi »Moć i strepnje« i »skromno su svedočenje o iznesenim opštim preokupacijama koje su opsedale ili zanimale neke moje savremenike poslednjih godina«. Tim recima autor sâm određuje prirodu svoje knjige i zaista nema razloga da i čitatelji ovu knjigu ne prihvate kako ju je i sam autor ocijenio.

Nadalje autor napominje da za »bitne istine o stvarnosti u kojoj trajemo nema opštih uslova; a o najbitnijima nisam ni pokušao da govorim«.

S ovim napomenama čitatelj ulazi u ovu knjigu, koja je »napisana i izgovorena od 1966. do 1971.«.

Vrijeme pisanja i izgovaranja ovih tekstova vrlo je karakteristično. To se vrijeme podudara s postbrijunskim vremenom, s vremenom privredne reforme, padom Rankovića, konstituiranjem republičkih državnosti, amandmanima na republičke ustave itd. Općenito uzevši, upravo je to vrijeme ponukalo Dobricu Ćosića da se prihvati pera i razgovora i kaže svoju zabrinutu riječ. Nikakvog razloga nema da ne vjerujemo u iskrenost pobuda koje autora »Deoba« tjeraju da kaže svoje mišljenje o vremenu u kojem, kako on kaže, »trajemo«. To je »zamućena svakidašnjica«. Ćosić je lucidan sudionik i promatrač socijalne i ideološke svakidašnjice. On promatra njene oblike i traži njihove uzroke. On zna kako je »neminovno radikalno proveravanje svih velikih nacionalnih ciljeva i društvenih orijentacija, iskazanih i u okviru generacije kojoj danas pripadamo: toliko je već tragičnih ishoda prethodnih opredeljenja i verovanja«.

»Sve više je naših savremenika čija se vera samo ličnim računom i privatnim interesom hrani.«

Ćosić u najvećem dijelu ove knjige govori u ime srpskog naroda, »koji se 1941. ponovo, drugi put u ovom stoljeću, sav, bez računa i mere, založio za jednu budućnost«.

Ćosić nadalje govori kao kulturni radnik, u ime kulture, kao komunist u ime socijalizma. »Srpski narod je u dvadesetom veku vodio tri strahovita rata, preživeo ustaški genocid, preko dva i po miliona ljudi dao za svoje oslobođenje i ujedinjenje.«

Ćosić srpsku kulturu vidi i doživljuje u starom dvojstvu: Vuk ili Dositej, pledirajući za obojicu u sadašnjosti. On je protiv »starih ideoloških opredeljenja«. Ćosić je protiv vladajućeg potrošačkog mentaliteta i nazovicivilizacije koja se širi i na »našem tlu, sve upornije podsticana i gospodarećom birokratskom ideologijom«. Ćosić je svjestan »epskog mentaliteta« dalekih izvora prave kulture, nedostatka mašte, »mašte za dobro« i »mašte protiv zla«. »Samo opštom prosvećenošću, razvijenom kulturom i naukom Srbija može konačno da prestane da bude zemlja seljaka, činovnika i političara.«

Dok piše o Srbiji, Dobrica Ćosić zadržava suspregnut, malo patetičan ali zato korektan i pošten ton. Neprilike počinju u trenutku kad D. Ćosić prelazi na teren Jugoslavije, tj. na područje međunacionalnih odnosa. Ćosić se poziva na 1961., 1962., 1964., 1965., kada je pozivao u »aktivnu borbu protiv svih jugoslavenskih nacionalizama kao primarnih retrogradnih sila i tendencija u našem društvu«. Ćosić je svjestan da se pitanje hrvatskog i srpskog jezika »komplikuje, nadgrađuje i prlja drugim interesima i ciljevima«.

Nadalje Ćosić kaže: »Jer ja mogu da razumem i prihvatim i suprotne i drukčije stavove i osećanja, ako oni proizlaze iz potrebe slobode ličnosti i njenih stvaralačkih ciljeva, ili ako se slobode i prava nacionalnog jezika politički ograničavaju i oduzimaju, što, po mom ubeđenju, nije slučaj u savremenoj Jugoslaviji.« Možemo poštivati Ćosićevo »ubeđenje« da jezične diskriminacije nema, no pitanje hrvatskog književnog jezika zaista je pitanje »slobode ličnosti« i evidentnog dosadašnjeg »političkog ograničavanja« slobode hrvatskog književnog jezika.

»Tu negativnu društveno-političku tendenciju 'Deklaracije' nije teško identifikovati sa unijatstvom, sa starim velikohrvatskim nacionalizmom, koji se po mom mišljenju, poslednjih godina nalazi u očiglednoj ofenzivi i porastu.«

Zahtjev za slobodom hrvatskog jezika jest — nacionalizam! Ćosićeva je procjena proizišla iz poslijeratnog stanja, ona je negativno iskustvo, ona je proizišla iz nenormalnog i protunarodnog Novosadskog sporazuma, kojim mogu i moraju biti nezadovoljni i Hrvati i Srbi. Nije tako davno od toga što je Cvijetin Mijatović izjavio da je npr. »teško bilo biti Hrvat u Bosni i Hercegovini poslije rata«.

Treba li D. Ćosiću predočivati sva ona šikaniranja hrvatskog jezika u javnom životu? Treba li njega, kao pisca osjetljiva za jezik, drmati i prodrmavati užasnim i odvratnim primjerima netolerancije i brutalnosti, ne samo na jezičnom planu? Ćosić zamjera i potpisnicima »Predloga« slijedeće: »A negativno politička, nejezička sadržina 'Predloga' mislim da je u tome što odmah i lako pristaje na poništavanje književnih dogovora Hrvata i Srba, koji nisu samo književni i jezički dogovori i sporazumi, nego i izrazi i potvrde bliskosti i bratstva, što sugeriše staru, retrogradnu srbijansku koncepciju srpstva, što podstiče srpski nacionalizam, što na 'hrvatski' stav reaguje 'srpski' što ne nosi težnje za zbližavanje naroda i univerzalizaciju nacionalne kulture.«

Novosadski jezični sporazum trebao bi dakle biti izraz »bliskosti i bratstva«. Može li se tako govoriti o sporazumu koji gotovo i nije imao jezično obilježje? Bio je to politički sporazum koji je poništavao pravo i Hrvatima i Srbima da svoj jezik zovu jednim i pravim imenom. Taj je sporazum onemogućavao normalan razvitak i hrvatskog i srpskog jezika.

Razumijemo Ćosića kad je zabrinut za kulturno »jedinstvo Srba«, kad pledira za »vukovsku kulturnu revoluciju«. Razumijemo Ćosića kad srpskoj kulturi želi »pogled unapred«, razumijemo njegovu brigu za »grandiozni zadatak urbanizacije sela« i »ulazak u moderno doba«.

Ne razumijemo Ćosića onda kad implicite odbacuje to pravo drugim narodima. I Hrvati žele »urbanizirati selo«, i oni žele kulturu s »pogledom unaprijed«. Univerzalizacija jedne kulture i jezika moguća je ako se toj kulturi i jeziku dopusti ponajprije da bude samostalna, samosvojna i autentična. Ćosiću, koji se u svojem »dosadašnjem životu« nikad nije »osetio pobednikom«, koji nije s »pobednicima slavio pobede«, iskreno želimo da »posle svake pobede« razmišlja o »poraženima«.

»Sve su zastave krvave i prljave.«

»Posljednjih godina, tiho a intenzivno, ostvaruje se, već je ostvaren veoma prisan, na obostranim interesima zasnovan savez političke i kulturne, odnosno stručnjačke birokratije. U nekim sredinama taj savez ima nacionalnu i nacionalističku osnovu.«

Ćosić »zamućenu svakidašnjicu« neprestano vidi u smislu devastiranog i deziluzioniranog »jugoslovenskog ideala«. On vidi »sistem simetrije u političkim osudama srpskog i hrvatskog nacionalizma, uporno uspostavljanje simetrije u vrednovanjima i odgovornostima, bez obzira na pravo stanje stvari«. »Pravo stanje stvari« po Ćosiću očito nije takvo da bi se u zajednici jugoslavenskih naroda moglo živjeti ravnopravno. Po Ćosiću mi nismo svi jednako krivi i jednako zaslužni i nemamo svi jednaka prava. Neka prava po Ćosiću ostvarili su samo neki narodi. Ta im se prava danas narušavaju. Rekli smo već da se Ćosić ovim tekstovima javio tek u trenutku kad su se drugi narodi i »neke sredine« pojavili sa zahtjevom uvažavanja nacionalnog bića i tradicije. Ćosićevo stajalište podrazumijeva pobjednike i pobijeđene i ne treba puno dovitljivosti da bi se shvatilo kako Hrvati spadaju u pobijeđene. Slažemo se s Ćosićem da je »problem u razlikovanju nacionalnog i šovinističkog«, no kad Ćosić gotovo nigdje u svojoj knjizi ne spomene unitarizam i centralizam, zabrinuti smo za stupanj Ćosićeva uvida u našu »zamućenu svakidašnjicu«. Ako u našoj svakidašnjici Ćosić nigdje ne vidi centralizam hranjen uravnavanjem upravo hrvatske kulture i naroda, onda je to zabrinjavajuće za Ćosića kao humanista i pisca koji ima smisla za »poražene«.

»Postoje svi kulturni i razumni razlozi da se u jugoslovenskim nacionalnim kulturama prestane sa kopanjem rovova i preuveličavanjem i umnožavanjem razlika i suprotnosti.«

Ništa lakše nego složiti se s Ćosićem, no pitanje je možemo li se složiti s metodom tog »razumevanja« koje zastupa Ćosić?!

Sve veće ostvarivanje prava svih naroda u Jugoslaviji Ćosić osjeća kao opasnost za »pravo duhovno ispoljavanje duhovne celokupnosti srpskog naroda, istorijsko i sadržajno jedinstvo srpske kulture, jedinstvo koje postoji otkad postoji srpska narodna i nacionalna svest«.

Zaista je nerazumljivo zbog čega bi slobodna i suverena Hrvatska, Slovenija, Crna Gora, Makedonija bile opasne za »celokupnost srpskog naroda«. Nerazumljivo i neargumentirano Ćosić tuđe postojanje suprotstavlja svojemu. Dakako, Ćosić, koji se poziva na humanističke i demokratske tradicije srpskog naroda, s gnušanjem će odbiti zaključke izvedene iz njegova stajališta. No valjalo bi mu kao upozorenje citirati rečenicu iz komentara S. Nikašinovića, objavljenog u »Večernjim novostima«. Ta rečenica glasi: »Kako sada stvari stoje, četiri republike u kojima se govori srpsko-hrvatski imaju tri recepta za rješavanje jezičnog problema. Treba znati što će biti ako se ti recepti i realiziraju. Jer, to znači otvarati vrata za republičke jezične norme.« Tako zbori i piše zabrinuti unitarist, koji baš nikako ne može shvatiti da narodi imaju **pravo i dužnost** njegovati svoj jezik.

Ćosićeva knjiga zaista nije dohvatila bitne probleme međunacionalnih odnosa u jugoslavenskoj zajednici. Ona se nije dovinula do tolerancije, koja ne samo dopušta, nego i pomaže slobodu drugog naroda. Ćosiću još uvijek nije blisko uvjerenje da sloboda jednoga uvjetuje slobodu drugog naroda. On kaže: »nikakva iskušenja ne treba da nam pomute težnju za zbližavanjem...«

Zbližavanje nije ujednačavanje! To u dodirima političkim i kulturnim ne bi trebalo nikada smetnuti s uma.

Zlatko Markus

NAPOKON: HRVATSKI SKLADATELJI POSTIGLI FINANCIJSKU SAMOSTALNOST

Adalbert Marković

Proces decentralizacije sredstava i samoupravno konje koji paralelno prati demokratizaciju i stvaranje republičkih država u zajednici jugoslavenskih naroda. Društvo hrvatskih skladatelja uporno je pokušavalo ostvariti svoja umjetnička i samoupravna prava. Dakako, otpori su se javljali iz Saveza kompozitora Jugoslavije (SAKOJ). Nisu u pitanju samo umjetnička i samoupravna prava, nego i sredstva koja skladatelji ostvaruju izvedbama.

Određeni oblik umjetničke i financijske samostalnosti ostvaren je i proklamiran prije osam dana na sastanku predstavnika Društva hrvatskih skladatelja (DHS) i predstavnika stručne službe SAKOJ-a. O sporazumu DHS i SAKOJ-a razgovarali smo s tajnikom DHS-a Adalbertom Markovićem.

»Duhovna klima za sporazum stvorena je još na nedavno održanom Kongresu u Pržnju« — rekao nam je tajnik DHS. »Održali smo sastanak na koji smo pozvali predstavnike stručne službe SAKOJ-a, naše delegate i promatrače na Kongresu, Zavod za zaštitu muzičkih prava, Republički sekretarijat za kulturu. Povod za sastanak bio je elaborat stručne službe SAKOJ-a o primjeni novog statuta i član 56 koji se odnosi na zadržavanje sredstava ubranih za zaštitu malih prava na teritoriju republike. U tom elaboratu dosta je prostora posvećeno problemu kamata na ta sredstva. Traže se kamati od 3 i pol posto. To je akt koji je trebao utjecati na nepristajanje republičkih društava i sekcije. Međutim, naše društvo uspjelo je ostvariti kod Kreditne banke u Zagrebu kamate od 4 posto. Iskristalizirale su se dvije mogućnosti za rješenje: 1) HAD, tj. Hrvatsko autorsko društvo, što znači potpuno odcjepljenje autorske zaštite iz SAKOJ-a. Nešto slično postoji u današnjoj Čehoslovačkoj u kojoj češki i slovački skladatelji imaju posebne autorske agencije. — 2) Mogućnost zadržavanja takozvanog 'jugoslavenskog poena', ali s time da sredstva skladatelja jednog društva ostaju u republici. Ostvarili smo pravo da raspolažemo sredstvima koja ostvarujemo, tj. kamatima na ta sredstva. S kamatima bi naše društvo samostalno raspolagalo i odlučivalo, bilo kao stimulativnu isplatu ili ulaženje u konkretne akcije, proširenje rada itd. Ugovor stupa na snagu 1. I. 1972. god.

Dva dana kasnije, 20. XI. održan je u Beogradu sastanak Koordinacionog odbora SAKOJ-a i nitko se nije izjasnio protiv hrvatskog prijedloga. Sada na primjer JRT i Zavod za zaštitu malih prava novac šalju direktno na žiro-račun DHS. Time smo se vratili na situaciju od 1965., kad su ondašnji predstavnici DHS potpisali ugovor o c e n t r a l i z a c i j i sredstava. Razlika je u tome što je novac sada na računu našeg društva, a ne na računu ZAMP-a, koji je dakako na taj način ubirao i kamate na ta sredstva.«

Kakve konkretne akcije kani DHS poduzimati sa sredstvima koja će sada imati?

»Radimo na tome da mi kao stručno i profesionalno društvo budemo osnivači Zagrebačkog biennala suvremene muzike, a ne tehnička i administrativna organizacija kao dosada.

Nadalje kanimo ustaliti svake godine 'Dane hrvatske glazbe'. Na tim koncertima izvodila bi se stara i nova hrvatska glazba. Ti koncerti održavali bi se u tijeku dva tjedna svake godine, u prosincu. Nastojat ćemo produbiti koncepciju 'Dana hrvatske glazbe' i učiniti ih tradicionalnima.«

RAZGOVARAO: Z. M.

TEMA OGLEDALA

Uz jedan motiv fantastične književnosti

U carstvu književnosti postoje djela s ove i s one strane ogledala. Nas zanimaju više ona koja lebde nad mračnim bezdanima, izgubljena u labirintima, zaustavljena u crnoj paklini vremena koja je izgubila svoj viskozitet. U središtu naše pažnje nazire se vizija koja je neke vrsti kolektivna baština koja stoji u prostoru do kojeg je teško doprijeti.

Tzvetan Todorov u knjizi **Introduction à la littérature fantastique** raspravljajući o pitanjima tematike fantastične književnosti piše: »Uzevši sve u obzir, fantastična se pripovijetka može ili ne mora karakterizirati takvom kompozicijom, »stilom«, ali bez čudnovatih događaja« fantastično se ne može pojaviti. Fantastika se sigurno ne sastoji u tim događajima, ali oni su nužan uvjet fantastičnog i zato mu pridajemo toliku pažnju.

Problemu bi se moglo pristupiti i s druge strane, polazeći od **funkcija** fantastičnog u djelu. Treba se pitati što ti elementi fantastike jednom djelu daju. S tog temeljnog stajališta može se doći do tri odgovora. Prvo, fantastično kod čitaoca izaziva posebno djelovanje, strah ili užas, ili jednostavno radoznalost, što druge vrste i oblici književnosti ne mogu. Drugo, fantastično služi naraciji, ono drži u neizvjesnosti. Prisustvo elemenata fantastike naročito organizira zaplet. Na kraju, fantastično na prvi pogled ima tautološku funkciju: ono omogućava opisivanje fantastičnog univerzuma, a taj univerzum ne postoji zbiljski izvan jezika. Opis i opisano ne razlikuju se.

Tako, na primjer, fantastična je slika samo jeka nekog smisla. Ona nešto govori, ali brižljivo prikriva izvor toga govora, jednako kao i njegov smisao. Likovno, to je najčešće neko nestvarno magično osvjetljenje u kojem čudesni predmeti realistički slikanim pojedinostima dobivaju novo značenje, to je jedna mrena nesvijesnosti probijena detaljima realnog svijeta, koja ne sprečava da stvari vidimo, ali nam zato otežava da shvatimo njihovo pravo značenje, jer mijenja svakodnevno, kolokvijalno značenje predstavljenih predmeta u simbole koji sigurno ne određuju, ali barem djelomično tumače ljudsku prirodu.

Zato, kada pokušavamo govoriti o fantastičnom slikarstvu ili fantastičnoj književnosti, onda uz sve osobitosti izvornog govora svakog umjetnika, škole ili epohe naziremo konstantnu prisutnost nekih sadržaja, nekih simbola, nekih odnosa koji gotovo uvijek uključuju u sebe elemente borbe svjetlosti i tame, u slici nekog odlaženja, poraza, pada, iskušenja, ali pri tom umjetnik posredstvom neke pojedinosti sugerira da je pozornica tog zbivanja prostor sna ili sanjarije. Već smo pomenuli kao svojstvo fantastične umjetnosti želju da se otjelotvori u apsolutno, ali upravo ta strasna želja potpomognuta unutrašnjom nekoherentnošću sadržaja rađa **groteskost**, tu najčešću i najvjerniju pratilicu svakog djela fantastične provenijencije. Njena je pažnja usmjerena prema krajnostima, uzbuđuje je i sama pomisao na početak i kraj, ona želi biti okrenuta cijelim svojim bićem prema nezamislivom kao i prema nepovijesnoj prošlosti i budućnosti. To je jedan od razloga zašto nam fantastična umjetnost pruža košmarsku vizionarnost koja svim silama nastoji potrijeti univerzalnu koherentnost realiteta, predmeta i ljudi.

Bilo bi već vrijeme da se započne s inventurom najsadržajnijih i najučestalijih simbola koja bi nas na kraju dovela do spoznaje da tako gdje postoji identitet — nema stvaranja.

Temu i argumentaciju ogledalom mogli bismo proučavati na nekoliko područja umjetničkog stvaralaštva. U knjizi **Svijet kao labirint** René Gustav Hocke navodi nekoliko velikih pjesničkih imena koji su pokušali prozreti hladnu opnu magičnog ogledala i spustiti se u dubinu s onu stranu vidljivog.

Listajući **Rječnik simbola** naišli smo na neke zanimljive podatke koji govore o mitskoj funkciji ogledala. Od latinske riječi **speculum** (ogledalo) izveden je pojam spekulirati u značenju presuđivati ili uzimati sve odnose u obzir. Izvorno značenje nalazi se u svezi drevnim običajem promatranja zvijezda. Latinska riječ **sidus** (zvijezda) korijen je francuske riječi **considération** (razmatrati) čije je etimološko značenje vezano uz čin promatranja zvijezda. Dakle, ove dvije riječi koje označavaju visoko intelektualne postupke vuku svoje podrijetlo iz drevnog proučavanju, promatranju očitavanju konstelacija zvijezda u ogledalu. O ogledalu pjeva Eluard, Mallarmé i oni kao i mnogi drugi umjetnici stoje fascinirani pred njegovom zavodljivom dubinom. Na Istoku u ogledalu vide simbol čistoće. Za sv. Pavla, kao i mnoge kršćanske i muslimanske mistike, ljudsko srce je ogledalo koje zrcali Boga. U Kini ogledalo je lunarni i ženski simbol; a također krije i značenje harmonije. Platon i Plotin tumače dušu kao ogledalo. Mislim da se možemo osloniti i na figuru koja govori da je ogledalo oruđe Psyhe. Uzmimo kao primjer pripovijetku **Začarano ogledalo** Frana Galovića.

Prisjetimo se simboličkih funkcija ogledala što ih ranije navedosmo uz pomoć **Rječnika simbola**. Slika voljene žene kao da tamni pred mjesečevom svjetlošću, a znamo da je mjesec simbol ženstva. »Marcel Petrović se trzne. Mjesečina je već bila došla sasvim do njega. Drhtala mu je na rukama, spustila se na prsa i na glavu. Slike onoga, što je bilo, zaokupile su mu svu dušu, pa nije ni opazio kako se taj slap došuljao do njega«. U nedoumici da li to silazi san da ga očara i da ga uvede u prostore čežnje, u tim prostorima kao da se otvaraju vrata u spokojstvo, kao da se počinje osjećati toplina intimiteta, ali prostor tog doma koji je nastanila smrt ispunjavale su stare i zaboravljene stvari i jedno staro ogledalo »Tako je stajalo golemo ogledalo u zlatnome okviru. Njegov je sjaj prekrila prašina i starost, bilo je blijedo i ugaslo. Zlato okvira pocrnilo je, i samo se gdjegdje pozna trag nekadašnje raskoši...

...On pođe prema ogledalu.

I što je bliže prilazio k njemu sav je onaj kraj postajao ljepši i jasniji. Razabirao je drveće, putove i staze, vodu u ribnjacima i zvjezdano, mjesečno nebo.

Svemu tome nije bilo kraja. Njegov pogled nije mogao ni obuhvatiti silnu daljinu što se pružala preko granica vremena i prostora.

I sve mu se činilo da je već nestalo sobe i terase i a je on negdje u drugome kraju, na pragu onoga svijeta, što se vidi tek u snu...«

Taj motiv smrti, motiv iskušenja i iskupljenja duše koja traži smisao postojanja i tamo gdje se racionalno mišljenje pričinja posve neprikladnim metafizička je podloga mnogih književnih djela fantastične provenijencije. Možemo ostaviti još mnogo prostora onim kritičarima koji žele ostati vjerni iskušanici psihoanalitičkih naučavanja od Freuda do Lacana za traženje analogija između egzistencijalne opsjednutosti ništavilom i prepoznavanjem sebe samog i onog pjesničkog vizionarskog predskazanja vlastite smrti nagoviještene u pismu pisanom svega nekoliko časaka uoči tragične smrti.

Tema istraživanja, poticaj novog dubljeg i radikalnijeg iščitavanja mogla bi biti i rečenica »Čovjek bi čisto volio umrijeti u ovako sunčan dan.«, ali tada bi se možda više zanimali ličnošću pisca, međutim, nama jedine autentične podatke o **književnosti** pružaju **djela**. Materijal što nam ga pružaju različite teme, određene slike što se pojavljuju unutar jednog opsesivnog konteksta tragične vizije pisca koji riječima otima sve ono što bi im dopuštalo da se s njima koristimo kao s eufemizmima s kojima bismo trebali iskazati ova tektonska gibanja unutar same strukture kazivanja i ostvarivanja komunikacije između ideje i strke ne-mjesta i ne-vremena. Uz priče u kojima prevladava potreba da se uz pomoć kazivanja pređe s onu stranu mogućeg i iskustvenog i da se tako kroz dvojnost postojećeg svijeta (on sam i ideja o njemu) i pjesničke vizije jednog drugog prividnog, mogućeg i potrebnog svijeta koji izrasta iz ništavila fraze, iz neke egzistencijalne retorike koja kao da nas ispunja nevjericom, tim velikim iskušenjem poezije. Otkriva se naracija jednog simboličkog poretka u kojem predmeti, pojave, lica i akcije ispunjavaju prazninu koja je bila rezervirana za zdvojnost, tjeskobu, ništavilo. Pojava, pomalo neočekivana, nekih pripovijedaka Rikarda Jorgovanića (**Stella Raiva, Ljubav na odru**) predstavlja prvo nastojanje da se unutar novije hrvatske književnosti pokušaju naći neki novi argumenti prikazivanja, kazivanja i iskazivanja i tako napustiti odrednice koje nam je zadala sociologija i povijest. Činjenica da postoji neka nejasna ali ipak prepoznatljiva veza između sna Ivice Kičmanovića i košmara poznatog iz nekih novela Franza Kafke ili možda mistifikacija Jorge Luisa Borgesa i njegovih nasljedovatelja među najmlađim hrvatskim pripovjedačima, ona također objašnjava zašto je Ksaver Šandor Đalski u romanu **Janko Berislavić** dotakao jednu faustovsku temu, zašto je u pripovijetkama **San doktora Mičića Na veliki Petak, Notturno, Venera kapitolska, Mora, Ljubav lajtnande Milića, Palud, Anđeo, Cudnovati tesar, Lirski intermezzo, Napokon, Zašto** pokušao dokučiti ono nedostižno i izraziti ono neizrecivo i tako transrealnost one slutnje o kojoj je govorio Wittgenstein i tako transrealnost i slutnje da postoji nešto i iza šutnje konkretizirati kroz neobične fabule i zgode potvrditi svoje uvjerenje da postoji nešto iza šutnje i to kroz neobične fabule i zgode učiniti »pojmljivima« ili barem »vidljivima«. I tako u nekim prozama Antuna Gustava Matoša svijet empirijskih iskustava prelomljen je kroz jedno fantastično ogledalo koje možemo shvatiti simbolom jedne ustreptale i autoironiji sklone duše. U priči **Cameo** fantastičnost se pojavljuje kao dio jedne furiozne slike, kao jedna opsesivna glazbena tema koja se gubi u ludom crescendu totalnog rasapa jednog životnog svršetka karakterističnog za zahtijeve novele iz novinskog podlistka. Priča **Osveta ogledala** ironično je intonirana, ogledalo se doduše pojavljuje u svojoj izvornoj mitskoj funkciji ali mističnost siżeja razbijena je ironijom, te formom značajnom za trivijalnu novinsku priču s prijelaza stoljeća. Slično se događa i s Ulderikom Donadinijem, njegova novela **Đavao gospodina Andrije Petrovića** također je poučna jer između ostalog unosi u prostor fantastike stanovitu racionalizaciju karakterističnu za alegorijsku književnost. Više nije bitan mit, važniji su simboli. Pripovjedač jedan znak (davla) pretvara u simbol (pravdu) i taj simbol pravičnosti usmjerene protiv malograđanskog samozadovoljstva djeluje groteskno, prostor tradicionalne fantastike pomalo se desakralizira, mašta poprima novu ulogu koja kao da je ranije bila nedostupna njezinoj tradicionalnoj nesvrhovitosti. Počinjemo prepoznavati novi sustav motivacija i s njim se sve češće susrećemo u suvremenoj književnosti.

Prelistavajući proze koje su nas potakle o ovom istraživanju i iščitavanju neispisanog otkrivamo stanovitu antinemičnost između slike i značenja. Naime, značenje proizlazi iz slike ali nije u njoj eksplicitno izrečeno. U tom nizu katalizatora pjesničke slike nailazimo na predmete čija je funkcija simbolične prirode. Rekosmo da je fantastična književnost slikovita književnost — zbog toga ona i djeluje poetičnije od književnosti koja se hrani socijalnim ili filozofskim premisama koje se reflektiraju postojeće unutar kategorija povijesti, sociologije, a tek onda psihologije.

Zrcalo, portret, voda sa svojim odrazima, lubanja kao jedino svjedočanstvo obličja nesretno voljenog čovjeka itd. pjesnički su izvor onih fatalnih zabluda čije su žrtve sanjari, heroji romanci, pioni transcedentalnih bajki. Ezoterizam u hrvatskoj književnosti nije iznašašće novije književnosti. Jorgovanić, Đalski i drugi imaju prethodnike u mnogobrojnim djelima anonimne književnosti, na stranicama životopisa svetaca, crkvenim propovjedima, narodnim predanjima. Fenomenologija ne-mjesta i ne-bića u hrvatskoj književnosti treba započeti istraživanjem one anonimne pseudoteološke literature gdje se motivacija nalazi u prostoru legende. I u djelima koja navodimo kao svjedočanstvo jednog neprekinutog kontinuiteta, kao i na stranicama koje se još uvijek pišu ne samo zato da ispune prazan prostor jedne **povijesti pisanja** u hrvatskoj književnosti nego i zbog toga da se uspostavi jedan novi način djelatnog čitanja, osjećamo jedan postupak sukobljavanja i sučeljavanja vidljivoga — nevidljivog, poznatog — nepoznatog. O toj simetriji vrlo lucidno govori Gerard Genette. Ova povratnost, ovo multipliciranje jedne slike zarobljene u prostoru dva sučelice postavljena ogledala otkriva jednu hladnu i zastrašujuću geometriju. »Ta situacija jest **vrtoglavica**, točnije rečeno ona vrtoglavica koju izaziva simetrija, statična dijalektika istog i drugog, razlike i istovjetnosti, koja se, na primjer, isto tako pokazuje u stanovitom načinu organizacije svijeta oko onoga što će Bachelard nazvati »reverzibilnošću velikih prizora vode«, i u pribjegavanju jednoj stilskoj figuri koja se sastoji u mirenju, u jednom paradoksalnom spoju riječi, dva člana za koje smatra za koje se smatra da su antitetični: **ptice s valova, nebeske ribe**. Fenomen stila ovdje je, to je posve očigledno nešto što je — da se koristimo Proustovom terminologijom, — istodobno vezano za **tehniku** i za **viđenje**: on ne predstavlja ni čisto »osjećanje« (koje »bi se izrazilo« na najbolje moguć način), ni običan »način izražavanja« (koje ništa ne bi izražavalo): on je upravo jedna **forma**, način kojim jezik raspolaže da istodobno dijeli i sređuje riječi i stvari«.

Branimir Donat

stihovi stihovi stihovi stihovi stihovi stihovi stihovi stihovi stihovi stihovi stihovi stihovi stihovi stihovi

MIROSLAV SLAVKO MAĐER

BOHEMSKA ŠANSONA

Davno mrtvi piju među zvijezdama
umorno piće živih što nisu više kao oni.
Njima je lijepo među zvijezdama
samo im nebo u duši romoni.

Ali sad u krčmi kraj stola u kutu
prebire netko čari anegdota:
Na šeširu starom ispisuju rakiju ljutu
i ceh sitnih, traljavih svota.

Na zidu krivudaju sjene bivših sanjara:
Ovdje je pio Tin, a s njim i Frane.
Umjesto vina liju se riječi bez žara
s uspomenama na boemske dane.

I Vlado je umoran svraćao — Zadnji sin,
s papirima što sanjaju kao duše.
O ljepoti je prokletoj govorio Tin
a Gustl kako domovinu guše.

Zbogom sanjari, konjanici nade!
Toplo vam bilo u grobu bilo gdje.
U svijetu danas grade samo fasade
i novac postaje pjesma za sve.

A ako svrati neka kasna duša
sa suncem u očima i pepelom ideala.
Na zidovima krčme samo sjene sluša
i davni stih u dimu skandala.

Boemi dragi u krčmi sudbina
prazna je vaša čaša gorka vina.
Iza vas osta pjesma. I čudesna tišina:
Frane uzalud traži Vladu, a Gustl Tina.

POVRATAK KLIJETI

Branku u zapis

Vratimo sve nas u nas
jer hoćemo sve te drage klijeti, bolne brege
jer hoćemo opojne, čajne riječi, staro sunce
jer hoćemo govoriti, hoćemo živjeti

tu s poviješću, s ovim danima
sad radovati
ove pravedne tišine, pitomo srce livada
i liti vino kao smijeh

da nas naše meje ne vide samima
da nas ne izgube kao da nas nema

Hoćemo nju čista obraza, nju Lijepu
iz sna
Ovdje gdje smo dječaci zanosa

To gordo čelo vrh naših bregova
što nam daje blizak, dirljiv pogled
daje nam drevni, uznositi glas
i daje nam orošeni dom nadâ

Za sve te lijepe dveri, kurije i hiže
Za sve te prijateljske duše
što kruže oko nas

i za Tebe koji ćeš tu dohrliti
pogledom iz voljenoga bijeloga grada.

A. I. Solženjicin

ALEKSANDAR I. SOLŽENJICIN

AUTOBIOGRAFIJA

Rođen sam 1918. godine, 11. prosinca, u Kislovodsku. Otac moj, student Filološkog fakulteta Moskovskog sveučilišta, ne završi studija, jer kano dobrovoljac krene u rat 1914. godine. Postade topničkim časnikom na njemačkome bojištu, proratuje cijeli rat, umre u ljeto 1918; pola godine prije moga rođenja. Odgajala me majka. Bila je tipkačica i stenografkinja u Rostovu na Donu, gdje provedoh svo djetinjstvo i mladost. Tamo sam 1936. godine završio srednju školu.

Još od djetinjstva osjećao sam — ni od koga probuđenu — sklonost pisanju i pisah mnogo uobičajenih mladalačkih budalaština; tridesetih godina pokušah ih tiskati, ali mi rukopisi nigdje ne bijahu primljeni.

Kanio sam steći literarnu naobrazbu, no u Rostovu nisam mogao dobiti onakvu kakovu sam htio, a odlazak u Moskvu omela je usamljenost i bolest moje majke, kao i naša skromna sredstva. Upisah se stoga na Matematički fakultet Rostovskog sveučilišta; bijah uvelike obdaren za matematiku; lako mi je išla, ali ne bje mojim životnim pozivom. Ipak, u sudbini mojoj uloga joj bi blagotvorna: barem dvaput spasi mi život; vjerojatno ne bih izdržao osam logoraških ljeta da me kao matematičara nisu smjestili, na četiri godine, u takozvanu »šarašku«;* u progonstvu dopuste mi predavati matematiku i fiziku, što mi olakša život i dade mogućnost da se bavim književnim radom. Da sam stekao literarnu naobrazbu, jedva bih izdržao svojih kušnji: izlagao bih se velikim ograničenjima. Istina, poslije je počelo: od 1939. pa do 1941. — uz fiziku i matematiku — vanredno sam studirao na odjelu Moskovskog instituta za povijest, filozofiju i književnost. Godine 1941., nekoliko dana do pred početak rata, završio sam studij fizike i matematike na Rostovskom sveučilištu. Od početka rata, zbog slabog zdravlja, postadoh vozačem komore i kao takav provedoh zimu 1941—42. Tek potom, nanovo zahvaljujući matematici prebace me u artiljerijsko učilište gdje završih skraćeni tečaj u studenome 1942. godine. Od toga trenutka, imenovan sam komandirom izvidnice topničke baterije i na toj sam dužnosti bio neprekidno tijekom rata, ne odlazeći iz izvidnice sve do moga uhićenja u veljači 1945. godine.

Dogodi se to u istočnoj Prusiji, čudnovato povezanoj s mojom sudbinom: još 1937. student prve godine, latih se opisati »Samsonovsku katastrofu« 1914. godine u istočnoj Prusiji; proučavao sam dokumente o tome — a 1945. i osobno kročih na ta mjesta. (Upravo sada, ujesen sedamdesete, ta je knjiga, »Kolovoz četrnaeste«, završena).

Uhapšen bjeh na osnovi cenzorskih izvadaka iz moje prepiske, sa školskim drugom, tijekom 1944—45. godine, uglavnom zbog neprimjerenog iskazivanja o Staljinu, premda smo ga spominjali pod pseudonimom. Kao dodatni materijal za »optužbu« posluže nacrti pripovijetki i razmišljanja nađena u mojoj vojničkoj torbi. Ipak, sve to nije bilo dostatno za »optužbu«, ali sam u srpnju 1945. godine bio »osuđen« po tada široko prihvaćenoj metodi bez preslušanja, odlukom OSO (Posebnim vijećanjem NKVD), na osam godina logora. (Tada se to smatralo blagom presudom.)

Kaznu sam isprva izdržavao u popravno-radnim logorima kombiniranog tipa (opisanog u dramskom tekstu »Jelen i kolibica«). Zatim sam, godine 1946, kao matematičar otuda prebačen u sklop znanstveno-istraživačkih instituta MVD-MGB i u tim »specijalnim zatvorima« (»U prvom krugu«) provedoh središnji period svoga kažnjeničkog roka. Godine 1950. poslaše me u tada novosagrađene posebne logore samo za političke osumnjičene. U takvom logoru u Ekibastuzu u Kazahstanu (»Jedan dan Ivana Denisoviča«) radio sam kao fizički radnik, zidar i ljevač. Tamo mi se razvije kancerozna oteklina, operirana ali nezaliječena (tek se poslije otkrila njezina ćud). Zadržan sam mjesec dana po isteku osmogodišnjeg roka a onda je stigla — bez nove presude, pa čak i bez »odluke OSO« — administrativna naredba: ne osloboditi me, nego poslati u vječito progonstvo u Kokterek (jug Kazahstana). To nije bila naročita mjera samo prema meni, nego tada uobičajeni postupak. Od ožujka 1953. godine (5. ožujka, na dan objavljivanja Staljinove smrti, prvi put me puste iz zatvora bez straže) do lipnja 1956. godine izdržavao sam to progonstvo. Ovdje mi se brzo širio rak i pri isteku 1953. godine bijah već na rubu smrti, nesposoban da jedem i da spavam zatrovan otrovima bolesti. Ipak, pušten na liječenje u Taškent, ja sam u tamošnjoj klinici za rak bio tijekom 1954. godine izliječen (»Odjel za rak«, »Desna šaka«).

Sve godine progonstva predavao sam u seoskoj školi matematiku i fiziku, i za svog strogo usamljeničkog života potajno sam pisao prozu (u logoru, napamet, mogao sam pisati samo stihove). Pođe mi za rukom sačuvati je i donijeti sa sobom iz egzila u europski dio zemlje, gdje sam se također nastavio baviti službeno — nastavom, tajno — pisanjem; isprva u Vladimirskoj pokrajini (»Matrjonina kuća«), potom u Rjazanu.

Sve godine, do 1961, ja ne samo što sam bio uvjeren da nikada za života neću vidjeti ni jednog svog otisnutog retka, nego se čak ni bliskim znancima gotovo nisam usuđivao dati da pročitaju bilo što, bojeći se glasina. Najposlije me, u četrdeset i drugoj, počne tištati taj anoniman položaj pisca. Glavna je nevolja bila u nemogućnosti da ispitam svoje djelo kod književno izobražena čitateljstva. Godine 1961, nakon XII. Kongresa KPSS i govora Tvardovskoga na Kongresu, odlučih da se otkrijem: da ponudim »Jedan dan Ivana Denisoviča«. Takav samoistup pričini mi se tada — i ne bez razloga — vrlo pogibeljnim: mogao je upropastiti sve moje rukopise, kao i mene osobno. Tada je ipak sretno krenulo: A. T. Tvardovskom, nakon niza dugotrajnih nastojanja, uspije da kroz godinu dana tiska moju pripovijest. Ali potom gotovo smjesta obustave tiskanje mojih tekstova, zadrže moje dramske pokušaje i (1964) roman »U prvom krugu«; 1965. zaplijene ga skupa s mojim arhivom iz minulih ljeta — i tih mjeseci učini mi se neoprostivom greškom što sam iznio svoje djelo prije vremena i što ga stoga neću moći privesti kraju.

Kao što ni događaje koji su nam se već zbili mi nikada ne možemo ocijeniti i pojmiti u času zbivanja, to imajući njih za primjer, nepredvidljiviji i straniji kaže nam se tijek događaja budućih.

(S ruskog: VESNA ZIDIĆ)

* »Šaraška«: znanstveno-istraživački centar u kojemu su radili i osuđeni intelektualci (op. prev.).

PODLISTAK S PREDUMIŠLJAJEM (10)

IZLOŽBA KNJIŽARSKIH UZORAKA

Nedjeljno je jutro, hladno i vlažno, skakućem preko željezničkih pragova, tražim »jednostavniji i puno kraći« put do SAJMA KNJIGA, i mislim: A što mi je to trebalo? Mjesec je knjige, sajam je knjige i uopće puna su mi usta te riječi što se inače rijetko rabi u uobičajenom govoru, uostalom kao i **predmet** riječi u svakidašnjoj upotrebi. Priznajem grijeh svoj: dolazim pomalo s predumišljajem. Ne lijepim dakako: knjiga i trgovina, roba, profit i sve tako neke natuknice u kojima se slabo ili nikako snalazim. I pomišljam još kako je to baš fino u Beogradu: znalci su oni da pronađu jednostavniji i puno kraći put, makar i kroz blato i preko željezničkih kolosijeka. (A mi, kud bismo mi, mi biramo!)

A znanac govori i tek prisluhnem poneku: »Ma nije to ništa, stari moj. Taj sajam knjiga. Da si vidio kad je tu bio sajam automobila! Kakav krkljanac!« E da, ali knjiga nije automobil, kud bi ona, jadna. Nego tako, knjiški, skromnije. I opet mi vrag ne da mira: a tko to, molim vas, tvrdi da nije? Pa svaki će nas knjižar brzo i neopozivo uvjeriti kako najbolje »ide« luksuzna roba. Posebne naklade, antologije, »hochglanz« i »te stvari«. Reče: u zemljama bez čitalačke kulture, a Hrvatska je nažalost jedna od tih, nađe se još ponajviše onih »čitalaca« koji korisno spajaju s praktičnim, pa kad već nabavljaju **Möbelstück za Speisezimmer**, onda na neki način moraju ispuniti i one rupe u ormarima. Kupuju dakle i »oku ugledne«, ogromne knjižurine na najfinijem papiru, ukrašavaju stan. Kao da ne bi i automobile tako, samo kad bi mogli!

Već smo i na izložbenom prostoru: imena poznatih i onih drugih izdavača iz velikoga svijeta okružila prstenom one naše »od Triglava do Đevđelije«, pa sad, brate, gledaj, listaj i uživaj! Začudno puno znatiželjnika. Podsjeća ponekad na pravi sajam. Pa i atmosfera je takva. Susreću se stari poznanici kao džambasi u Ćopićevim prozama, pronađe se i neka odvojena prostorija, ispije vinjak i prisjeti dobrih starih vremena. Nije baš velesajam, ali sajam jest.

Da prošetamo, oči da napasemo, znatiželji ugodimo. Koliko knjiga, Gospode!? Mnogo, zabrinut je onaj Marinkovićev, iz »Kiklopa«. Zna on, sveznajući, za moju urođenu ne-marljivost (kako o sebi čovjek pronađe lijepu riječ, tko bi i pomislio) i plaši se, s razlogom, da toliko knjiga, tako puno novih naslova može djelovati i suprotno od očekivanoga. I zaista, bilo bi lijepo SVE TO pročitati, uživati u tolikoj ljudskoj mudrosti, napajati se moćima znanja . . . Bilo bi to vrlo lijepo, ali . . .

Kao da je pronađen kamen mudrosti našega knjižarstva: od onih stravičnih samo devet naslova knjiga suvremenih hrvatskih pisaca što smo ih prije nekoliko godina spominjali s indignacijom, danas možemo biti zadovoljni, zahvaljujući ponajprije MATICI HRVATSKOJ, pa biblioteci RAZLOGA, kojima su se, doduše još stidljivo, pridružili i drugi. Nije ovo mjesto da se progovori i o vrijednosti produkcije, bit će i za to, nadajmo se, prigode; mi ćaskamo o knjižarstvu, zar ne?

Recimo odmah: ima knjiga i »knjiga«, ima ih za kojima »duša plače«, ali i onih koje nas ostavljaju ravnodušnima. To je i jedino logično, bar dotle dok govorimo o čitaocima koji ipak s vremena na vrijeme i **kupe** poneku knjigu. A ja bih, sve tako, zagušen obiljem lijepih omotnica, zamamnih naslova i imena autora . . . o onima drugima. O onima kojima se knjiga više ili manje nameće. Naiđe tako akviziter i uvjeri čovjeka da je baš knjiga što je on prodaje »ona jedina i prava«. I onda — ako je prodavač dovoljno vješt i uporan — lijepo svaki put kad dobiješ vrećicu s plaćom i »apciganom« svotom — otplatom za lijepu knjigu, »ljubazno« spomeneš njegove bliže pretke, a kad se nakon određenog vremena pojavi oveći paket lijepo opremljenih knjiga, sazoveš obiteljski savjet i riješiš važno pitanje: gdje će neprijeporna ljepota hrbata tog novostečenog kulturnog bogatstva najbolje pristajati (čitaj: bosti oči gostima), pa blaženo odahneš u duboku uvjerenju kako si pridonio svoj obol hrvatskoj kulturi. O čitanju se u pristojnom društvu ne govori, pa prema tome dabome.

A pripovijest bi valjalo započeti drukčije: Bila jednom jedna »Binoza«. Tiskala knjige dobre i manje dobre. Skupljala pretplatnike. I svaki je oko prvoga u neparnim mjesecima dobio novotiskanu knjigu. Ne paket, ne Möbelstück, nego knjigu. I dva mjeseca vremena i da je dočita. Pa sad nek mi svi nakladnici ovoga svijeta i dalje dokazuju kako se to »ne isplati«, i kako je to »u stvari isto« kao kad čovjek u pretplati kupi odjednom šest knjiga (što su već toliko puta i učinili), neće me uvjeriti da u narodu u kojem je važnije **navikavati ljude na čitanje, nego na šofiranje** nije i način kupovanja isto tako važan kao i odluka da se knjiga pročita. Sve je to lijepo: i mjesec knjige, i sajam, i božične rasprodaje i još poneka povremena knjižarska dosjetka, ali ono pravo, ono što bi bila i kulturna, a ne samo knjižarska obveza primjerice baš Matice hrvatske, bila bi takva jedna biblioteka: znalački uređivana, točna u vremenu tiskanja i po mogućnosti sveobuhvatna; mogla bi čak postati prava hrvatska narodna biblioteka.

Ali kud me to odvedoše čudne misli? A zapravo još se uvijek »motam« po izložbenom prostoru beogradskoga sajma. Dodirnem neku knjigu, drugu »pomirišem«, pozdravim znanca: sudjelujem. Buka me pomalo zaglušuje, valja krenuti. Znanac mi govori kako je vrijeme ručku, a poslije podne treba još do Zagreba po kiši i sumaglici i sve tako, svakidašnje stvari. I što da vam još kažem: automobil nisam kupio. Nekako — nije bilo prilike.

Duško Car

PJESNIK LAKE RUKE

Janez Menart: CELULOIDNI PAJAC; izdanje Centra za kulturnu djelatnost omladine, Zagreb 1971. Prijevod: Zvonimir Golob

Još jedan »neslužbeni« nakladnik obznanio je ovih dana svoje postojanje. U izdanju Centra za kulturnu djelatnost omladine Zagreba tiskana je knjiga »Celuloidni pajac« suvremenog slovenskog pjesnika JANEZA MENARTA (rođen 1929. godine) u izboru i prijevodu Zvonimira Goloba. Uz hrvatski prijevod nalazi se i slovenski izvornik. To je prvo djelo u izdanju Male biblioteke Kluba prijatelja poezije koji je, na Golobov poticaj, zamišljen i osnovan prije nekoliko godina. Namjera je Kluba da na spontan način okupi one koji vole pjesništvo — osobito mladež — i da ih svojim izdanjima i nekim drugim oblicima djelovanja (susreti s poznatim pjesnicima, razgovori, književne večeri, predavanja, itd.) upozna s pojedinim zanimljivim i vrijednim ostvarenjima suvremene poezije, u prvom redu onima »popularnijeg«, komunikativnog izraza i usmjerenja. Nakon višegodišnjih organizacijskih priprema Menartova se zbirka pojavljuje kao prvi pokušaj dodira s članovima Kluba i širom čitateljskom publikom. Planovi Centra za kulturnu djelatnost omladine ozbiljni su i njegovim voditeljima valja odati priznanje za brigu i pažnju kojom pristupaju suvremenom pjesničkom stvaralaštvu u svojoj sredini, a također i u onim sredinama s kojima hrvatska književnost plodno i ravnopravno surađuje.

U dinamičnim, raznovrsnim i živim gibanjima novijega slovenskog pjesništva Janez Menart jedan je od istaknutijih pobornika romantičnog, pomalo »starinskog« i tradicionalističkog izraza. To se opredjeljenje prije svega ogleda u tradiciji na koju se veže i koju nastoji proslijediti u naše dane. To je tradicija naglašene romantične osjećajnosti, sentimentalizma (koji se kloni banalnosti) i »subjektivne« lirske patetike, ali i smjelijih, ironičnih i sarkastičnih primjedaba o svijetu i o svome vlastitom životu. Menart je, na prvi pogled, pjesnik »lake ruke«, ali to ne znači da nas njegova »lakoća« i jednostavnost ostavljaju ravnodušnima.

Tradicionalizam Menartove versifikacije zapažamo već u prvom dodiru s njegovim pjesmama. On rabi klasičan, metrički pravilno strukturiran stih, bez osobitih novosti u izboru riječi, srokova, slika ili usporedaba. Slobodniji su oblici razmjerno rijetki i susrećemo ih tek u manjem broju pjesama. Pa ipak Menartova privrženost jasnoj »glazbi« stiha nikada ne postaje znakom neke pretjerane arhaičnosti pjesnikova svijeta i izraza. Njegov je govor naprotiv moderan, sklon urbanoj metoforici, obogaćen gipkim i živim dijelovima svakodnevnog govornog izričaja gradske sredine. Poneke su Menartove pjesme izrazito pripovijednoga karaktera. U njima možemo, iz stiha u stih. pratiti priču koja se pred nama razvija od prvih nagovještaja zbivanja do najčešće vrlo vješte i efektne konačnice. To su u mnogim primjerima tek »žalosne« i »grube« slike života, izgubljenosti i samoće današnjeg čovjeka. Poznata romantičarska »bol za skitnjom« prisutna je u mnogim Menartovim pjesmama, prevedena — razumije se — u jezik modernog života. No rekao bih da se osnovni Menartov doprinos suvremenoj slovenskoj poeziji ipak nalazi na drugoj strani, u pjesmama gorkog i grotesknog pogleda na čovjeka i njegovu sudbinu (Osmrtnica, Pregled). U jednostavnim se predmetima otkriva trajnija simbolika i »dublji« smisao svakidašnjeg, ali čovjek (baš zbog toga) želi odustati od svoje sposobnosti da sagleda i spozna »nevidljivo« i prihvati sve egzistencijalne posljedice tog uvida, pristajući na »neznanje« i zaborav riječima:

— Sve neka bude
ko što za oči oduvijek je bilo.

(Pregled)

I tako se ponovno vraćamo »vidljivom«, stvarnim pojavama i zbivanjima među kojima pravi poziv našega života neprestano gubimo i neprestano otkrivamo. To je »otkriće« možda najuočljivije u lijepoj rodoljubnoj pjesmi »Domovina« koja na jednoj strani ponajviše pripada tradiciji, a na drugoj upozorava na osnovne moralne dileme upravo ovog našeg trenutka i današnje povijesne situacije. U Menartovim rodoljubnim stihovima nema velikih riječi niti traženih neobičnosti. Osnovno je: suočenost s patnjom i nesrećom zavičaja i čovjeka koji se vraća.

Zvonimir Golob prevodio je Menarta, kako i sâm kaže, iz ljubavi i poštovanja prema poeziji koju ovaj pjesnik stvara. I Menart poput Goloba, piše ljubavnu liriku i šansone (više je njegovih pjesama uspješno uglazbljeno), sklon je vezanom stihu i »muzikalnom« ritmu, pripovijedanju, ironiji i romantičnosti. Golob je u svojim prijevodima najčešće vjerno slijedio metar izvornika. Na mjestima je, upravo zbog toga, došlo do nesuglasja u naglascima ili nepotrebnih sintaktičkih nepravilnosti. No to su manji propusti koji nimalo ne umanjuju njegovu zaslugu što je u hrvatski jezik prenio svijet jednog važnog slovenskog pjesnika. Put do hrvatskih čitatelja Janezu je Menartu sada otvoren.

Željko Sabol

NOVO IME

Mile Pešorda: »ŽIVOT VJEČNI«, Svjetlost, Sarajevo 1971.

Sarajevska izdavačka kuća »Svjetlost« objelodanila je ovih dana nekoliko pjesničkih zbirki prvenaca u već tradicionalnoj biblioteci »Nada«. Izdvajamo »Život vječni«, knjižicu mladog hrvatskog pjesnika Mile Pešorde (rođen 1950. u Grudama), koji je tijekom zadnjih godina veoma zapaženo debitirao u mnogim književnim časopisima i revijama. Dobitnik je prošlogodišnje nagrade »Šimićevih susreta«, a nagrađen je i na nedavnim »Trebinjskim večerima poezije«. Uz poeziju objavljuje povremeno i prijevode s francuskog, te različite članke i sl. Studira romanistiku na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

Temeljna poetska preokupacija Pešordina jest kamen, stijena kao primjer i pratip najdublje sanjarije. Naizgled nepovezani supstantivi njegova pjesništva, što ovom stvaralaštvu daje zasebnu draž, ujedinjuju se u središtu jednog specifičnog poimanja svijeta koji nadasve ćuti blizinu šutnje, u nekoj hercegovačkoj kosi (tako ondje nazivaju stijenu) utonuloj u noć. Najbolje se to vidi u pjesmi »Bogumilski prst« gdje se na krajnjim granicama pjesnikova artističkog horizonta odvija prava drama jezika i prostora, prijelaz od prisutnosti do odsutnosti. Pjesma uopće želi dosegnuti apsolut bezvremenosti i nestvarnosti, te se i ovdje jezik zaustavlja na samome svome rubu da bi uzmogao opstati kao pjesma; u protivnom bi, kako upućuje Hugo Friedrich, bio samo šutnja, još samo mrlja. Svakako valja napomenuti da se pjesnik o kome je riječ, okružen sa svih strana predznacima bespuća, okreće u taj čas jasnoći koja zadržava i prvotni nemir jezika i volumen objekta — u jednom doista perspektivnu ravnovjesju. Ispitivanje ili izbor takvih naoko jednostavnih i monotonih a ipak poetski čistih objekata kakve su stijene ne predstavlja bogzna kakvu novost, no Mile Pešorda pri tome pokazuje dječačku naivnost i gracilnost, tjeskobu koja je daleko od kurtoazna i pomodna nemira. Namjesto toga očita je pjesnikova melankolija i pomalo pučka neposrednost izmirena s najboljom ujevićevskom tradicijom, koja kulminira u stanovitim antologijskim stavcima pjesme posvećene »Franu Supilu u Londonu 1917.«:

»Ova tuđa zemlja ...
Nikom nemam zborit.
Sam gorjeh za narod.
Sam ću i sagorit ...«

Navodeći ta dva stiha napominjemo da veći dio Pešordinih stihova, kada je riječ o ritmičkoj strukturi, teži raznovrsnosti; da je u traženju najpogodnijega tijeka, što možda može značiti određenu nesigurnost, no i sustavno istraživanje koje se u slijedećim Pešordinim zbirkama može pokazati i valjanim i opravdanim. Time naravno ne kanimo reći kako taj daroviti pjesnik nije iznjedrio nekoliko cjelovitih, autentičnih i homogenih pjesama, već samo naznačujemo neke njegove trenutne dispozicije pa i mjestimične stranputice, kojih je, imajući na umu autorovu dob, uistinu jako malo. Ono što u njegovim pjesmama najvećma osvaja i bliješti izvornim sjajem, to je njegova, reklo bi se, antejska sveza s tlom, sa šimićevskom zemljom koja govori iz njega o sebi, o znanim ljudima i neznanu svijetu, napokon o samome njemu. Spaja se u Pešordinim stihovima narav gorštaka s rafiniranim duhom urbana čovjeka, odvija se neprekidna i čudesna osmoza između neuništivih životnih poriva i davno mumificiranih zanosa starovjekih mistika. Njegove riječi šikljaju iz samih njedara hercegovačkog kotla, mjesta gdje mu pržio otac i njegova oca otac, iz podneblja gdje »nekoliko pedalja bistre kiše« mogu učiniti da i »kamen postane žensko«. Univerzum pjesme i univerzum života oblikuje se ondje u svakoj kapljici svakog trenutka baš u širenju te iskonske ljudske prostornosti unutar koje vidimo nezaboravnu Pešordinu pjesmu »Moj otac« — nju i njegov put.

Stojan Vučićević

BOLESNO TKIVO VLASTI

ANDREJ HIENG: »OSVAJAČ«; izvedba u Dramskom kazalištu Gavella; režija: Dino Radojević; igraju Vanja Drach, Boris Miholjević, Nada Sabotić, Inge Apelt

»Osvajač« Andreja Hienga došao je na scenu Dramskog kazališta Gavella razmažen nagradom i koloriranim najavama i aurom tipično »kazališnog« teksta. Tako se barem moglo zaključiti po sastavu žirija koji je nagradio dramu. U žiriju su naime bili sve listom kazališni ljudi. Dakako, jedna je stvar čitati jednu dramu, a druga izvesti je na sceni. U čitanju Hiengova nam se drama pokazuje kao vrlo smirena, pregledna i dramaturški monolitna drama teze. Takav dramaturški procédé vrlo je poznat i korišten, osobito u poslijeratnoj europskoj drami (Anouilh: »Antigona«, Camus: »Caligula«; u slovenskoj dramskoj književnosti poznata je Smoleova »Antigona«; u srpskoj ciklus drama Jovana Hristića, osobito »Savonarola i njegovi prijatelji«, a u hrvatskoj drame Marijana Matkovića i Antuna Šoljana).

Pisanje takvih drama ima dakako svojih prednosti, ali i nesumnjivih zamki. Osnovni poriv da se zadre u svijet recimo grčkih junaka jest postojanje jasnih tragičkih potencijalnih lica kojima ne treba dramaturško objašnjenje, već ih treba samo voditi u sukob s novim »suvremenim« značenjem.

Junake Hiengove drame već na početku nalazimo otrovane sjećanjem na osvajanje. Već na početku oni svoja osvajanja doživljavaju samo još u sjećanju, a to sjećanje potkrepljuju vješanjem zastava pod kojima su nekad osvajali. Osvojivši vlast osvajači bivaju osvojeni od vlasti koja ih poput hladnog i bešćutnog mamona grli svojim kamenim rukama. Oni gube volju, oni prestaju biti ličnosti. Svaka vlast, svaka ideja o vlasti već u svom zametku nosi svoju propast, jer vlast je kancerozono i principijelno neprirodno tkivo života ako se ne vrši i ne događa upravo u ime života. Ovim značenjima impregnirana je i nabijena sudbina lica Hiengove drame, sudbina tipična za osvajače.

Ova drama, takva kakova jest i kakva nam se otkriva pri čitanju, tražila je decentnu, smirenu nenaturalističku postavu. Radojevićeva režija zagrebačke izvedbe koncepcijski je u nesporazumu, i to temeljnom nesporazumu s dramom. »Krv i meso« jedne drame: ideja drame intelektualnog spoznavanja i cerebralne pouke nije i ne može biti u potpuno suprotnom, to jest karnalnom i superrealističkom okviru. Shvatljiva je napast redatelja da upravo onda kad ima pred sobom suhe i dominantno intelektualistički zasnovane sudbine i dileme — intervenira i pokušava »pojačati« uvjerljivost njihova postojanja. No sudbina intelektualnoga odvija se u sferi intelektualnoga. Odsječenost karnalnog, neprisutnost stvarnosti osim u dramaturškim naznakama ne može se nadomjestiti isforsiranim i upravo zato neuvjerljivim razuzdanostima psihologiziranja. Psihologija ne može biti »dokaz« intelektualne dileme ili naknadna spoznaja iz psihičkih regiona; može, ali u drugoj drami, koja izrasta iz psihološkog, u kojoj tako nastaje intelektualni upitnik, umsko ili zaumsko pitanje. Primjer Dostojevskog, kad govorimo o tome, više je nego ilustrativan. Režija ove drame nesretno se uvukla u »osvajanje« jednog fiktivnog prostora međuljudskih odnosa, zastala je u njima »osvojena« umjesto da ih osvoji i kazališno ostvari.

Početak predstave u znaku je bojnih zastava, u znaku osvojenih i sada već dekadentno trijumfalističkih sjećanja i osjećanja. Kraj predstave, naprotiv, jasno sugerira pad, amoralnost, nagriženost i izgubljenost »osvajača« koji su se bespravno zarezali u život i tkivo jednog prostora i vremena. Na kraju predstave umjesto bojnih zastava visi poluoprano rublje. Između tih zastava koje markiraju poraz marširaju junaci ove predstave. Kazalište nikad, pa ni danas, prikazujući jedan prošli događaj nije reminiscencija; kazalište je uvijek, pa i danas, namijenjeno suvremenicima.

Prikazujući neku radnju kazalište nas — bar onda kada je uspjelo biti kazalištem — uvlači u jednu plodnu iluziju iz koje uviđamo sudbinu nas koji svakodnevno živimo »bez iluzija«. Glumcima u ovoj predstavi onemogućeno je da intelektualnu iluziju vlasti jednostavno i resko prenesu u gledalište. Na njih je navaljen nepotreban teret nevažnih svjedočanstava i pokreta.

Ostvarujući nevažno, glumci su morali zaboraviti na bitno. Oni u ovoj predstavi igraju komad po drugim pravilima, oni nisu gurnuti i inicirani inherentnim pravilima igre upravo ovog komada. Prepušteni muci neprisutne psihologije, oni su nužno zaboravili realitet koji im ipak nudi ovaj komad ma koliko podignutost i prozračnost tog realiteta bila samo intelektualna.

Razmak između htijenja i nemogućnosti jedro je zjapio u predstavi. Ponešto romantičnih kretnji i izazvanih kostimima i rekvizitima djelovalo je uveseljavajuće kao i svaka nenamjerna ironija. Vanja Drach kao Don Felipe pokušavao je oštrim i sada dramaturški zakašnjelim kretnjama predočiti osvajača koji se izgubio u prostoru života koji nadire. Vlast je namjera, a život je jednostavno život i ne trpi namjere i koncepte koji su mu usuprot. Te dimenzije nije bilo u Drachovoj igri. Boris Miholjević, kao njegov sin, prpošno se razbacivao po sceni, kako s ironijom tako i s kretnjama koje nisu gotovo ni na trenutak pogađale tamo gdje im je mjesto, to jest u sustav osvajača koji očajno održavaju jedan privid s kojim su se identificirali. Rezultat je bio neopravdano, slučajno i neobrazloženo »krajcanje« po sceni. Glumci su naime mogli učiniti ovo što su učinili, ali u ovoj koncepciji mogli su prostorno učiniti ili ne učiniti bilo što — rezultat bi bio isti.

Ženske uloge u ovoj dramskoj etudi »odmor su ratnika«. One se bune protiv te dodijeljene im funkcije. U Nade Subotić ta pobuna je suzdržana, ali neprotegnuta na cijelo trajanje, a Inge Apelt pretjerano i prebučno otkriva jedan »otmjeni očaj« plemkinje koja je napustila svijet u kojem je jedino mogla biti onim što jest.

Zlatko Markus

HUMOR NAŠ SVAGDAŠNJI

IV. festival humora »Kerempuh 71«, Zagreb 17., 18. i 20. XI. 1971. u Kazalištu »Komedija«

Festivali su uglavnom redovita godišnja smotra određene umjetničko-estradne aktivnosti i prilika da se na njima, kroz dva-tri dana, koliko obično traju, sumiraju rezultati, požnju plodovi kontinuirane godišnje sjetve, prezentira kvaliteta i konačno izvrši proziv svih pregalaca. No, u situaciji kad u Hrvatskoj još uvijek nema humorističkog lista, kad je sva aktivnost humorista svedena na rijetke periodične manifestacije i novinska pabirčenja, »Kerempuh 71« i ne može odati pravi nivo humorističke razine. On jedva i daje naslutiti humorističku klimu.

Prva večer festivala prezentirala je 20-tak autora s njihovim humorističko-satiričkim tekstovima, skečevima i aforizmima i satiričkim pjesmama. Tako prvu večer, kao i festivalsku izložbu katikatura, karakterizirao je humor uspostavljen na raznolikim motivima, no ipak su se mogla primijetiti tri osnovna sloja za koje su pledirali podjednako humoristi iz svih krajeva Jugoslavije. Konjunktura humora s nacionalnom potkom podjednako je bila zastupljena kao i socijalna tematika, pa stoga možemo otvoreno reći da u humoristima imamo dosljedne borce za ravnopravno tretiranje klasnoga i nacionalnoga. Treći sloj predstavljaju humoristi i karikaturisti koji preko »crnog« izraza teže humanizaciji društva i čovjeka u njemu, dakle humoru koji je već odavna sebi nalijepio etiketu »vječnog« humora, klasike. No upravo taj humor, za koji publika, ali ni žiri, nije imao osobita sluha i afiniteta, svojom se kvalitetom ipak morao nametnuti pažljivom promatraču festivalskih zbivanja.

Prva nagrada za humorističko-satirični tekst s pravom je pripala **Paji Kanižaju** za humoresku »Povijest, podsvijest i svijest Hrvata«. Humornost Kanižajeva uvelike je nadvisila sve ostale konkurente, jer on svojom humoreskom nije humorističku poantu temeljio na snažnom i efektnom finalu, već je elemente humornosti kontinuirano vodio iz rečenice u rečenicu. S nešto manje efektivnosti, to je uspjelo također nagrađenom **Zvonimiru Balogu**. Slovenski humorist **Žarko Petan** testirao je afinitete publike za humor koji joj nije blizak po svom motivu, ali je nagrađivanje njegova »Rasprodana raja« dokazalo da kvalitetan humor uvijek nalazi odjeka u disponiranom auditoriju. Nagrađeni tekstovi **N. Trbovčića** i **J. Svarčka** predstavljaju zapravo prosjek festivalskog humora: rijetke iskričave duhovitosti u poplavi svakidašnje i malo zastarjele humorne konvencionalnosti.

Nagrađeni karikaturisti **Otto Reisinger, Ico Voljevica** i **Ignjat Gatalo**, u dosta prosječnoj konkurenciji, osvojili su nagrade, odnosno sklonosti žirija i publike, više iz kurtoazije nego što bi njihova karikatura odista odskakala od ostalih ili bar jednako tako — prosječnih.

Humoristička pikanterija, aforizmi ove su godine bili ispod svake razine. Dvije-tri, najviše desetak »caka«, zaista ne mogu popraviti oskudan prosjek. Uzrok nekvalitetnoj produkciji aforizma treba možda potražiti u općoj konjukturi aforizama, za koje čak i dnevni tisak nalazi prostora.

Ako je IV. festival humora »Kerempuh 71« uspio, onda za to zaslugu nose autori večeri humorističke šansone, tekstopisci i skladatelji, ne toliko izvođači. Da su se tekstovi za pojedine šansone (shvatimo ovo »šansone« vrlo uvjetno) natjecali u konkurenciji prve večeri, zacijelo bi nekima pripale i nagrade. Prije svega tu mislimo na tekstove **Arsena Dedića, Z. Baloga, P. Kanižaja, N. Škrbe** i **Z. Rosića**. Nagrađena skladba A. Dedića superiorno je našla podudarnost između kvalitetnog satiričkog teksta i isto takve glazbe. Isto tako, jedinstvo tekstovne humornosti i adekvatnog glazbenog izraza osjetilo se i u skladbama — nažalost ne i nagrađenima — **Nikice Kalogjere** i **Ivice Krajača** u bravuroznim interpretacijama **Stjepana Stanića** i **Kvarteta »4 M«**. Uostalom, sudionicima večeri humorističke šansone, a mislim isključivo na **profesionalce**, treba odati priznanje upravo na **profesionalnom** shvaćanju zadatka. Njih nekoliko uvelike je popravilo loš dojam o organizaciji cijelog festivala. Što dakako ima svoje realno opravdanje. Naime, u teškoj financijskoj oskudici organizator Festivala nije unaprijed mogao osigurati izvođače, pa je tako većina tekstova bila čitana i pjevana a prima vista, što je, sasvim razumljivo, rezultiralo neukusnim šmiranjem, okrnjivši pritom mnoge tekstove.

Dobronamjernom publikom ispunjena dvorana »Komedije« siguran je stimulans humoristima i organizatorima, koji slijedeće godine ne bi smjeli ponoviti iste organizacijske pogreške, a ovogodišnji globalni uspjeh Festivala, nadamo se, neće ponovno izazvati delaktaciju državne sise i primorati humoriste da se opet prihvate dude-varalice, odnosno samo svojih snaga.

Franjo Marinković

ALLEGRO MA DOLCE

Koncert »Zagrebačkog klavirskog trija«, Hrvatski glazbeni zavod, 16. XI. 1971.

Tri mlade umjetnice (**Ljerka Pleslić-Bjelinski**, klavir, **Maja Dešpalj**, violina i **Ana Primorac**) imale su dovoljno prilike da se uvjere kako je u ovoj zemlji mnogo lakše **postati** nego **ostati** dobar glazbenik. Da bi jedna darovitost privukla na sebe pažnju naše potpuno apatične i nezainteresirane javnosti nije dovoljno postići virtuoznost na nekom instrumentu: bez društvene virtuoznosti ona je nedokaziva i uzaludna. Međutim, unatoč neveselim prilikama, u kojima je danas gotovo nemoguća karijera koncertnog umjetnika, tri mlade žene nisu sebi dopustile privilegij rezignacije. »Bolje je upaliti svijeću nego proklinjati mrak« kaže kineska poslovica. Umjesto da se svaka za svoj račun uzalud bori za sumljive šanse samostalnih koncertnih nastupa, udružile su se u klavirski trio, prvi ženski trio u ovoj zemlji, jedan od rijetkih u svijetu.

Njihovom prvom nastupu u Hrvatskom glazbenom zavodu prethodio je dugi, dugi rad i silna marljivost. Već u prvoj točki koncertnog programa (»Triju« Anđelka Klobučara) pokazale su one neke vrline dosta rijetke među onim našim intrepretima koji na koncertima izvode suvremenu glazbu. Dok većina drugih svira te moderne stvari kao da ih se ne tiču, članice ovog novog tria svirale su Klobučarevo djelo (napisano baš za njih povodom osnutka tog malog ansambla) potpuno angažirano i s punim razumijevanjem. U urednim, sređenim, možda čak pretjerano razumnim stavcima Haydnova »Trija u D-duru« (Allegro, Andante, Allegro ma dolce) umjetnice su u punoj mjeri izživjele svoju pedanteriju, a u Schumannovom »Fantasiestücke op. 88« surađivale su vrlo skladno u skupnom muziciranju a da ni jedna od njih nije sputavala svoju glazbenu individualnost i maštovitost. I uopće, njihovo je muziciranje djelovalo čvrsto i krepko i samo se u Smetaninom »Triju u g-molu« osjetilo da su instrumenti u ženskim rukama. U tu romantičnu prestrastvenu, prebolnu skladbu članice »Zagrebačkog klavirskog trija« ušle su oprezno i stisnute kao što se ulazi u mračni haustor u kojemu se jednom dogodila nesreća. Ukratko: novi zagrebački komorni sastav nagovijestio je već svojim prvim koncertom ne samo jednu novu i autentičnu vrijednost nego i buđenje novih, vitalnih inicijativa u našem učmalom glazbenom životu.

Z. B.

VIZIBILIZAM KAO METODA I PRAKSA

Dr. Jadranka Damjanov: Likovna umjetnost; Školska knjiga, Zagreb 1971.

U drugoj polovici 19. stoljeća osnovna orijentacija teorije umjetnosti i kritike bilo je sve veće usredotočenje pozornosti na sam predmet istraživanja odnosno prosuđivanja, dakle na samo umjetničko djelo. Naime, u estetičkom istraživanju i kritičkom prosuđivanju polazi se od realnosti samog djela, a ne od neke ontološke pretpostavke. Na planu likovnih umjetnosti jedna od najznačajnijih struja jest tzv. vizibilizam, koji možemo nazvati i fenomenologijom umjetničke vizije. Koncentracija pažnje na samo umjetničko djelo rezultiralo je tu koncentracijom pažnje na vizualne simbole, odnosno na stvaranje vizuelnih simbola. Tome su bez sumnje pridonijele i neke tendencije u umjetnosti. Dovoljno je da se prisjetimo riječi Mauricea Denisa s kraja 19. stoljeća: »Treba imati na umu da slika — prije nego što postane borbeni konj, gola žena ili ma koja anegdota — jest prije svega ravna površina pokrivena bojama raspoređenima na određeni način«. Ono što je u svemu tome bilo odlučno jest rađanje spoznaje o izvanrednoj važnosti umjetničkog oblika, i to ne više u apstraktnom, nego u posve realističkom smislu. Shvatilo se, na primjer, da se Rembrandtu ne može predbacivati što upotrebljava tamne tonove, kao što se ni od Michelangela ne može zahtijevati boja kad je njegova umjetnost sva u obliku. Glavno je zanimanje bilo usmjereno na ono **kako**. A to **kako** osnovno je polazište i Jadranke Damjanov u koncipiranju problema temeljnog pristupa likovnoj umjetnosti. Drugim riječima, u tom koncipiranju elementarnog pristupa nema nikakvih psiholoških, socioloških, historicističkih i nekih drugih filtriranja. Već prema logici stvari, elementarni pristup likovnoj umjetnosti može biti samo likovni, a u tome nam ne može pomoći ni jedna od postojećih znanosti. Uvod u likovne umjetnosti može dakle biti samo morfološki.

No, osim na ovu osnovnu orijentaciju, jednako je važno obratiti pozornost i na metodološki aspekt, koji i jest glavna vrijednost ove studije. (Konačno, riječ je o udžbeniku pisanom na osnovi gimnazijskog programa, pa metodološki problemi dakako istupaju u prvi plan). Autor ponajprije izdvaja osnovne likovne elemente problematizirajući ih na temelju vizualnog materijala i to tako da reprodukcija nije tek pasivna ilustracija onoga o čemu je riječ, već upravo obrnuto: reprodukcija umjetničkog djela postaje glavni organizator teksta. Ovakvo aktiviranje vizualnog materijala rezultira izravnim »čitanjem« onoga što se problematizira, pa se na taj način opipljivo ostvaruje i materijalizira temeljno estetičko stanovište: apostrofiranje likovnosti u plastičkim umjetnostima — kako se (da tako kažemo) egzistencijalni krug umjetničkog djela nalazi u sferi umjetničkog oblika. I upravo zbog takve materijalizacije teorijsko se stanovište ne javlja u svom eksplicitnom i normativnom obliku. Svijest čitaoca oslobođena je apriornih iskaza, iskaza bez pokrića. To dakako odgovara suvremenom senzibilitetu i na ponešto okolišan način slaže se sa znamenitom Wittgensteinovom postavkom: o onome o čemu se ne može govoriti treba šutjeti. No, na nesreću, zbiljski razgovor s umjetnošću otpočinje upravo tamo gdje počinje šutnja. Prirodno, takav se zahtjev ovom udžbeniku ne može postaviti. U granicama onoga što je određeno nastavnim planom i programom on je najbolje što do ovog trenutka imamo. A to je, bez sumnje, već mnogo.

Zdenko Rus

ZAPIS IZ ITALIJE

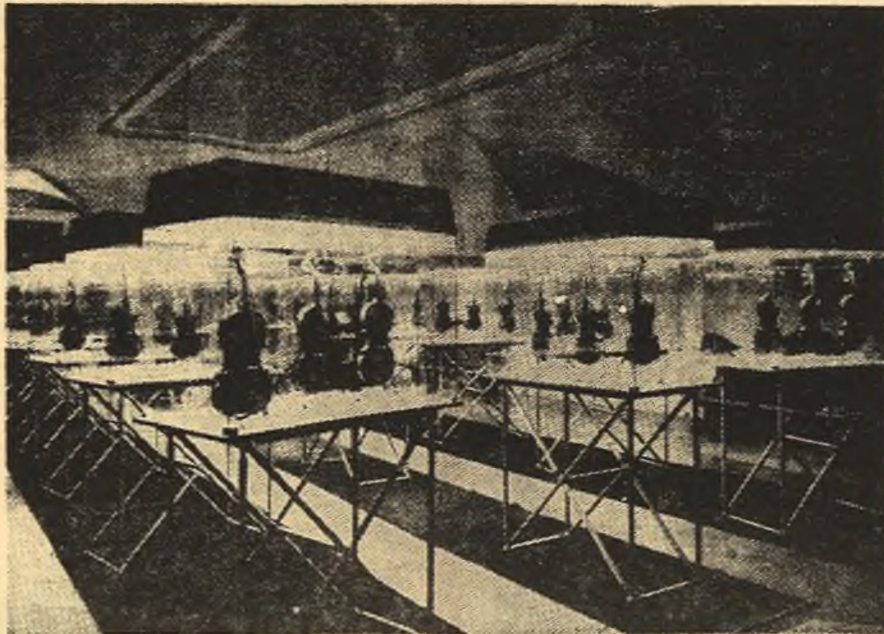
FESTIVAL NA JEZERU

Najveće jezero sjeverne Italije, Lago Maggiore, ima i svoju glazbenu povijest. Ona je, istina, više ladanjske naravi, ali zato ne i manje zanimljiva. Još prije rata uz njegove zelene i rijetko mirne vode, pod okriljem bijelih alpskih vrhunaca, provodili su dane u radu i odmoru takvi izvrsnici talijanske i svjetske glazbe kao što su bili Arturo Toscanini ili Umberto Giordano. U Bavenu je često boravio skladatelj »André Cheniera«, a u Pallanzi je dugo prebivao Toscanini. Na tom jezeru, obuzetom glazbom, niknuo je prije desetak godina festival kojemu je pokretač Italo Trentinaglia de Daverio, sin nekada uvaženog skladatelja i intendanta Scale. U Stresi, jednom od najljepših mjesta na Lago Maggioreu, Trentinaglia je razvio festival koji je postao ne samo stjecištem najvećih majstora današnjeg koncertnog podija, Sterna i Szeringa, Milsteina i Richtera, Michelangelija i Ojstraha, Rubinsteina i Segovie, već i mjesto zanimljivih kulturnih manifestacija. Tako je pred nekoliko godina organizirana izložba originalnih Stradivarijevih instrumenata, skupljenih s raznih krajeva svijeta, na kojima su onda priređivani solistički komorni koncerti, a stogodišnjice Toscaninija i Giordana obilježene su na mjestima gdje su ti veliki majstori za života prebivali. Pomalo monden, ali iskren u svojoj umjetničkoj orijentaciji, festival u Stresi ušao je u desetu obljetnicu svog postojanja.

Nemiri, međutim, što ovih zadnjih godina prožimaju društveno biće Italije doprli su i do mirnih rezidencija na Lago Maggioreu, do tih sjevernih predjela gdje se već osjeća uredni i svakom potresu neskloni duh Švicarske. Došavši, još jednom, na taj festival što svakog rujna, pod imenom SETTIMANE MUSICALI, okuplja u Stresi znamenite majstore glazbala, očekujući blago prepuštanje oazama klasičnog sklada, koje uporno i s razlogom odbacujemo, ali kojima se ponekad ipak valja vratiti — dočekala me naelektrizirana atmosfera: **contestatori** (osporavatelji) uzeli su na nišan Glazbene tjedne i njihova predsjednika Itala Trentinagliu. Razlozi dolazboga naivni: Settimane musicali proglašene su čisto buržujskim festivalom, kažu stoga što na plakatima piše da je preporučljivo večernje odijelo i što se nakon svakog važnijeg koncerta održi malo primanje za umjetnike, kritičare i prijatelje festivala. Moj je dolazak stoga dočekan sa živim zanimanjem: svi su htjeli znati da li se u jednoj socijalističkoj zemlji za festivalske koncerte oblače večernja odijela i priređuju li se primanja... Na kraju se ipak sve primirilo: večernja odijela su i dalje preporučljiva, ali ne i obvezatna, a primanja više nema, već predsjednik festivala poziva umjetnike i goste kući na večeru i to plaća iz vlastitog džepa.

Šetnja među slikama glazbene izložbe

Prve večeri u Stresi umjesto iznenada oboljelog Wilhelma Kempffa nastupio je za glasovirom Nikita Magalov. Program sastavljen od Bacha, Scarlattija, Chopina i Musorgskog pokazao je i potvrdio da se Magalov najbolje snalazi u glazbi u kojoj dominira slika, i još kako-tako kad je riječ o glazbi zanosa i osjećaja, a nikako kad se nađe pred djelima u kojima dominira rigoroznost misli. Najviši domet koncerta bile su tako **Slike s izložbe** Musorgskoga. Svih deset slika i šetnje među njima Magalov je odsvirao reljefno, s mnogo fine glazure, istodobno krajnje ležerno i suvereno. Više dvojbi ostavila je izvedba zaista blistavo odsvirane **Sonate br. 2. op. 35** Frédérica Chopina. Zanosi, osjećaji, strasti, sve su to elementi glazbenog iskazivanja koji se mogu simulirati ako klavirist raspolaže s dovoljno tehnike i dovoljno iskustva, a toga Magalov ima u izobilju: ja se tako, za vrijeme čitavog prvog stavka, nisam mogao osloboditi dojma da Magalov izvanredno simulira šopenovski zanos, njegov nemir i njegovu tjeskobu, ali tijekom izvedbe, već u **Scherzu**, a pogotovu u **Marcia funebre** sve je postajalo istinitije i uvjerljivije: da li to Magalov, kao ljudi koji pričaju bajke pa sami počnu u njih vjerovati, snagom izigravanja dopire do stanovite postojanosti, ili nas jednostavno hvata u svoju igru, teško je reći. Činjenica je da njegov Chopin, koji se u početku tako izvještačeno doima, na kraju ne ostavlja ravnodušnim. Nikakve moći nad slušaocem, osim možda najdobroćudnijim, Magalov ne može imati kad se lati baroknog glasovira. Scarlatti mu je jednostavno beznačajan, kao što su u Stresi beznačajno zazvučale sve tri **Sonate** koje je odsvirao (D-dur L. 14, h-mol L. 33 i D-dur L. 361), dok Bachov **Talijanski koncert**, lepršav, lelujav i neozbiljan, može samo revoltirati. Kažem, kad se nađe pred zahtjevima

Izložba Stradivarijevih instrumenata

stroge glazbene logike, ogoljele i kristalno čiste, kakva je glazbena logika baroka, onda Magalov nema što oslikavati, nema što izigravati, zapravo nema od čega poći da bi stigao do očitosti ili zanesenosti koje njegovo sviranje čine do stanovite mjere istinitim.

I to treba znati: klanjati se publici

Prilično je razočarao nastup Komornog orkestra iz Züricha s dirigentom Edmondom de Stoutzom. Nekad jedan od najboljih sastava ove vrste, taj je orkestar danas toliko pomlađen da njegovo sviranje često djeluje nedozrelo. Krajnje skromnog dometa bila je izvedba Mozartova **Koncerta za glasovir i orkestar K 449** s Hephzibahom Menuhin kao solisticom. Tu simpatičnu damu s glazbom u vrhunskom smislu vezuje samo njeno časno prezime. No što se talenta tiče, njega je, očito, svega pokupio njezin slavni brat: sestri je ostalo da svira kao marljiva školarka iz dobre obitelji. Nešto više snage i više izražajnosti orkestar je pokazao u **Simfonietti za gudaći orkestar op. 52** Alberta Roussela, jednoga od nepravedno zaboravljenih francuskih skladatelja s početka stoljeća, kao i u Mozartovoj **Simfoniji K. 201.** Pa ipak, čitavo to sviranje nije bilo razmjerno srdačnom odzivu slušateljstva: njega je očito potakla ličnost De Stoutza, beskrajno simpatičnog postarijeg gospodina lijepe sijede kose i rumena lica koje zrači srdačnošću. De Stoutz se, naime, nakon sasvim prosječnog sviranja svog orkestra klanja publici s toliko oduševljenja da čovjeku postane nekako milo, i žao ti ga je razočarati, pa se malo-pomalo sasvim umjereni pljesak pretvori u pravo oduševljenje.

Sasvim druge vrste bilo je odobravanje što su ga pobrali glazbenici Izraelskog filharmonijskog orkestra. Iako je program njihova koncerta u svom pretežnom dijelu bio standardan, gosti su pokazali da se i u maloj zemlji, neprekidno angažiranoj ratnim stanjem i borbom za opstanak, može gajiti umjetnost najviše razine. Puna homogenost i tonska zrelost gudaćeg tijela, upravo bravurozno umijeće duhača, slijevaju se u savršenu homogenost cjeline. Zanimljivo je bilo u izvođenju izraelskih glazbenika čuti djelo njihova zemljaka i suvremenika Ami Maayamija **Qumram**, u kojem se ingeniozno susreću stanovite pouke francuskog impresionizma i njegovih današnjih nasljednika sa sasvim egzotičnim, tradicionalno hebrejskim, dakle istočnim, poimanjima tijeka glazbenog odvijanja. Ishodišna ideja djela jednako je tradicionalna koliko i zanimljiva na glazbenom planu: pobjeda nad zlim izražena je ne majestetičnim trubljama vagnerovskih trijumfa, već nestajanjem glazbe u vječnoj tišini.

Dirigiranje koje prelazi u ples

S **Qumramom** je započeo i završio otkrivački dio koncerta: — slijedili su Mendelssohn s **Koncertom za violinu i orkestar**, te Berlioz s **Fantastičnom simfonijom.** Kao solist pojavio se mladi Izraelac Pinchas Zukerman, svojedobno čudo od djeteta, a danas jedno od najperspektivnijih imena svjetskog guslačkog umijeća. Zukermanova je muzikalnost fenomenalna, o tome nema zbora, njegov smisao za lirizam, za suptilnost fraze moraju zanijeti, ali njegovo sviranje uvijek ostaje nekako sputano, introvertirano, suspregnuto, lišeno ekspanzivnosti koju bi trebalo očekivati od jednog dvadesetčetverogodišnjaka. Onoga što nedostaje Zukermanu, u izobilju ima dirigent Zubin Mehta. Njegovo dirigiranje zna prijeći u ples, u spektakl, gesta kao da ponekad ima više glumačku nego glazbeno-indikativnu svrhu, efekti, a njih u Berliozovoj **Fantastičnoj** ima podosta, maksimalno se napinju, naglašavaju, što bučnije, to bolje, pa iako bi se takvom pristupu moglo načelno zamjeriti, činjenica je da on u potpunosti ističe blistave mogućnosti izraelskog orkestra.

Zukermana sam još jednom čuo u Stresi: s klaviristom i sunarodnjakom Danielom Barenboinom priredio je festivalsku večer Beethovenovih sonata: **Sonatu br. 4** u a-molu op. 23, **Sonatu br. 5** u F-duru i **Kreutzer-sonatu.** Dojmovi što ga je stavila njegova svirka Mendelssohna, nisu bitno izmijenjeni: lirizam i muzikalnost što vape za nešto više temperamenta, iskazanog tek u prestu **Kreutzer-sonate**, ali i taj kratki bljesak bio je dovoljan da pokaže koliko bi hrabrost pridonijela zrenju Zukermanove umjetnosti. Klavirist Barenboin nema sličnih problema: on će svirati snažno, temperamentno, furiozno čak i onda kad to donekle poremeti ravnotežu cjeline, on će suptilnije dinamično nijansiranje rado žrtvovati svojoj »želji za moći«, on će se čvrsto držati pozitivnog gesla mladosti: radije preko nego ispod mjere, za mudrost uvijek ima vremena.

Sve dileme i sve mjestimične zamjerke o kojima je u ovom putnom zapisu bilo riječi smještaju se na zaista najvišoj razini: Stresa danas, ako ne otkriva mnogo novoga, prikazuje ono najbolje što postoji u svjetskoj glazbenoj reprodukciji, a pitanje je osobnih ukusa, afiniteta i sklonosti što od toga prihvatiti, a što odbaciti, gdje pristati na oduševljenja, a gdje uzmaknuti sa skepsom. U svojoj desetoj godini postojanja **Glazbeni tjedni Strese** afirmirali su se kao prvorazredan festival klasične glazbe, čijem općem uspjehu epizodne zadjevice ne mogu nauditi. A nešto više svježine i nešto više raznolikosti u programima i izboru gostujućih umjetnika — napomenimo da se još ni jedan hrvatski glazbenik ili glazbeno tijelo nisu pojavili u Stresi — samo bi pridonijeli većoj zanimljivosti ovog ionako vrijednog festivala.

Petar Selem

EUGEN KVATERNIK U BORBI ZA SLOBODNU HRVATSKU (6)

1871.–1971. O STOTOJ OBLJETNICI RAKOVIČKE BUNE

MISAO I SMISAO RAKOVICE

Stranka prava napredovala je bez obzira na pad Napoleona III.; Kvaternik i njegovi istomišljenici očito su držali da evropska kriza ide njima u prilog, otuda i odluka da »Hrvatska« izađe od početka 1871. kao tjednik. Kvaternik piše da je Stranci prava glavnim ishodištem: **»uprijeti svoju narodnu hrvatsku politiku na općeevropejsku, držeći ispod narodnoga i svojega dostojanstva i obzirati se, kamo li dati se ravnati po austro-švapskim ili mađarskim političkim težnjama i svrhama. Ove pako isključivo ravnaju unutarnju politiku naših domaćih protivnika . . .«.**

Spor oko »socijalističkih ideja«

U odnosu na Austriju »Hrvatska« ili opominje, ili izražava nepovjerenje, ili navješćuje propast Austrije, jer **»despocije propadaju, al' se ne popravljaju«.**

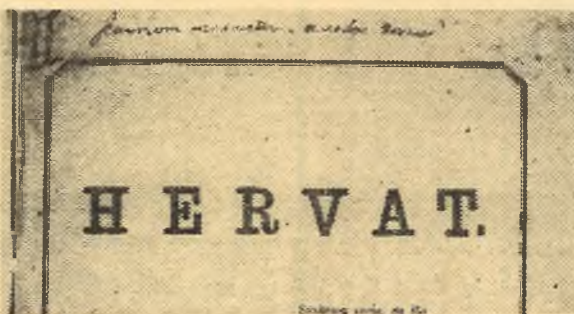
Pruske su pobjede uznemirile »Hrvatsku«, ona i te kako vodi računa o njemačkome »Drang nach Osten« (prodor na istok). Pri tome su joj posebna briga Slovenci, pa ih zato i poziva na dogovor i zajedničku obranu protiv eventualne pruske navale na jug. Austriji s tim u vezi preporučuje da svim svojim narodima podijeli ustanove koje će im jamčiti siguran razvitak i opstanak, dok za sve hrvatske zemlje, zajedno sa slovenskima, traži zajednički sabor. Mogućnost da se Pruska Evropi nametne kao arbitar »Hrvatska« ocjenjuje kao najnepovoljniju perspektivu za hrvatsku narodnu politiku.

O Srbiji i Srbima »Hrvatska« i god. 1871. vrlo mnogo piše. Konstatira da su Srbi i Hrvati zapravo takmaci za isti životni prostor, koji »Hrvatska« god. 1871. proglašava upravo hrvatskim; pravaši, osim historije, kako su sami smatrali, imaju i posve svježe argumente, pa ih njihov list i bilježi: beogradski list »Vidovdan« drži da Hrvata ima ravno 50.000; češki su pak autori u Austriji poznavali 80.000 Hrvata, 2,594.000 Srba, pravoslavnih i katolika, te 1,511.000 Slovenaca čemu su se, uostalom, složno »divili« i »Hrvatska« i narodnjački »Obzor«.

Razni članci u »Hrvatskoj« bave se političkim smjerom i stanjem susjeda i naroda naokolo Hrvatske, nastojeći da njihov položaj i interese ocijene s obzirom na Hrvatsku i na smjer Stranke prava. Kvaternik smatra da su Bugari pravi baštinici Turske i propagira potrebu i korist hrvatsko-bugarskog prijateljstva. O Slovencima, kao što je rečeno, »Hrvatska« misli da bi u zajednici s Hrvatima bili pod zaštitom hrvatskog državnog prava, i upravo to i misli kad se služi izrazom »Planinski Hrvati«.

»Hrvatska« se bavila i socijalnim i gospodarskim stanjem u tadašnjoj Hrvatskoj; list se izjašnjava protiv neograničenog cijepanja zadruga, i smatra da je zakonski članak iz god. 1870. napravljen u interesu velikog posjeda koji želi **»imati jeftinih težaka primoranih siromaštvom raditi većim posjednicima, i posve ovisnih od ovih.«** Pisac u »Hrvatskoj« zalaže se za seljački »stališ« u Hrvatskoj, jer je najbrojniji i

HERVATSKA

HERVAT.

Naslovne stranice pravaških glasila

najvažniji, pa stoga u Hrvatskoj valja štititi i srednji i mali posjed: **»U takvoj državi biti će pobude za marljivu radnju i biti će sredstava zadovoljstvu pučanstva; u njoj se neće dogoditi ugnjetavanje radnika po gospodaru radnje niti će beskućni proletarijat zadavati strah mirnu posjedniku. Tu neće biti socijalističkih ili komunističkih nezgoda, neće biti radničkoga pitanja, koje ne da spavati posjedniku ni državniku mnoge zemlje«.** Ovaj stav jasno pokazuje »srednju poziciju« pisca, kojemu nije po volji isključivi interes velikog posjeda, ali koji se jasno ograđuje i od **»socijalističkih i komunističkih nezgoda«.** Kad su se u Stranci i na stranicama »Hrvatske« oglasili simpatizeri socijalizma i Pariške komune, u Stranci je došlo do oštrog spora, bilo je to nešto prije ustanka u Rakovici.

Spor oko socijalističkih ideja nastajao je u danima izbora za Sabor, kad je svećenstvo vrlo aktivno pobijalo pravaške kandidate, pa je zbog takve agitacije propao i Kvaternik u Klanjcu. Mišljenje iz »Hrvatske«: **»Pop na čelu političkom naroda, to je prava sablazan i poruga na vijek u kojem živimo«.** U polemici s »Katoličkim listom« (koji je napadao na Strossmayera i njegove pristalice svećenike u »Hrvatskoj« prevodio kao napade na vjeru) »Hrvatska« je ponavljala osnovne teze svoga programa, jer je pod zastavu hrvatskog državnog prava pozvala **»sve razrede, stališe, zvanja«,** aristokraciju i demokraciju, klerikalizam i slobodnjaštvo, buržoaziju, liberalizam, konzervatizam (»Hrvatska«, 1871., br. 23). Članak »Državno-društvena načela« u br. 31—34 upravo i razvija »filozofiju politike« koja je bila prilagođena takvom stavu, a i situaciji Hrvatske kao neslobodnog naroda. Prvi cilj neslobodnih naroda jest sloboda. **»U tu se svrhu moraju upotrebiti sve duševne, umne i materijalne sile društva; riječju: sve žive sile naroda«.** Piscu je i buna opravdana kad je riječ o obaranju nasilne vladavine, ali se ograđuje od **»suverenstva pučkoga«,** baš kao i od **»suverenstva boljarskoga«,** jer suverenitet pripada cijelom društvu. Tu je već, generalno, sadržana ocjena o političkom biću Pariške komune, jer je ona doista utjelovljivala »suverenstvo puka«. Sam će se Kvaternik od nje posve ograditi kad su se na stranicama »Hrvatske« pojavili pravi propagatori Pariške komune (v. A. Cesarec, Kriza stranke prava i naši »komunari« god. 1871, Zagreb 1941.). Zbog »komunarskih« tekstova u listu došlo je do sukoba u Stranci, jer se Kvaternik kao potpisani vlasnik lista usprotivio da list propagira »nijekanje boga (indi i svake vjere)«, pa logično — kaže Kvaternik — i »zatajenje narodnosti i države, s toga i vlasnosti otud i obitelji« — što je sve Kvaternik, prema Mazziniju, napizao u svome pismu E. Halperu 6. VIII. 1871., žaleći se da se sva ta načela mogu naći u »Hrvatskoj« (br. 32). Kvaternik, koji će na kraju povući svoju »ostavku«, žalio se i na Starčevića jer da je podržavao mlade pravaške »komunare«.

Inozemstvo i buna

Granica, njezin nemir i nezadovoljstvo, agitacija »Slavosrba« u Granici, račun Beča da bi se Granica mogla dići protiv Mađara — stalne su teme »Hrvatske«. Neposredno pred Rakovicu posebno »Dopisi« iz Granice jasno navješćuju bunu. Prema nekim podacima, o buni se govorilo već u travnju 1871., prilikom obljetnice smrti Zrinskoga i Frankopana. Međutim u te dane Kvaternik je svojski nastojao da bude biran u Sabor (propao je na izboru u Voćinskom kraju u travnju; u svibnju je predlagao Halperu da se odrekne mandata u njegovu korist; ovu osnovu Starčević nije odobravao). Kako je Sabor bio tri puta odgađan, Kvaternik je računao na naknadne izbore i na tome je radio i poslije izbijanja sukoba u stranci.

Čini se da je odluka o ustanku početkom rujna već bila definitivna. Istraga o ustanku nije mogla dokazati nikakvo sudjelovanje u njemu i njegovim pripremama ni Davidu ni Anti Starčeviću: veza s bunom ili veza bilo kojeg osumnjičenoga s onim plakatima s pozivom na oružje koji su se već nakon smrti Kvaternika i drugova pojavili na ulicama Zagreba, nije se mogla dokazati ni drugim sumnjivim licima (Matasić, M. Makanec, D. Medić).

Što se tiče inozemne komponente u rakovičkom zbivanju, ona je prisutna u službenim spisima, u izvještaju zapovjednika Krajine Mollinaryja, i to kao mogućnost s kojom je narod računao, a bili su u pitanju **»Turci ili Francuzi ili drugi stranci«.** U bečkom Ratnom arhivu sačuvan je telegram koji govori o **»spisima u tajnim pretincima, koji su opsežni«,** a kućne su premetačine iznijele na vidjelo **»važne dopise s francuskom internacionalom i tajnim ruskim društvom«** (Šišićev prijepis). Vojskovođa rakovičkog ustanka Rade Čuić, koji je izmakao zasjedi i pobjegao u Srbiju, u svome izvještaju za srpsku vladu (dajući i neke netočne podatke) kaže da su njegovi drugovi **»hvalili Rusiju a tvrdili su da će ona u zajednici sa Hrvatskom osvojiti Bosnu . . . i osloboditi se od Švabe i Mađara; osim toga oni su polagali veliku nadu u rusku pomoć. Tvrdili su da su u sporazumu sa srpskim agentima iz Beograda . . .«** (v. G. Jakšić, Rakovička buna, Šišićev zbornik, Zagreb 1929.) Očevidac Jovo Trbojević, trgovac iz Plaškog, posvjedočio je o Kvaternikovoj izjavi da **»iz Francuske dolazi sigurna pomoć«** (A. Makanec, 1935.). Zacijelo su podaci ovakve vrste i naveli 1936. Trumbića da napiše kako je Kvaternik **»pokušao oružanim ustankom u Vojnoj Granici izazvati stranu intervenciju«** (»Suton Austro-Ugarske i Riječka rezolucija«). Ta problematika, odnosno pitanje eventualnih izvanaustrijskih utjecaja i veza rakovičkih buntovnika, nije ispitana. Šišiću zahvaljujemo sažeti prikaz toka bune, pri čemu on nije ispitivao ranije odnose i veze među sudionicima u buni i nije u tom posebnom pitanju tražio argumente za svoj ispravni odnos prema Rakovici; on ju je naime povezao s ranijim Kvaternikovim osnovama o buni u Hrvatskoj.

Neposrednu vezu između Kvaternikovih osnova o buni iz god. 1865. i 1867. i Rakovice predstavlja Ante Rakijaš, o kojem govore dosta rijetki ali zanimljivi zapisi iz Kvaternikova »Dnevnika«; sačuvani samo do sredine 1870.

Buna

Čuić kaže da je nalog za pripremanje bune primio od Kvaternika možda početkom god. 1871. Čuić piše i o sastanku urotnika 23. IX. 1871. u Karlovcu, gdje da je i Rakijaš bio, očito posve uključen u zavjeru. Rakijaš je, među ostalima, prisutan 7. X. uvečer u Broćancu, u kući Rade Čuića, gdje je proglašena i formirana hrvatska narodna vlada. U njoj je Rakijaš imenovan ministrom rata. Vjekoslav Bach, koji je prije toga pribavio na pošti u Munjavi (kod Ogulina) 15.000 forinti, dobio je resor financija. Sutradan su se u Rakovici okupili oko ustanika stanovnici okolnih sela: Broćanac, Brezovac, Mačvina, Plavča Draga, Močila, i tu je Kvaternikova vojska već pritvorila niže oficire koji nisu htjeli prići buni, zaplijenila magazine i vojnu blagajnu. Istog dana pošao je Rakijaš s četom od 300 ljudi u Drežnik, ali se odanle vratio neobavljena posla, i tako nije uspio za ustanak osigurati slobodan prolaz u Bosnu. U Rakovici su izdani i prvi dekreti narodne vlade; jedan (s potpisom Rade Čuića) o **obustavi premjeravanja zemlje;** drugi, koji **proklamira neka opća načela i regulira osnovna upravna pitanja** (o sudstvu, županijama), kao treći **dekret o imenovanju Ante Turkalja za vojnog zapovjednika ogulinske županije,** s otiskom pečata hrvatske narodne vlade. U Rakovici je Kvaternik nastojao pridobiti za ustanak majora Stanka Rašića, koji je dao i časnu riječ da će se pridružiti, ali je tražio da ga puste iz Rakovice 4 sata. To mu je odobreno, ali on nije održao riječ, nego se nešto kasnije vratio u Rakovicu s vojskom. Sutradan, 9. listopada krenula je četa u Plaški: tek toga dana će zapovjedniku Vojne krajine u Zagreb stići vijest o ustanku, a za njom će se u Krajinu vratiti naređenje o gušenju bune. Vladi odani zapovjednici reagirali su već i prije, tako da su susjedne krajiške jedinice (iz otočke, ogulinske i slunjske regimente) počele okupljati ljudstvo protiv Rakovice. Ta je protuakcija bila djelotvorna jer je zapovjedništvo uspjelo povući iz Plaškog jedinicu koja je bila buntovna. Tako se dogodilo da četa ni na putu u Plaški nije naišla ni na kakav oružani otpor; štoviše, u Plaškom je paroh Popović, po želji Kvaternikovoj, poslije službe u crkvi blagoslovio oružje pobunjenika. U svojoj kratkoj historiji Rakovičke bune **F. Šišić** (Kvaternik, Rakovička buna, Zagreb 1926.), iako smatra da se pravoslavni narod u Krajini tada nije osjećao nacionalno srpskim, već mu je srpsko ime služilo kao oznaka za vjeru, drži da je inteligencija bila nacionalno srpska i da je tada u Plaškom otvoreno agitirala protiv Kvaternika. Ljudi su počeli napuštati vođe, osobito oni iz Močila. Kad su poslije podne u Plaški stigle i vijesti o pokretu ogulinske regimente prema Plaškom, ljudstvo se stalo osipati. Na povlačenju prema Rakovici, umjesto 1.700 ljudi, krenulo ih je s Kvaternikom samo oko 400. Prenoćili su kod sela Močila, s nakanom da se prije dolaska carevaca sklone u Bosnu. Do toga vremena su graničarski odjeli s juga (otočka regimenta) već bili zaposjeli Rakovicu, dok je sa sjeveroistoka pridolazila slunjska vojska, a Ogulinci su se kretali prema Plaškom. U Rakovici se našao i major Rašić i baš je sa svojim drugom Momčilovićem i Močilancima napustio buntovnike, da je spreman pobiti vođe, ali da to ne može učiniti sam, jer su Brezovčani i ljudi iz Broćanca (Čuićevi) ostali uz vođe, Rašić i drugi oficiri u Rakovici smjesta su pošli prema Močilima, odakle su pobunjenici već bili krenuli. Rakijaš, Kvaternik i Bach pobijeni su u tome pokretu, a ljudi se razbježali. Kasnije su, po izričitom nalogu vlade, strijeljani samo lošeg glasa. Smrtna kazna nije stigla ni Turkalja ni Vrdoljaka (ministar unutrašnjih poslova u narodnoj vladi).

Smisao Rakovice

U svojoj studiji o Rakovičkoj buni Šišić tumači tragični kraj E. Kvaternika time što je bilo nemoguće da ga narod slijedi, zatim time što za bunu nije bilo sredstava i što je protivnik bio jači nego što je Kvaternik računao. Šišić inače potpuno uvažava smisao bune, opravdanost i dostojnost njenog cilja: oslobođenje hrvatskog naroda. Neki pisci (Seton Wattson, H. Wendell) nisu u Kvaternikovu činu vidjeli nikakvog smisla, sudeći da nije imao nikakvu šansu za uspjeh. Pisci vremenski i prostorno bliži događaju pridavali su ustanku veće značenje (W. Rogge, historičar, 1873; V. Karanović). Šišić je glasine o inozemnim vezama pobunjenika odreda sveo na »more laži i kleveta«, a prvi je to pitanje, kako je rečeno, ozbiljno postavio god. 1936. A. Trumbić. Takvo postavljanje problema Rakovice daje čitavom fenomenu dublje značenje. Pisci koji su bunu u Krajini smatrali nepromišljenim pothvatom lako su mogli prihvatiti i klevetu da se Kvaternik proglasio kraljem Hrvata. U takovom pisanju i naklapanju očito se lako zaboravljalo da Kvaternik nije djelovao i dizao bunu sam, već da je, kao što je uostalom i istraga pokazala, u Krajini imao istomišljenika pojedinaca, sela, pa i vojnih jedinica, te da je čak, da nije bilo izdaje, mogao iznijeti i živu glavu, pa bi tada krajiška diverzija bila golem politički kapital za politički rad izvan domovine.

Valja zaključiti da su urotnici za slobodu hrvatskog naroda godine 1871. — Kvaternik i istomišljenici — pošli u Rakovicu imajući više mogućnosti za rasplet svog revolucionarnog posla:
boriti se i slavno pasti;
izabrati stranu intervenciju i uspjeti;
izvršiti oružanu demonstraciju i skloniti se u Tursku.
Činjenice što je bihaćki paša po nalogu svoje vlade, a na molbu iz Beča, zaposjeo tursko-hrvatsku granicu sučelice Rakovice i Drežnika, nije morala značiti smrt ili izručenje eventualnih bjegunaca. To su, dakako, pitanja na koja se ne može odgovoriti bez svjedočanstva dokumenata. No na temelju dokumenata koji postoje ili su razmotreni, smisao svega političkog rada E. Kvaternika, pa i Rakovice, jedan je, stalan i očit: borba za slobodu Hrvatske. I samo su iznimne okolnosti u razvoju hrvatskoga naroda mogle utjecati na to da su generacije premalo, nepotpuno i nedostatno poznavale život i djelo Eugena Kvaternika.

Ljerka Kuntić

Obljetnica

Prvi je progovorio hrvatski

U povodu 110. obljetnice smrti Matije Smodeka – hrvatskog prosvjetara

Dr. Matija Smodek — ugledni sudionik ilirskog pokreta — prvi je na najvišem hrvatskom učilištu u Zagrebu počeo slušačima predavati o hrvatskom jeziku, u vrijeme kad je hrvatski jezik bio ugrožen, po tko zna koji put tijekom povijesti.

Matija Smodek rodio se 1807. godine u Novakima na području varaždinske županije. Niže škole završio je kod franjevaca u Varaždinu, a sveučilište u Pešti, gdje je položio i doktorat. Iz Ugarske se vratio u Zagreb, gdje se odmah po dolasku pridružio ilircima i ušao s njima u prvu njihovu veliku domoljubnu bitku, u boj za jezik naš. U tom boju Smodek je odigrao i te kako veliku i značajnu ulogu!

Još 1792. godine na dnevnom redu rasprava u Hrvatskom saboru bilo je i pitanje da se mađarski jezik uvede kao službeni u hrvatskim ustanovama. Mađari su svakako nastojali da svoj jezik nametnu Hrvatima, kako bi ih lakše pomađarili i dokinuli razvitak hrvatske nacionalne kulture i osebujnosti. Nakon francuskih ratova, godine 1805., ponovno uznastojaše Mađari da se njihov jezik u nas proglasi službenim. Malo je čestitih Hrvata u tim veoma teškim časovima naše povijesti osjećalo žar narodne ideje i malo ih se zalagalo za hrvatski jezik. Opasnost od mađarizacije pokušavali su malodušni hrvatski staleži otkloniti oslanjanjem na raniji službeni jezik u Hrvatskoj, tj. na latinski. Tek tu i tamo poneki od pravih hrvatskih sinova digoše svoj glas za slobodu hrvatskoga jezika, na primjer biskup Vrhovac, pa Antun Mihanović. Ali njihovi glasovi ostadoše vapaj usamljenika. Sabor hrvatski godine 1827. člankom 5. određuje da se mladež hrvatska u hrvatskim školama uči mađarski, te da ovaj Hrvatima strani jezik postane obvezatan u svakoj hrvatskoj školi.

Eto, u takvim prilikama vodili su ilirci boj za lijepi hrvatski jezik. Hrvatska je stoljećima imala nesreću da na čelu njenih najviših ustanova sjedi i poveći broj onih koji su se iz petnih žila napinjali da rade protivu njenih interesa i ciljeva. No, kao i uvijek, bilo je i tada Hrvata čvrstog karaktera, hrvatskih sinova koji ni za što nisu pristajali da Hrvatska bude pomađarena, da bude ugušena sloboda njenog jezika. A među ovima istakao se i dr. Matija Smodek, veliki hrvatski domoljub i prosvjetar koji je neustrašivo prihvatio borbu iliraca za slobodu Hrvatske i hrvatskoga jezika. U siječnju 1832. godine počeo je ovaj domoljub predavati hrvatski jezik na Zagrebačkoj akademiji. Treba znati da se do toga povijesnoga čina nije još bila čula hrvatska, domaća riječ na najvišem školskom zavodu hrvatskog naroda, te je stoga zasluga dr. Matije Smodeka u tom smislu neprocjenjiva! I premda se ovaj istinski Hrvat nije isticao brojnošću svojih radova, njegovo domoljubno djelovanje u hrvatskim visokim školama upisalo je trajno njegovo ime u kulturnu povijest hrvatskoga naroda.

Dr. Matija Smodek umro je u Bjelovaru, kao umirovljeni profesor, 24. rujna 1881. godine.

Nikola Bićanić

Osvrti

OPATIJA

Kumičić ponovno otkriven

Povijest narodne književnosti svakog naroda njezino je neprekidno potvrđivanje i otkrivanje nepoznatog i novog u poznatom i tradicionalnom. To se napose odnosi na hrvatsku književnost, pa su znanstveni skupovi o pojedinim razdobljima ili značajnim predstavnicima doba ili nekog književnog pravca iz bliske prošlosti uvijek istinska prilika za nove spoznaje i književno-estetska otkrića u već poznatim naoko školskim i akademskim načelima i činjenicama.

Značenje i vrijednost Eugena Kumičića (1850 — 1904), hrvatskog realista i pravaškog političara ne možemo iscrpsti samo poznatostima, ono je mnogo dublje i sveobuhvatnije. To je uvjerljivo pokazao i **»Kolokvij o Eugenu Kumičiću«** koji je u okviru Dana čakavskog sabora održan u Opatiji 29. i 30. X. 1971. Pokrovitelj i počasni voditelj skupa bio je akademik Dragutin Tadijanović urednik »Izabranih djela« Eugena Kumičića i redaktor brojnih izdanja hrvatskih pisaca. U uvodnom svečanom dijelu skupa održali su pozdravne besjede uz pokrovitelja Tadijanovića još predsjednik općine Opatija Franjo Kinkela, potpredsjednik Matice hrvatske dr. Danilo Pejović dr Marin Franičević u ime JAZU, dr Mirjana Gross za Povijesno društvo hrvatske, prof. Berislav Lukić (Hrvatski pedagoško-književni zbor), te dr Ivo Frangeš u ime DKH, koji je ujedno imao i uvodni referat. Skupu je uz brojne sudionike samog Čakavskog sabora prisustvovao i dr. Đuro Kumičić, sin piščev, koji je usprkos svojih 84 godine svojom vitalnošću i svježinom anegdotičnosti bio središte pažnje cijelog kolokvija.

U referatu dr I. Frangeša **»Eugen Kumičić danas«**, on je istakao dvije bitne odrednice Kumičićeva djela, prvo njegov odnos sa naturalizmom u povezanosti sa tradicijama šenoinskim hrvatskog realizma uopće, a drugo: razglobio smisao i značenje sintagme Kumičić danas sjedinivši Kumičića pisca i društvenog radnika u cjelovitu viziju koja i danas nadahnjuje svojom etičkom čistoćom borca i estetskim poticajima umjetnika. Dr. Mira Sertić je u temi **»Kumičić kao pisac povijesnih romana«** unijela niz pojedinosti u estetsku analizu stila i izričaja poznatih romana »Urota« i »Kraljica Lepa«. Dubravko Jelčić je temom **»Kumičićevi društveni romani«** ukazao koliko je Kumičić nepokolebljivi pravaški ideolog uvjetovao i pristup njegovim romanima o hrvatskom građanstvu svog vremena.

Drugi dan također su održana još tri referata. Dr Mirjana Gros u opširnom analitičkom prikazu »Kumičićeva »Urota« **i pravaška ideologija«** pokazala je koliko su temeljne i sporedne crte pravaškog političkog pokreta sadržane u Kumičićevu romanu i kako je taj povijesni roman u isto vrijeme i programatska projekcija suvremenosti u povijesnu građu. Prof. Mirjana Strčić analizirala je **»Ženske likove u Kumičićevoj Uroti«** a Miroslav Vaupotić na osnovu analize manje pozonatih djela Eugena Kumičića »Saveznice« i »Podijeljeni grobovi«, te poznatijeg »Gospođa Sabina« prikazao je doživljaj **»Zagreba u djelu Eugena Kumičića«**. Referati. dr Miroslava Šicela »Kumičićevi naturalistički romani« i dr Krunoslava Pranjića »Kumičićeva borba oko izraza«, jer autori ne bijahu prisutni bit će zajedno sa ostalima tiskani u posebnom broju časopisa **»Dometi«**. U diskusiji sudjelovali su Zvane Črnja dr Mirjana Gross, dr Đuro Kumičić i dr Ivo Frangeš, koji je zaključio opširnim sažetkom značenja i vrednovanja skupa sam kolokvij.

Zanimljiv je bio mali polemički dvoboj između suvremenika pravaških političara dr Davida i Mile Starčevića, Kumičićeva sina dr Đure Kumičića i povjesničara koji zbivanja promatra iz smirenije retrospektive dr Mirjane Gross.

Trećeg dana 31. X. održana je svečanost u rodnom mjestu pisca, slikovitu Brseču podno Sisola (Jenio Sisolski književnikov pseudonim) **»U zavičaju Eugena Kumičića«**. Uz zvuke drevnih sopila i poskok narodnog »baluna« održana je kulturno umjetnička priredba na kojoj su recitirali čakavske stihove pjesnika zavičaja od Balote i Gervaisa do najmladih nepoznatih pjesnika-đaka brojni recitatori glumci iz Rijeke, sami pjesnici i pjesnikinje te napose učenici (e) osnovnih škola sa zamjernom kulturom domaće čakavske riječi. Također su podijeljene nagrade učenicima za najbolje radove o Eugenu Kumičiću i njegovu zavičaju. I ova priredba pokazala je neuništivu snagu i ljepotu drevne čakavske riječi (**»U početku bijaše ča«**), a time stvarno i simbolno dokazala i svrhu i vrijednost priredbi Dana čakavskog sabora, koji postaju izuzetna tradicija naše današnjice.

M. V.

ZAGREB

»Zlatarovo zlato« kao bankovni dar

U hrvatskoj izdavačkoj djelatnosti pojavilo se prošlih dana Šenoino »Zlatarovo zlato« u jedinstvenom mecenatskom izdanju — u izdanju Kreditne banke u Zagrebu! Ta je banka 31. listopada, u čast »Dana štednje«, svakoj svojoj mušteriji koja je toga dana pristupila sa štednom knjižicom njenim šalterima poklanjala po jedan primjerak (tko je imao dvije knjižice, dobio je čak dva!) elegantnog, modro uvezanog i zlatom ukrašenog novog izdanja najpopularnijeg i »najzagrebačkijeg« Šenoina romana.

Ideja je potpuno nova, te čak i u relacijama širima od naših predstavlja najuspjeliji plod kulturno-gospodarske suradnje, koja se danas toliko forsira i sve više predstavlja jedinu mogućnost održanja pojedinih kulturnih manifestacija.

Bilo bi nepravedno, a i netočno, ocijeniti to kao reklamni potez koristan isključivo banci, jer je takvim postupkom književno djelo izvuklo mnogo veću moralnu dobrobit svojim populariziranjem kao »artikl« koji se u organizaciji života suvremenog »potrošačkog« čovjeka čini manje neophodnim od uložne knjižice. Ova besplatna distribucija pokazala je naprotiv da su vlasnici k n j i ž i c a s jednakom pažnjom, a s većim veseljem i ponosom prihvaćali i iznosili svoju k n j i g u i pokazivali je okolini sasvim drukčije no što bi radili s nekom uobičajenom »nagradom«. Tako se toga dana iz jedne zagrebačke banke i njenih podružnica razletjelo po zagrebačkim kućama nekoliko tisuća najomiljelije hrvatske knjige, možda čak i do mnogih zakutaka, kamo inače Pavao i Dora ne bi doprli, a sad će sigurno biti primljeni i zadržani kao najdraži gosti.

Vrijednost ovog neobičnog dara (osim znatne materijalne vrijednosti, jer je knjiga pravo divot-izdanje, kako se nekada reklo) povećava u najvećoj mjeri njegova koncepcija. Nije naime riječ o pretisku nekog uobičajenog, »popularnog« izdanja samog Šenoinog teksta, nego je to zapravo pravo kritičko izdanje s odličnim podjednako informativnim koliko i esejistički sadržajnim i briljantnim predgovorom Iva Frangeša, temeljitim i živo pisanim bilješkama Dubravka Jelčića o Augustu Šenoi i njegovu djelu, prvi put ovako objavljenim kronološkim pregledom — »Sto godina hrvatskog romana (1871—1971)« Miroslava Šicla, u kojem se uz naslove pojedinih hrvatskih romana izišlih u tom stoljeću (a ima ih — što da se ponosimo? — ravno sto!) nalazi i kratka informacija o karakteru djela. Ako tome dodamo tumač Šenoinih latinskih riječi i izraza, Šenoin portret, nekoliko faksimila i niz uspjelih stilskih vinjeta Josipa Vanište morat ćemo, možda s malo čuđenja, priznati da je ovo »bankovno« izdanje dosad najluksuznija i najsolidnija, jednako bibliofilski otmjena kao i kritički temeljita dosadašnja edicija »Zlatarovog zlata«. Pripremio ju je »Liber« kao izdanje Instituta za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a predana je u tisak 5. kolovoza 1971. na dan 100. godišnjice hrvatskog romana.

Tako je iz trezora hrvatskih banaka, iz kojih tako nezadrživo otječe jedno zlato, poteklo među naš svijet drugo, u mnogočemu djelotvornije, u koincidenciji kojoj prilike daju posebno značenje.

Vojmil Rabadan

Susreti

Hifzi Bjelevcu u pohode

Uz 85. obljetnicu zaboravljenog i zanemarenog hrvatskog književnika A. Hifzi Bjelevca, pisca muslimanske sredine

Prije dvije godine pročitao sam u sarajevskom časopisu Život ove retke o hrvatskom književniku A. Hifizi Bjelevcu, za kojega sam, i ne samo ja, mislio da nije među živima:

»Živi u Zagrebu. Penzioner Društva književnika Hrvatske od 1952. godine. Zaboravljen u sredini gdje živi i u sredini iz koje potječe. Rođen je u Mostaru 8. lipnja 1886 . . .«

Godinu dana kasnije posjetio sam ga i zamolio za razgovor uoči izlaska drugog izdanja njegova, starijim generacijama poznatog romana **Muhamed.** Ležao je i nije se osjećao dobro. To mi je, otvarajući vrata, rekla i književnikova supruga Eleonare, tipična Belgijanka: »Bolestan je i gotovo uvijek leži. Već tri mjeseca nije izašao na ulicu . . .«. Pogledao sam okolo sebe i opet se prisjetio teksta iz onoga časopisa: Stan prazan i star. Siromašan oblicima i bojama, i predmetima. Tužan. »Sve mi bomba raznijela prošlog rata. Kad mi se nedavno udala kćer, mogao sam joj pokloniti samo po primjerak svoga djela . . .«

Životni put Hifzi Bjelovca gotovo je nemoguć po svojoj razgranatosti: bio je đak Galatasarajskog liceja u Istanbulu, đak Akademije za financijsku struku u Grazu, poreski činovnik, novinar, urednik »Novog vijeka«, dopisnik »Večernje pošte«, tvorničar papirnih vreća, direktor Islamske tiskare u Sarajevu, referent za film i turizam, reporter u Press-birou, ataše za novinstvo i kulturu u Ankari, revizor u Nabavljačkoj zadruzi u Zagrebu, prevoditelj s turskog i vrlo plodan pisac između dva rata . . .

Pored spomenutoga **Muhameda** napisao je i romane: »Pod drugim suncem«, »Mostar 1914.; »Minka«, Sarajevo 1917.; »Ana Zolotti, Zagreb: »Rene Logotetides« Sarajevo 1920.; »Među očevim ljudima« (u nastavcima »Novog vijeka«), »Melika«, Zagreb 1927.; te »Zidanje sternog doma« Beograd.

Trebalo je proteći više od trideset godina da bi se pojavilo nešto pod njegovim imenom — drugo izdanje Muhameda, 1969. u nakladi ZSP TIN, Zagreb. Kad sam ga upitao da li još piše, rekao je s osmjehom: »Iako me ruke izdaju i vid tanji — pišem. Nešto za film. TV — po romanu Rene Logotetides. Imam puno godina i nisam siguran u kraj tog posla . . . Nu, i tako će ostati prepuna košara netiskanih rukopisa . . .«

Dok smo pili »stambolsku kahvu«, rekao je o svojoj prozi: »Ona predstavlja stanoviti specifikum, jezični specifikum. Ne znam bi li se moglo kazati da sam pisao 'bosanskom' varijantom hrvatskoga jezika . . . U svakom slučaju, tako govore bosanski muslimani. Prije svega mislim na romane 'Muhamed' i 'Rene Logotetides'. Ovaj drugi, opet, izdvajam od svih. To je roman o slobodi. Narodnoj slobodi. U tom sam se romanu, kao autor, tako daleko udaljio da su mi iz vida, iz svijesti izlazili svi sklopovi narodnosnih i zemljopisnih granica. Htio sam reći: gdje su ljudi, tu je i njihova nacija, tu su na zemlji, na svojoj.«

U jednom trenutku sam spomenuo njegove vrsne prijevode turskih pjesnika u »Antologiji svjetske lirike« i upitao zašto se nije nikada pojavila jedna cjelovitija knjiga pjesama tih autora. Lako je uzdahnuo i prozborio: »Ja više i ne prevodim, nu podsjećate me na jednu staru stvar. Vidite, jedne godine zagrebačka 'Zora' ponudila se kao izdavač baš takve knjige. U dogovoru s Krklecom, tadašnjim urednikom pjesništva, dao sam im zbirku s trideset modernih pjesnika, preko stotinu pjesama. Mučio sam se dakle oko tih prijevoda, a onda doznah kako je Krklec otišao s tog mjesta Došao je, biva, mladi, napredniji, te mu se — valjda — prethodnikov plan nije svidao, ili turski pjesnici, ili moji prijevodi — tko zna? Sve u svemu, knjiga nije izašla i evo je ovdje, koga zanima može je uzeti . . .«

— Kao jedan od najstarijih među hrvatskim književnicima, jedan ste i od najzapostavljenijih i zaboravljenijih.

— Ja sam zaboravljen — rekao je Hifzi — iz meni nepoznatih razloga. Nije to slučaj samo sa mnom. Okrenite se u prošlost, pa ćete vidjeti cijeli niz 'posnulih' bosanskih književnika u hrvatskoj književnoj baštini. I sada, dok to govorim i sjećajući se nekih stvari, ne usuđujem se bilo što reći, bilo kakav životni naputak dati mladiću kao što si, recimo, ti. U Zagrebu živim dosta dugo. Ovdje mi kažu: Hifzi, ti pripadaš Bosni, ti si njihov, a što živiš ovdje — to su tvoji privatni razlozi. U Bosni kažu: Ti pripadaš . . . i sve tako, obrnuto. Ispalo je da nikom i nikud ne pripadam . . .

O 85. obljetnici Hifzijina života — ja toliko.

IBN KAJAN

Iz ogranaka

PREGRADA

Uskoro ogranak

U jednom od bivših kotarskih središta Hrvatskog zagorja, u Pregradi, poduzete su akcije za osnivanje ogranka Matice hrvatske, radi oživljavanja kulturnog i društvenog života, koji je u zadnjih nekoliko godina gotovo potpuno zamro. U programu rada i djelovanja ogranka u prvom će se redu poraditi na osnivanju knjižnice, te na organiziranju toliko potrebnih predavanja za prosvjećivanje radnih ljudi.

Za osnivanje ogranka Matice hrvatske vlada veliko zanimanje ne samo u Pregradi, nego i u široj okolici: Vinagori, Desiniću i Humu na Sutli. Osnivanjem ogranka MH u Pregradi moći će se znatno povećati broj pretplatnika, a time i aktivnih čitatelja »Hrvatskog tjednika« kao glavnog glasila naše najmasovnije hrvatske kulturne organizacije — Matice hrvatske.

Očekivati je da će ogranak MH u Pregradi pokazati, s obzirom na veliki broj mještana intelektualaca, dobre rezultate na kulturnom oplemenjivanju žitelja ovoga područja, koje se bori za bolji kulturno-društveni i gospodarski razvitak tog dijela toliko zapostavljenog Hrvatskog zagorja.

Franjo Krog

NAŠICE

Dvije proslave

13. i 14. o. m. slavilo se u dva mjesta našičke općine: u Našicama i Feričancima. Iako različitih uzroka, znaci radosti bili su jednaki. Na oba mjesta zastave, ozbiljna lica, svečani činovi.

U Našicama je podružnica Pedagoško-književnog zbora u suradnji sa Zajednicom osnovnih škola općine Našice svečanom akademijom, na kojoj su govorili prof. dr. Ljudevit Jonke (o hrvatskom književnom jeziku danas) i prof. dr. Ante Vukasović (o stogodišnjici PKZ-a), proslavljala obljetnicu najstarije strukovne organizacije pedagoških stvaratelja. Svečanost je završena podjelom priznanja istaknutim prosvjetnim radnicima. Poslijepodne prvoga dana nastavljeno je sjednicom Upravnog odbora Ogranka Matice hrvatske, kojoj je prisustvovao njen predsjednik Ljudevit Jonke. Kraj je protekao u veselju koje je stvorio tamburaški orkestar Zagrebačke pivovare »Tamburica«.

Svečanost je prestala zbog noći, ali se sutradan nastavila u Feričancima otkrivanjem spomen-ploče Stjepanu Radiću u znak sjećanja na njegov posjet ovom selu. Potom je književnik i publicist Zvonimir Kulundžić govorio o Radićevu životu i djelu.

Organizator ove proslave jest Ogranak Matice hrvatske iz Našica.

J. E.

Vijesti

ZAGREB

Nagrade »Školske knjige«

Na početku ovog mjeseca Izdavačko poduzeće »Školska knjiga« iz Zagreba utemeljilo je i podijelilo dvije nagrade, koje će odsad postati tradicionalnima. To su **Nagrada »Davorin Trstenjak«** u visini od 20.000 n. d. i pozlaćena plaketa, te **Nagrada »Ivana Brlić-Mažuranić«** u visini od 10.000 n. d. i skulptura »Šegrt Hlapić«.

Nagrada »Davorin Trstenjak« dodjeljivat će se svake godine onim značajnim pregaocima koji su svojim radom dali velik doprinos na pedagoško-prosvjetnom području. Ove godine Nagrada »Davorin Trstenjak« pripala je **Hrvatskom pedagoško-književnom zboru i prof. Stjepanu Škreblinu.** Iako pravilnik nagrade »Davorin Trstenjak« ne predviđa nagrađivanje institucija, već samo pojedinaca, učinjena je iznimka, koju samo možemo pozdraviti. Hrvatski pedagoško-književni zbor nagrađen je upravo u vrijeme kad slavi svoju stotu obljetnicu uspješna rada. Žiri nagrade »Davorin Trstenjak« (Narcisa Čemalović, dr. Pero Šimleša, Đuro Fučijaš, Neda Bendelja, Rudolf Bernardić, Stjepan Šeparović i Juraj Bukša) sasvim je zasluženo nagradom počastio profesora Stjepana Škreblina koji već gotovo pola stoljeća u svojim školskim udžbenicima uporno pomaže učenicima i nastavnicima u osvjetljavanju elementarnih matematičkih znanja. Samo »Školska knjiga« izdala je 21 udžbenik prof. Škreblina, koji su sveukupno premašili 130 izdanja! Osim toga prof. Škreblinu odano je na taj način i priznanje za organiziranje, vođenje i sudjelovanje u mnogim pedagoško-prosvjetnim periodicima.

Nagrada »Ivana Brlić-Mažuranić« dodjeljivat će se redovito svake godine autoru najbolje knjige za djecu i autoru najboljih ilustracija. Žiri u sastavu **Dragutin Brigljević, dr. Milivoj Gabelica, Ivan Kušan, Slavko Mihalić i Danko Oblak** odlučio je da ove godine nagrada pripadne književniku **Paji Kanižaju** za knjigu pjesama »Bila jednom jedna plava« (»Školska knjiga«, 1970.). Žiri nagrade »Ivana Brlić-Mažuranić« za najbolje ilustracije, sastavljen isključivo od likovnih umjetnika, dodijelio je nagradu **Stevi Biničkom** za ilustraciju knjige Nade Iveljić »Kiki — mala polarna lisica«.

Nagrade što ih je ove godine podijelila »Školska knjiga« značajne su i nadasve poticajne. Istini za volju, moramo istaći da smo to od tako moćnog izdavača kao što je »Školska knjiga« očekivali već davno ranije, pogotovu nagradu za udžbeničku literaturu i djelatnost oko koje su okupljeni vrijedni znanstveni radnici, već tradicionalno pomireni s anonimnošću, iz koje ih ovakvo priznanje može izvući. Nadalje, treba svakako pozdraviti ostvarenje ideje o nagrađivanju ilustratora, što će, nadamo se, uz Nagradu »Grigor Vitez«, još više stimulirati likovne umjetnike i privući ih ovom mediju i tako polako suzbijati kič i neukusnost koja još preteže u dječjoj literaturi.

F. M.

ZAMIŠLJENE MISLI

Novac ne kvari ljude, već otkriva neljude.

Pohlepniku je svaki cilj – pravi.
Zlo sa zlom prijateljuje radi dobra.

Istinskom idealistu svako je vrijeme pravo.

Sumnjičavost je providan štit nemoćnika.

Problemi sebičnih uvijek su najveći.

Pobjeda nad nemoćnim je nepriznati poraz.

Rodoljub izvan svoje domovine može naći samo dio tuđe sreće.

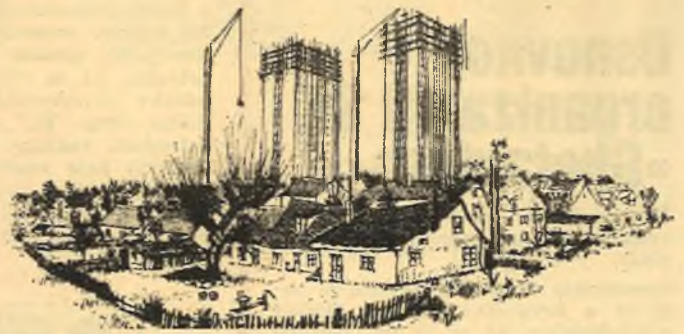
Sloboda, što se više reklamira, više se i traži.

Priznajem: slobodan sam!

Vrata pravde otvaraju se iznutra!

ZLATKO STIPANČIĆ

ZAGREBULJE

ILUMINACIJA NA SELU

»Opet će od grada napraviti cirkus« (neidentificirani građanin)

Neku večer šetao sam s predsjednikom Štefom Jurišićevom ulicom i spazio na pločniku duge »žnore« krcate jeftinim žaruljama koje su radnici navlačili i dizali uvis. Odmah nam je bilo jasno da se radi o »blagdanskoj rasvjeti« Zagreba koja će trajati otprilike mjesec i pol: od Dana Republike pa sve do Sveta tri kralja. Dakle opet: jeftine žaruljice iznad glavnih zagrebačkih ulica, pasje bombice, »štandovi« u Oktogonu, deranje pripitih i suvišne energije prepunih mladića u kaftanima i američkim vojnim čizmicama, struganje istrošenih gramofonskih ploča u predvorju »Name«, tu i tamo pokoja petarda pod nogama dražesnih i manje dražesnih prolaznica, božićna (ili novogodišnja) drvca na Trgu Republike prekrivena šarenim papirima i obojenim žaruljama (opet!), revanje iz zadimljenih gostionica i još mnogo takvih »svečanih« slika predblagdanskog, blagdanskog i poslijeblagdanskog Zagreba. Cijeloj toj slici provincijalnog meteža i tobožnje radosti pridružit će se možda poneki apstraktni visuljak »u slobodnom prostoru« koji treba simbolizirati napredak grada i u likovnom smislu. Važno je strancu i posjetiocu Zagreba u te dane pokazati kako se naš progresivni duh opire najezdi kiča, neukusa i blagdanskog primitivizma. Više bih volio da to ovaj put bude dobro učvršćena skulptura na zemlji nego niz limenih pločica obješenih iznad prozora i kuća (kao prije nekoliko godina) što su, ako se sjećate, i pri manjem naletu vjetra tako sablasno odzvanjale kao da se radi o dolasku Marsovaca ili o smaku svijeta, a ne o blagdanskom ugođaju grada. »Treba iz temelja mijenjati konzervativne i malograđanske navike Zagrepčana« — šapće iz dana u dan Ljoki na osjetljive uši svetih gradskih otaca. Treba mijenjati sve. Treba cijeli grad pretumbati i zablatiti kako bi ove godine postao još ružniji i odbojniji. Dok vi spavate, Ljoki radi! Blagdanski »ugođaj« Zagreba već se odavno pretvorio u čistu porugu, u simbiozu neukusa, provincijalnog primitivizma, u prasliku seoskih vašara s kraja ovoga stoljeća, ali bez naivnih licitarskih srdaca, »medice« i ostalih atrakcija iz našega djetinjstva. Lješinarsko sabotiranje svega što se u Zagrebu zbiva ili što bi se u bilo kakvom pozitivnom smislu trebalo zbiti podsijeca se u korijenu, ruši se »en bloc«, nagrđuje se pedantno i promišljeno. Izvrsna prilika da se cijeloj zagrebačkoj godini udari žig sramote, prljavštine, sivila, smrada i lažne pozlate — baš je ovo vrijeme blagdanskih »ludorija« i »zmešarija«. To je pravi trenutak da Ljokijevi bandolerosi punom snagom i ono malo što je ostalo od uže gradske jezgre pretvore u cirkusku šatru, u jeftino kreveljenje i takvu javnu maligansku terevenku kakve nije bilo ni u najjeftinijim romanima u kojima se slična »životna pozadina« upotrebljavala kao kulisa za nesretnu i tragičnu ljubavnu vratolomiju, između grofice Irme i kočijaša Janka. To je doista prava sramota! Već sam u nekoliko navrata (i ne samo ja!) i u okvirima ove rubrike upozoravao na te stvari. Ali bez ikakva odjeka. Sve se ponavlja. Svake godine zbivaju se potpuno isti događaji, svake godine netko nešto kaže, svake godine šaka »jada« prosvjeduje, svake godine optimistički »naštimano« novinstvo piše o tim pojavama kao da se u najmanju ruku radi o karnevalu u Monte Carlu, svake se godine kraj naših zdravih očiju prodaje nazdravičarska magla, svake se godine ta ista cirkusijada nudi kao »predblagdanski velegradski štimung« ,kao »razveseljavanje na kraju još jedne teške i plodonosne godine«, kao »lude noći i ludi dani«, kao »zagrebački blagdanski šarm« i tome slično. Osim te sramote u središtu grada, unajmi se nekoliko talijanskih ili austrijskih »Lunaparkova« koji na gradskim periferijama kriješte i tandrču, a sirota zagrebačka djeca se vesele jer za druge radosti ne znaju. Ona su uistinu sretna. I onda je to glavni adut u igri Grada s nama svima. Fino, samo dalje tako!

ZATO: IZBJEGAVAJTE BLAGDANSKU »RASKOŠ« ZAGREBAČKIH ULICA. TA »RASKOŠ« NIJE SAMO NEUKUSNA, NEGO I OPASNA!

Vladimir Vuković

PS. Kada će biti dovršeno obnavljanje kavane i hotela »Dubrovnik«?

MEĐUKONGRESNI ZAPISI (5.)

nekoliko godina gradski i partijski oci i djedovi nisu primirisali prostorije jednog od najjačih poduzeća u gradu
a onda su jednog jutra u tiskaru dojurili svi zajedno
kočnice mercedesa zaškripale su u tiskari ili kako bi izlazeći iz mercedesa rekli štampariji
tiskara je zapravo to poduzeće poznato daleko izvan granica grada o kome je riječ
što mislite zašto su gradski i partijski oci i djedovi rano ujutro upali u tiskaru
mislite zato što tiskari ide loše pa su došli pomoći
mislite zato što tiskari ide odlično pa su došli čestitati
ništa od toga
razlog je mnogo prozaičniji
pardon poetičniji
gradski oci i djedovi doznali su da tiskara slavi obljetnicu
visok broj značajan jubilej pa su radnici ili kako bi gradski oci rekli neposredni samoupravljači zaželjeli u svojoj sredini čuti neke naše poznate pjevače zabavne glazbe
na prvom mjestu radnici su tražili vicu vukova
i on je rado pristao pjevati u tom gradiću u srcu hrvatske u kom u velikoj većini žive hrvati
i gradski oci i djedovi
što neopredjeljeni
što vrlo opredijeljeni
vrlo opredijeljeni unitaristički
nitaristički
mnogo toga su već unitali
i tako su ti gradski i partijski oci i pradjedovi došli vršiti pardon da vrše pritisak na tiskaru pardon štampariju a očtio je da je bolje tiskara jer su na nju vršili pritisak ili da skratimo nitaristi su zabranili tiskari to jest neposrednim samoupravljačima da zovu pjevača koga oni žele i još su im naredili da o svemu tome ne smiju ništa govoriti
sad na kraju svi očekuju da kažem u kom se to gradiću dogodilo tko su ti gradski oci ali ipak to neću reći
ne zbog njih nego zbog gradića koji zaista ne zaslužuje takve rukovodioce na čelu to jest tjemenu

pajo kanižaj

PISMA

PROZNA UZBUĐENJA

Oprostite što odmah na početku spominjem jednu osobu za dnevnu porabu, člana »Vjesnikove« kolumnističke partije, Igora Mandića. Radi se o njegovu poimanju suvremenoga hrvatskog prozaika, koji problem Igor s vremena na vrijeme dotiče, kad mu je sruke, odnosno kad ne zna čime bi ispunio rubriku. Počeo si Igor tim pitanjem razbijati glavu već dosta davno, i zaključio u prvoj fazi razbijanja da je hrvatska proza slaba stoga što ljudi pišu perom a ne pisaćim strojem. Otad mladi prozaici udaraju kao daktilografi prvoga razreda, a pero ni da pogledaju, ostavljaju ga guskama. Nedavno je, u drugoj fazi, a kao predjelo dvoboju s Jožom Horvatom, Igor ustvrdio da hrvatski prozaik živi suviše mirno, u mirnoj svojoj domovini, a imao bi se boriti s lavovima, skakati iz aviona, osvajati sjeveroistočne polove, biti, ukratko, nešto između Robin Hooda, Casanove, braće Seljan, Mallrauxa i Asteriksa, s redenicima oko pasa i crnom maramom preko oka.

Eh, dragi moj Igor, znači li to da se dan danas u Hrvatskoj ne može isto tako uzbudljivo živjeti? Uzmi malo hrvatskoga tiska, pa ga pođi prodavati na Trg Republike (bivši Jelačićev plac). Pa da vidiš kako ćeš svašta doživjeti, a ako začneš prodavati »Kerempuh« pa vikati »Nekog je pratila Sudba, a nekoga Udba«, bogme ćeš osjetiti kako je bilo onom nesretnijem od braće Seljana.

Najlakše je, dragi moj, sjesti na »Besu« pa odveslati na beskrajnu pučinu i misliti kako je to sve zapravo otužno, i kako čovjek doista ne bi smio povući svoj potpis s Novosadskoga ugovora, kao što je na jednom od (koliko ono?) oceana zaključio Joza Horvat.

Koji još kaže da žali što je Novosadski sporazum napušten »s pozicije vraćanja u prošlost, a ne polaska u budućnost, jer naš jezik srpskohrvatski ili hrvatskosrpski meni ponekad liči na gospodina Boga i sveto Trojstvo.

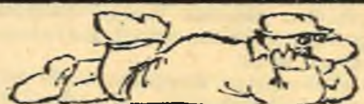
E, pa valjalo bi se, druže Horvat, posjetovniti, jer se ovako maštovitim tipovima na oceanu svakojake fatamorgane prikazuju.

To je nekako isto kao kad Mandić tvrdi da je za opadanje nataliteta u Hrvatskoj odgovorna televizija. Tu valja već progovoriti Matoševim jezikom. Nazvati to — bezobrazlukom.

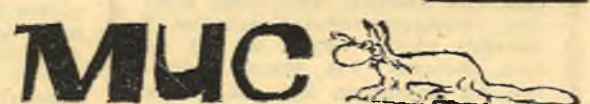
Nego, čujem da u Bosni nije uspjela asimilacija. Kažu mi Lukić i Koroman. Da je onaj Joža Horvatov novosadski pravopis samo izgovor za dominaciju jednoga jezika nad drugim. Ma nije moguće. Isto me tako zaprepastilo što su tamo sami Srbi dekretima postavljani na katedre i katedrale. Ma što ne kažete. Nevjerojatno. A Meštrovićev »Fra Grga Martić« čujem grozno isklepan, preplašila bi se djeca da ga vide. Ili ne da Gaja da se dosjeti raja?

HRVOJE HITREC

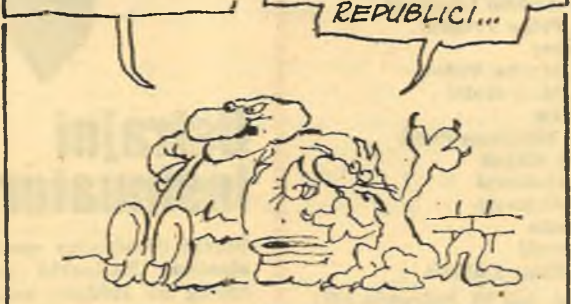
CRTA I PIŠE ZLATKO GRGIĆ

FRANCEK i MUC

PITANJA

Osnovnoj organizaciji SK »Ghetaldusa«

Katica Pintar, član vaše osnovne organizacije, istovobno je i član CK SKH.

Spomenuta drugarica postala je poznata u hrvatskoj javnosti svojim protivljenjem da se iz SK isključi (još poznatiji) dr. Miloš Žanko. Obrazloženje koje je tom prigodom (X. sjednica CK SKH) iznosila u obranu svog stava bilo je po karakteru i sadržaju jedinstven primjer nedotupavog mini-unitarizma (uvijek neodoljivo nalik staljinizmu), a po stilu je pripadalo pravoj klasici lažnog političkog naivizma. Kako je poznato, Katici Pintar je održana lekcija i ostavljena mogućnost da uvidi, te ispravi svoje »zablude«. Ona je priliku iskoristila i, na 22. sjednici CK SKH, glasovala protiv komisijske istrage o djelatnosti emisara Rade Bulata. Očito, nameće se zaključak da od Katice Pintar ima još »naivnijih« naivaca.

Pitamo: namjeravate li vi, kao osnovna organizacija SK koje je Katica Pintar član, ispitati i prosuditi (s odgovarajućim posljedicama) njezine političke stavove i njezino političko ponašanje ili kanite osnovati društvo za ideološku izgradnju Katice Pintar? Ako u vašem poduzeću ne proizvode naočale kojima se njezina rabota može otkriti i utvrditi, neophodno je da bitno proširite asortiman!

Peri Gotovcu, predsjedniku »Estrade«, Zagreb

Veoma Vam je dobro poznat »slučaj« Vice Vukova, inače člana Društva estradnih radnika zabavne i narodne glazbe kojem ste Vi na čelu. Nećemo Vas stoga podsjećati na kampanju koja se protiv njega isprva počela voditi izvan naše republike, a onda — kao u štafeti — bila prenijeta i u našu sredinu.

Nije dakako riječ o različitim ukusima, nego o političkim sudovima i postupcima koji istaknutog ESTRADNOG RALNIKA PROTUZAKONITO onemogućavaju u obavljanju njegove djelatnosti sprečavanjem njegovih nastupa u pojedinim mjestima, objektima PREDVIĐENIM ZA ESTRADNE NASTUPE, odnosno skidanjem njegovih izvedbi s programa medija također PREDVIĐENIH ZA PREZENTIRANJE ONOGA ČIME SE VUKOV BAVI!

U cijelom civiliziranom svijetu odluka o tome hoće li netko predstavljača vidjeti i slušati, ili to oboje, prepuštena je slobodnoj volji građanina, tj. publici. Sa »slučajem« Vice Vukova kod nas se uvodi opasna praksa koja bi teško prošla i u mnogo zaostalijim društvenim sredinama.

Osobito je zabrinjavajući posljednji, čakovački slučaj. Vaše je društvo sklopilo ugovor sa Štamparsko-izdavačkim poduzećem »Zrinski« iz Čakovca, da određen broj (poimence navedenih) estradnih radnika — vaših članova, među kojima i Vice Vukov, nastupi u Čakovcu. Pročitali smo u »Vjesniku« da je ugovor nedavno potvrđen u cijelosti, ali sa zahtjevom da se nastupi Vice Vukov (kojem će ipak biti isplaćena ugovorena naknada za nastup)!? Prema informacijama kojima raspolažemo taj je zahtjev, osobno nevoljko, prenio ing. Antun Gorličanec, obrazlažući ga pritiscima stanovitih društvenih čimbenika grada Čakovca.

Prije svega, molimo Vas da informirate hrvatsku javnost koji su »čimbenici« u gradu Čakovcu to tražili i s kojim obrazloženjem? Dalje, je li taj zahtjev rezultat anketiranja potencijalne publike na pripremanoj priredbi ili je rezultat samovoljne odluke »čimbenika«? Naposljetku, dokle ćete Vi, odnosno društvo estradnih radnika (i sami estradni radnici) koje vodite, trpjeti protuzakonitu pakost protiv jednog Vašeg uglednog kolege i člana, i što kanite poduzeti da njega (sebe) profesionalno zaštitite?

Centralnom odboru Sindikata radnika saobraćaja i veza Jugoslavije

Beograd
Miloša Pocerca 10

Poštovani drugovi!

Uvidom u službenu dokumentaciju koju vi šaljete primijetili smo slijedeće:

— glava vašeg glasila »Informacije« tiskana je na »četiri« jezika naroda Jugoslavije, i to slijeva nadesno: 1) srpskim (latinicom), 2) makedonskim, 3) slovenskim, 4) srpskim (ćirilicom);

— kompletan tekst glasila tiskan je na srpskom književnom jeziku latinicom.

Zanima nas što je s varijantom na hrvatskom književnom jeziku, koji po vama, čini se, ne postoji.

Zato protestiramo i zahtijevamo da se »greška« ispravi i da jedna od četiriju jezičnih varijanata bude tiskana na hrvatskom književnom jeziku, po kojemu se ne kaže sednica, već sjednica; ne savetovanje, već savjetovanje; ne obaveštenje, već obavještenje; ne saobraćaj, već promet; ne poštanski fah, već poštanski pretinac, itd.

Nadalje zahtijevamo da se i kompletan tekst »Informacija« tiska na hrvatskom književnom jeziku, za republiku Hrvatsku.

Uz drugarski pozdrav
Članovi Sindikalne organizacije poduzeća

JUGOTANKER—TURISTHOTEL ZADAR

1. dipl. ing. Ivica Jelić
2. Stanko Tudorović
3. dipl. oec. Anđelo Lordanić
4. dipl. ing. Petar Sviličić
5. Jure Bilaver
6. dipl. oec. Marko Vitlov
7. dipl. oec. Mira Kolić
8. Desa Ortika
9. dipl. oec. Marijana Zorić
10. kap. Josip Magaš
11. Julija Pavlaković
12. Maksim Mirković
13. Ante Vidolin
14. Šime Švorinić
15. dipl. oec. Šime Luštica

U Zadru, dne 25. listopada 1971.

Staroslavenskom institutu »Svetozar Ritig«

U Beogradu je objavljena reprezentativna knjiga Petra Đorđića ISTORIJA SRPSKE ĆIRILICE, u izdanju Zavoda za izdavanje udžbenika SR Srbije. Knjiga je nagrađena, a u dijelu tiska proglašena je kapitalnim djelom srpske kulture. Stoga se čudimo vašem čekanju da o (ne)znanstvenim podvalama u tom djelu »izrekne najprije svoj sud okolina«. Ona je, čini se, prosudila i — prešutjela: da je slijepa pohlepa đorđevićevska u »srpsku ćirilicu« UĐUTURILA, uz mnoge pisane spomenike hrvatske baštine, i sâm Poljički statut, pisan (možda već u 14. stoljeću) bosančicom, pismom koje sami Poljičani u Statutu nazivlju »arvackim«!

Ploča u »pacu«

U Valpovu je na zgradi bivše »solane« postojala ploča koju su Valpovčani postavili u spomen tisućugodišnjice hrvatskog kraljevstva. Na ploči je bio lik kralja Tomislava i natpis: 925—1925.

Poslije rata ta se zgrada preuređivala za kino i tada je ploča skinuta, a po završetku popravka zgrade ploča se trebala nanovo uzidati u zid te zgrade, gdje je i ranije stajala.

Međutim do dana današnjeg ta ploča nije postavljena na to mjesto. Ogranak Matice hrvatske pokušao je to, ali je bio spriječen. Molimo da se hrvatskoj javnosti Valpovštine objavi gdje je ta ploča, a tako i razlog zašto do danas nije postavljena na svoje mjesto. Molimo da se objavi i tko sprečava njeno postavljanje i zašto.

»Savetovanje« u Splitu!

Savez društava pravnika u privredi Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu obavijestio je članove društva pismom i programom u kome doslovce piše:

— Redakcija lista »Savremena praksa«, Savez društava pravnika u privredi Jugoslavije, Savez ekonomista Jugoslavije organizuju veliko stručno trodnevno savetovanje o temi »Neposredna primena ustavnih amandmana u organizacijama udruženog rada«. Savetovanje će se održati 24., 25. i 26. novembra 1971. u Splitu.

Ljudi, zaboga, idite U SEDIŠTE!

Ustrajni insinuatori

Slučaj tobožnjega »prebrojavanja« u sisačkoj Rafineriji dobio je svoj epilog na sjednici sekretarijata organizacije Saveza komunista te radne organizacije i na sjednici Općinskoga komiteta Saveza komunista Sisak. Sekretarijat organizacije Saveza komunista Rafinerije suglasio se sa stajalištem Izvršnoga komiteta CK SKH koji je potvrdio da u sisačkoj Rafineriji NIJE BILO »PREBROJAVANJA« NA OSNOVI NACIONALNE PRIPADNOSTI i »INKRIMINANTNOGA« OSNIVANJA MATICE HRVATSKE. U zaključku sa sjednice Općinskoga komiteta SK Sisak također se naglašava da nije potvrđena kao osnovana i opravdana tvrdnja pojedinaca o političkom utjecaju Matice hrvatske, prebrojavanju i obračunima u Rafineriji nafte, te su nosioci tih insinuacija kritizirani. Na sjednici Općinskoga komiteta također je naglašeno da će se onim pojedincima koji iz različitih interesa i dalje žele sporednim stvarima davati drugo značenje oduzeti prostor za njihovo djelovanje.

U tome je smislu sekretarijat SK sisačke Rafinerije uputio kritiku članu svoje organizacije i članu CK SKH Stjepanu Žalcu koju je on prihvatio. No valja se upitati — a posebice nakon što je dokazano da »prebrojavanja« nije bilo — da li »uputiti kritiku« znači »oduzeti prostor djelovanja«? A što je s onima koji su kao dr. Dragosavac (član Izvršnoga komiteta CK SKH) i Milutin Baltić (predsjednik sindikata i član CK) dalje ustrajali u širenju demantiranih insinuacija i koji se, prema tome, izmišljotinama služe za svoje političko djelovanje? Iako je Izvršni komitet CK SKH demantirao njihove politikantske insinuacije, ni to partijsko tijelo, a ni Centralni komitet nisu još smogli snage da im »upute kritiku«, a kamoli da im »oduzmu prostor djelovanja«. Zaključiti je: PRAVOGA EPILOGA NEĆE BITI SVE DOK IZVRŠNI KOMITET NE POVUČE NORMALNE KONZEKVENCIJE IZ SVOJIH STAVOVA I DOK CK SKH NE BUDE BAREM TOLIKO KONZEKVENTAN KOLIKO I ORGANIZACIJA SK RAFINERIJE I OPĆINSKI KOMITET SISKA.

Nova tržišta

Poduzeće »Centroprodukt« iz Milana dobilo je ove godine tradicionalnu nagradu »Nacionalni Oskar za izvoz«, koju je osnovao talijanski institut za vanjsku trgovinu. Kuriozitet svoje vrste jest činjenica da je milansko poduzeće »Centroprodukt« vlasništvo nekih beogradskih reeksportera. U obrazloženju nagrade kaže se da je ona dana za postignute rezultate na unapređenju plasmana talijanskih proizvoda na novim tržištima.

Da stvar bude jasnija ta »nova tržišta, nalaze se, dakako, u Jugoslaviji. Veliko je pitanje da li bi takva »trgovina« bila moguća bez sadašnjeg deviznog i vanjskotrgovinskog sustava.

Gluma Bojke Glumičić

U Osnovnoj školi (sa oko 400 učenika) u hrvatskom selu Podravska Moslavina (općina Donji Miholjac) događaju se čudne stvari. Izdvajamo ovaj put dvije.

Po »koncepciji« direktora škole Milenka Milovukovića drastično je smanjena nastava hrvatskog jezika. Tako, primjerice, učenici V. razr. umjesto pet sati tjedne nastave iz materinskog jezika slučaju svega tri sata. S nastavom povijesti situacija je još gore. Učenici VIII. raz. nisu od početka ove godine imali ni jedan sat nastave iz ovog predmeta.

Na istoj školi radi i zarađuje svoj »trudbenički« kruh i učiteljica Bojka Glumičić. Ona se pročula i u općinskom središtu po svojoj »nepismenosti« i slabom poznavanju hrvatskog jezika, iako ima završenu učiteljsku školu. Naime, drugarica je Bojka kod djece hrvatske nacionalnosti pisala godinama i u matičnu knjigu »hrvat« malim početnim slovom. Ta »greška« nije joj se događala kod 5 posto djece srpske nacionalnosti, koja u školu dolaze iz dva manja zaselka.

Nakon što je o »glumi« Bojke Glumičić javno progovorio njezin direktor, slijedila je, jasno, »oštra« kazna: Bojka je morala ispravljati »h« u »H«, i to kod učenika koje je uvela u matičnu knjigu tijekom posljednjih dviju godina. Za ranija godišta stanje je ostalo — prema — Bojki.

Općinski »oci« donjomiholjačkog prosvjetiteljstva, čini se, zadovoljni su ovakvom »kaznom«. O moralnoj, društvenoj i političkoj odgovornosti direktora škole nije bilo ni govora, iako je on bio jedan od najčešćih korisnika matične knjige, pa je i »grešku« učiteljice Glumičić morao uočiti.

Pitamo se kakva će reakcija biti ako, primjerice drugarica Bojka zatraži uz prešutno znanje i odobravanje svog direktora, da se iz naziva Donji Miholjac izbaci slovo »H«?

FRANJO PAULIK – 30 godina rada u Hrvatskom narodnom kazalištu

FRANJO PAULIK – operni prvak za kojega još nije utvrđeno da li je veći kao pjevač ili kao glumac

FRANJO PAULIK – teatarsko čudo: njegova je umjetnost kao kvasac od kojega male uloge rastu dok ne ispune čitavu predstavu.

FRANJO PAULIK – čovjek koji je gledao kako svi oko njega stare a on je ostajao isti (ali zar Vašek uopće može ostariti ili, recimo, otići u mirovinu?)

FRANJO PAULIK – primite i naše čestitke!

Kriza je živo(s)t kazališta

Neke su Istine Kazališne vječne kao i samo kazalište.

Valja ih pisati velikim početnim slovima (što smjerno i činim) i u razgovorima ih spominjati s dužnim štovanjem. Druge su više onako, da kažemo teatralne. Spominju se sa smiješkom punoga razumijevanja, kao: **pa znate te kazališne ljude. Reflektori, »život na daskama«, patos odigranih uloga i sve tako. Opet kriza, kažete? Ta neće to biti tako strašno. Pretjeruju oni, ti kazališni ljudi, vidjet ćete ...**

Jesen je, kazališta su u punom pogonu, pa i »popratne pojave«. Ovosezonskim rječnikom rekli bismo: na dnevnom redu — ostavke. Dijele ih svi redom, a razlozi i nisu novi. Najispravnije bi bilo reći kako su neke krizne situacije hrvatskoga glumišta ukorijenjene u našu poslijeratnu stvarnost, rođene u mijenama shvaćanja što ih je donijela Revolucija i kako se, više ili manje prilagođene vremenu, obnavljaju u uvijek novim oblicima.

Gost u hramu Thalije

Razgovori kazališni uvijek spominju i »sudionika u igri« iz gledališta. I to je lijepo. Manje je već dobro što se o tome »sudioniku« razmišlja malo ili nikako. Smatra ga se dobrodošlim gostom. Ako dođe, dobro je došao, a ako ga ne bude, bože moj, što se tu može. A nekada u »trulim vremenima« nije bilo baš sasvim tako. Bilo je normalnije: kazalište bez publike — crkva bez popa. I kad bih htio o krizama, valja početi od iskona: »dobre, stare publike« sve je manje, a nove niotkuda. U svim razmišljanjima o kazalištu čak je i spominjanje »popularnih« predstava izazivalo bar podsmjeh ako ne i užasavanje. (A ne bi se smjelo zaboraviti ni sve veću tehničku dotjeranost filma: u »kino« se moglo i bez kravate. Pa televizija, pa papuče i — užas, ukratko.) Nedavno je u televizijskom prvom planu Zvonimir Rogoz vrlo lijepo branio izvornost primarne, kazališne glume, ali sumnjam da je uspio uvjeriti gledaoce kako će cjelovito glumačko ostvarenje vidjeti prije u teatru nego na filmu ili pred TV ekranom.

Pitam se što su svi zagrebački teatri zajedno, što su svi glumci, redatelji, dramaturzi, direktori i svi ostali u proteklih dvadeset i pet sezona učinili da bi se izborili za svoju publiku?

Svršetak »doba redatelja«

Umjesto da se ponese s problemima koji su se jatimice namnožili netom je umrla institucija administrativne podjele karata i (privida punih kuća, jer »ići u teatar« bijaše, da se ne zaboravi »sindikalna obaveza« svakoga pojedinca iz mnogobrojne publike), kazalište se povelo za mlađim rođacima. Ima tome desetak godina kako sam pisao o redateljskom svevlašću i sve što se u međuvremenu dogodilo, je to, da su sad i redatelji spoznali kako ne mogu sami. Usudio bih se reći kako su kazališta i sada tamo gdje su bila na početku toga odsječka u svom poslijeratnom životu. Vidjeli smo u tom vremenu i nekoliko zaista dobrih kazališnih predstava, više onih koje ćemo pamtiti po dobroj glumi nego onih što ćemo ih se prisjećati po iznimnoj redateljskoj koncepciji, ali smo ostali isto tako daleko od rješenja ili bar pokušaja da se nađe rješenje središnjeg nesporazuma kazališta s vremenom i sredinom u kojima opstoji: da li dobra ili loša kazališna predstava u nas nešto znači. Prvi veliki »lom«, odvajanje (tada) mlađih u zasebnu kazališnu kuću, desetak sezona Zagrebačkog dramskog kazališta — nije li i sve to bio samo privid živosti, nisu li i u to vrijeme egzistencijalni kazališni problemi ostajali negdje u pozadini. Neću reći da su namjerno prešućivani, preciznije će biti ustvrditi da se prema njima odnosilo kao prema ružnom ožiljku na licu: više je pažnje poklonjeno maski (kao da je maska lijek), a ako nije išlo drukčije ožiljak se skrivao rukom ili ovratnikom kaputa. Valjalo je da nas vrijeme poduči kako pojedinačni uspjeh neće riješiti skrivene nedaće.

Zakašnjele iskrenosti Violićeve

Posljednja kriza nije ni po čemu izuzetna. Nekoliko oštrijih riječi, zahuktali i pomalo samodopadni tekst jedne godinu dana stare ostavke i iskrena nova ispovijest Boška Violića, možda će trenutno »podići temperaturu« u razgovorima, možda će malo uzdrmati uspavane svijesti i savjesti, ali ako kao i mnoge dosadašnje ostane na periferiji zbivanja, najvjerojatnije će biti »kratka vijeka«. Mislim da bi u ovom trenutku bilo sasvim pogrešno dubsti ranu bilo kiruškim skalpelom, bilo mesarskom nožinom. Naime ja zaista vjerujem u iskreni entuzijazam i glumaca, i redatelja koji su u jednoj od mogućih podjela određeni da igraju svoje uloge. bojim se bez veće mogućnosti da bilo što u njima mijenjaju. Drugim riječima: lijepo je to pješak biti (ma i šahovski), ali valja znati da je u povijesti šahovske igre »pravilo o pješaku« nekoliko puta mijenjano i dopunjavano, a time se dakako mijenjala i suština igre.

Često puta je najlakše reći: ovako se dalje ne može! Nije to neka naročita mudrost i neka se nađe onaj koji ponekad nije podvio rep. Kad bi kriza u kazalištu »Gavella« bila u tome da li Pero ili Dino, ne bi, odista, valjalo trošiti riječi. Znamo da ima odlazaka bolnih i manje bolnih, kažemo za neke i da su »nenadoknadivi«, a vrijeme nas onda pouči da nismo bili u pravu. Ne radi se dakle uopće o tome da li će DKG igrati četiri ili pet premijera, nego hoće li ih uopće igrati i ako hoće kome i kako? Uvjeren sam da se moraju pronaći putovi i odgovori, ali valja ih tražiti u kazalištu, a ne u »njima«. Ne u drugima oko kazališta, ne u objektivnim okolnostima koje baš i nisu uvijek sasvim najobjektivnije. Mislim da je dosta grozno to što se u nas uvriježilo razmišljanje o moćnicima na jedan podanički, a često i malo poltronski način. Valjalo bi ponekad imati i smionosti pa i od odgovornih zatražiti da odgovaraju. Samoubijstvo jednoga kazališta ne bi smjelo, vjerujem, u našem društvu biti baš najnevažnija stvar.

Veliki i mali »stari« grijesi

Ima u znanoj kazališnoj vječnoj nesvršenosti i nesavršenosti i nekih upozoritelja koji će nam objasniti kako će i kazalište »u krizi« još neko vrijeme djelovati kao da se ništa nije dogodilo. Predstava je, konačno ipak uvijek malo kazališno čudo i valja vjerovati kako se svaki ansambl u toku rada uigra do te mjere da jedno vrijeme može proizvoditi i »malo veća« čuda. Zato je »grijehe« teže pronalaziti. (Dakako izuzev glavnoga: izmislice o samodopadnosti kazališta kojemu da je netko uvijek »dužan« pomoći.) DKG ili za ovu priliku bolje da ga imenujemo starim imenom: Zagrebačko dramsko kazalište, danas je jedino hrvatsko kazalište u kojem se u kratkom vremenu dade pratiti rast od postanka; sve uspjehe i krize do naših dana. To čak ni u jednom trenutku nije bilo institucionalno kazalište, **pa nije ni moglo biti zaraženo boljeticama o** kulturnoj misiji i funkciji u društvu. Rođeno u nezadovoljstvu sa situacijom u jedinom (tada) kazalištu, proživjelo je pred nama sretnu mladost i tada je naglo oboljelo. Drugi dio pripovijesti vještije bi ispričao liječnik praktičar, jer bi se razgovor neminovno vodio o aspirinima, injekcijama, pa i nekim »operativnim zahvatima«. **Ipak, nije li prvi znak bolesti bilo saznanje da teatar financijski »bolje prolazi« ako ne igra predstavu, nego ako je odigra?** Nije li smisao zvanja, umjetnosti, cjelokupnog stvaralačkog rada bio doveden u sumnju podatkom da si svom ansamblu korisniji ako ne radiš?

Nažalost, uspavani i vremenom koje je još uvijek bilo obremenjeno odjecima velikih riječi o umjetnosti za široke narodne mase, ali i svojim nesumnjivim uspjesima i evidentnim umjetničkim ugledom, članovi Zagrebačkoga dramskog kazališta su taj podatak tek registrirali; nisu se i zamislili nad njim. Vrijeme će pokazati da je to bila usudna pogreška.

Što poslije jake ličnosti?

Ali da progovorimo još jednom o »odvajanju« grupe mladih i stvaranju Zagrebačkoga dramskog kazališta. Uzgred: nesreća je toga kazališta da je neprestano imao — krivo ime! U vrijeme kad je bio Gavelin teatar, zvao se ZDK, a kad je od njegovih ideja ostalo malo, (to Paro ima pravo!) i kad se, ne bezbolno, pretvorio u zagrebačko dramsko kazalište, nazvan je imenom osnivača. Ne, nisam se zarekao. Osnivača! Potpisi »mladih« (šta ćete, nesreća je svih mladih da prije ili kasnije završe u navodnicima) bili su suglašavanje s neospornim autoritetom dra Branka Gavelle i spremnost **da se pokuša i istraje** pod njegovim rukovodstvom. Prvaci budućega teatra bili su u to vrijeme već izgubili jednu bitku: i ne znajući kako, oni su skinuvši partizanske uniforme »zaboravili« i misiju i ulogu što su je imali u partizanima. Partizanske grupe nisu nestale zato što su rasformirane, nego zato što su pred Meštrovićevim »Zdencem«, kako mi je to jednom iskreno i vrlo lucidno priznao Sven Lasta, glumci-partizani doživljavali svoj povratak u građanski teatar kao ostvarenje sanjanoga ideala.
Gavellino kazalište započelo je vrlo blistavo, iako nikada nije postalo »škola«. Možda i zato što je Gavella znao povesti i oduševiti, ali ne i biti dostatno sistematičan da stvara svoju školu, a možda i zato što i nije imao pravoga sljedbenika, tek — poslije Gavellina odstupanja valjalo je tražiti nove putove.

Kazališne »Samoubojice«: Pero Kvrgić

Zašto je propao »poetski teatar«?

Jedini koji je u to vrijeme znao što hoće bio je, čini se Mladen Škiljan. Nikad nisam mislio da je to što on hoće dobro, ali bih sad, naknadno, ipak htio priznati da je vjerojatno bilo bolje od — ništa. Bitno je shvatiti kako je kriza nastupila zato što »poetski teatar« nije srušen u ime neke druge, bolje ili gore koncepcije, nego zatornički i pomalo hrvatski »protiv«. Nitko tada, kad se izglasavalo o povjerenju nije, po svemu sudeći, pomišljao kako će to **ništa** u koje je teatar srljao, prije ili kasnije pokazati zube i tražiti objašnjenja.

Klice bolesti bile su već vrlo uočljive: umjesto Gavellina autoriteta (koji možda nije uvijek priznavan, ali koji je u to vrijeme u rezultatima bio vidljiv i stvaran) nadošlo je doba ravnopravnih. Čak i vršnjaka. **A glumci su ostali izvan igre!** I tako se moglo dogoditi da je nedugo iza »pada« poetskog teatra iz kazališta otišao Sven Lasta, u vrijeme odlaska neosporno »prvi glumac« ZDK-a, nosilac glavnih uloga u najigranijim predstavama, i da je taj odlazak bio popraćen slijeganjem ramena! Lasta je u to vrijeme više osjetio nego znao kako u teatarskoj zbilji nešto nije u redu, ali je izabrao, nažalost, svoj, lastinski, način da svoje neslaganje sa »situacijom« i izrazi. Mene, međutim, mnogo više zanima što je u tom trenutku učinila »grupa osnivača«? Ništa! Sve da se i složimo kako je Sven »morao« otići, valja utvrditi kako se iz toga odlaska nije izvukla ama baš nikakva pouka. Prvaci su i dalje ostali somnabulno zaljubljeni (pa i samozaljubljeni) u svoj glumački posao prepuštajući teatar »drugima«. Kao da nitko nije osjećao nadolazeće oluje. I zato se i moglo dogoditi da (nedugo prije) Lasta i Kvrgić jednostavno »pobjegnu« iz Violićeve režije »Korupcije u palači pravde« i da igraju svoju igru nadmetanja, da je igraju istini za volju izvrsno, ali da poslije toga Violiću prepuste brigu oko teatra. Kvrgić mi reče (otprilike) — Moje je da glumim i ja sam najsretniji kad mogu (dobro) glumiti! To, ali više nisu bili ni vršnjaci. Mladi, »školovani« redatelji morali su se nametati i znanjem, ali (logično) i iskustvom (otkud im?), i kazališnom rutinom, i umjećem življenja u to vrijeme već priznatim velikim glumcima. **I nitko nije primijetio kako ni jedan istinski »prvak« iz generacije osnivača nije nikada režirao ni jednu predstavu u svom kazalištu!**

Drugi naraštaj ili »školarci«

Značajka je snažnih ličnosti da nastoje biti sveobuhvatni. Tako se dogodilo da je Gavella istodobno nametnuo »svoj stil« i ZDK-u i tek stvorenoj Akademiji za kazališnu umjetnost, i tako se dogodilo da je »njegov« teatar prihvatio ne samo prvi naraštaj glumaca s Akademije (s kojim je uostalom koketirao od početka rada i što je bilo neophodno da se stvori cjeloviti ansambl), nego da je postao prvi izbornik nadolazećih talenata i time ozbiljno poremetio odnose u kazališnom životu u Zagrebu. Ozbiljno je uzdrman institucionalni značaj Hrvatskoga narodnog kazališta, koje je zapalo u ozbiljnu glumačku krizu (i moralo je proći dosta vremena da se iz nje iskobelja), a jednovremeno se u ZDK i neosjetno uvlačio duh akademizma ne uvijek u najboljem smislu te riječi. Prvi glumci ZDK-a su i natavnici na Akademiji i tako je zatvoren krug u kojem su svi brinuli brigu OKO kazališta i zaboravljali na vlastito. I za sve to vrijeme u kazališnom životu Zagreba malo se što mijenjalo. »Kuće« su imale savjete, umjetničke, samoupravljačke, predstave su se igrale »ki kak more ki kak zna«, besparica je postala normalna pojava, opravljale su se fasade i fotelje, mijenjali direktori i intendanti, kriza je kucala na vrata jednoga, pa drugog, pa trećeg kazališta nekim neutvrđenim, ali ipak pravilnim redom, o publici nitko nije brinuo, o repertoaru samo ako se sukobljavao s nedostatkom novca, entuzijasti su proplakali svoje vrijeme pred zatvorenim ili tek malo odškrinutim vratima, oni realističniji »bave se« pomalo svim i svačim, i tako: voditelj u Radio-Jadranu »vrijedi« u nas za tri »dobro plaćena« glumca, a mi o umjetnosti glumljenja!

Rasturiti ili raseliti, pitanje je sad ...

Čini se da je nešto ipak postalo nepodnošljivo. Kazališta su opet u krizi, u novinama se raspravlja o tako lijepim stvarima kao što je »miniranje«, »rasturanje«, »raseljavanje«, u DKG sijevaju ostavke, u HNK se ne događa ništa, što je još i gore. jedino »Komedija« zahvaljujući čarobnom štapiću Vlade Štefančića igra predstave, okuplja gledaoce i uopće, rekao bih igra se kazališta. Istina je doduše, da je bogomdani Vlado i dobar glumac, i ne slabiji (sve bez Akademije, zamislite!) redatelj i trenutno jedini glumac — direktor kazališta, ali bojim se da nije samo to u pitanju. Neće se stvari promijeniti ako direktor DKG-a postane Drago Krča. Ali bilo bi »nekaj čist drugega« da Krča bar pokuša sudjelovati. I ne samo on. Znam da su neke stvari u životu nemoguće, pa neću ni pokušati na papiru sazivati sastanak nekadašnjih »pobunjenika«. Dopustite mi, ipak, da se upitam: ne bi li oni koji su još u teatru morali kadikad pomisliti kako je to kazalište njihovo, i zajednički uznastojati da učine što se učiniti dade?

U krizama kazališnim najviše je onih koji »sa strane« dijele mudre savjete. »Moglo bi se«, »valjalo je«, »treba«, a iza tih poštapalica najčešće nema ni valjana prijedloga ni održiva savjeta. Znam kritičara koji je »u džepu« imao svoj repertoar za svako kazalište i u svakom trenutku. (Na svu ga sreću nikada nije mogao realizirati.) Kuća gori, a mi o svrhovitosti o gašenju požara. Prilično je strašno kad se jave takvi vatrogasci — sa sjekirama i započnu polemiku odakle da sijeku. Dostojnije je ponekad, iako teže, donijeti malo vode. Ma i kap onu, Cesarićevu, koja pomaže slapu da bi mogao sjati. Valja znati jedno: dvadesetak godina srće hrvatsko glumište u propast i nema tog Aladina koji bi odjednom prosvijetlio, bespuće riječju ili činom. Ali to ne znači da ne treba pokušati.

Duško Car